

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Skivebogen

Historisk Aarhog for Skive og Omegn

◆ ◆ ◆ ◆ 26. Bind ◆ ◆ ◆ ◆

1934

SKIVEBOGEN

Historisk Aarbog for Skive og Omegn

•••• 26. Bind ••••

SKIVE
I KOMMISSION HOS JUNGS EFTERFØLGER
1934

•

Udgivet af
HISTORISK SAMFUND FOR SKIVE OG OMEGN

Redaktionsudvalg:
Dr. phil. GUDMUND SCHÖTTE, Eskjær, Redaktør
Provst BRANDT, Højslev.
Lærer NIELS P. BJERREGAARD, Skive

SKIVE FOLKEBLADS
◆ BOGTRYKKERI ◆
1934

INDHOLD

	Side
<i>Gudmund Schütte: Eddaens Gudelære og dens Genklang i Salling</i>	1
<i>J. P. Wammen: Tingshøj og An' Dyndbo's Tragedie</i>	33
<i>August F. Schmidt: Skive Marklov fra 1769</i>	51
<i>Chr. Heilskov: Den gamle Holstebro Landevej fra Viborg til Hagebro</i>	66
<i>Chr. N. Krogh: Tøndering Kirke</i>	92
<i>Johannes Vejlager: Genforenings-Mindesmærkerne</i>	124
<i>J. Skytte Andersen: Amstrup</i>	138
Register	145

Eddaens Gudelære og dens Genklang i Salling.

Af *Gudmund Schütte.*

Det er jammerfattigt, hvad vi ved om vore Forfædres ældste Tro, naar vi tænker paa Forfædrene i snævreste Mening, Indbyggerne af Salling Syssel. Hvad der lader sig opdrive af svage Levnninger, har jeg skrabet sammen i Artiklen „Sallingsk og furlandsk Hedenskab“, Aarbogen 1925, samt i andre Artikler. Landet laa for fjærnt fra Kulturens Brændpunkter, fra saadanne fornemme Stortempler som Lejre eller Odense, Odins Vi. Ingen Tacitus, ingen Snorre, ingen Saxe har ulejligen sig til Sallinglands Strande for at sammensanke Kvabjydernes Myter. Det var saa sandt ikke her, at Nordmændenes og Islændernes Edda, den nordiske Troslæres navnkundige „Oldemoder“, saa Dagens Lys. Men *noget* maa der jo have været troet. Hvordan saa det ud? Kan vi stole paa „Eddaen“?

Der har staaet mægtig Strid om disse Vidnesbyrd. Den store Nordmand *Sophus Bugge* har noget pietetsløst antastet det navnkundige Eddakvad „Vølvens Spaadom“ med dets Skildring af Verdens Skabelse og Undergang. Han har villet skære det ned til at være for en stor Del Kopi af Johannes' Aabenbaring og af middelalderlig teologiske Fan-

tasier, som er slæbt herind af Munkene. Andre Forskere, især Tyskere, har forarget taget til Genmæle mod denne Vanhelligelse.

Jeg er nu tilbøjelig til at give den sidste Part Ret. Der er altfor mærkeligt, ordret Samstem i Skabelslæren og Ragnaroklæren, som den foreligger i de ældste norske og tyske Oldkvad. Det kan umuligt være tilfældigt Slumpetræf. Ganske vist er de paagældende tyske Kvad kristne, men det ligger dog nær nok at formode, at Forfatterne for at live op i den digteriske Udmåling har øst af gamle, fra Hedenold nedarvede Formler; naar man brugte Hedningetemplerne til kristne Gudshuse, som man faktisk gjorde, kunde man ogsaa bruge hedenske Udtryk og Billeder i kristelig Omtydning.

Men hvis det nu er rigtigt, at disse Urforestillinger er fælles for Norden og Tyskland, — hvis et og samme Eddavers dukker op med næsten bogstavelig stemmende Ordlyd paa Atlanterhavsøen Island og i Alpernes Nabolag, — saa er det en logisk tvingende Slutning, at ogsaa hele Mellemrummet engang har genlydt deraf. Det er Ting, der engang har været Folkeeje i Salling og Fjendsherred, i Skive saavel som i Harre, Wojns, Tise og Hindborg og allevegne. Og selvom ikke enhver bedre Sallingbodreng har skullet kunne opremse Verset for at blive udskreven af Drengklassen og „konfirmeres“ som voxent Karlmand, saa har Kundskab derom dog ialfald været uomgængelig nødvendig for enhver Høvdingesøn, der aspirerede til at opnaa Kaldet som Odins Gode i Oddense Tempel. Derfor kan det vel ogsaa have sin Interesse for de gamle Sallingboers Efterkommere at høre lidt derom; selvom det for en Del bliver Opkog af gammelkendte Ting, kendte som Randers Handsker, saa vil jeg søge at stille dem i

lidt nyt Lys ved overalt at søge Tilknytningen til vor kære, særlige Hjemmind.

Først lidt om „Eddaen“s *Skabelseslære*, den, hvis Gyldighed for Salling vi lærer at kende af de samstemmende islandske og sydtyske Vidnesbyrd.

Oprindeligt, tænkte man, herskede det store Øde, det uendelige Gab, Tomheders Tomhed. Det var forud for Urstamfaderen Ymers Skabelse. Saaledes hedder det i „Vølvens Spaadom“:

Det var Arilds Tid,
da Ymer bygged.
Ej var Sand, ej Sø,
ej svale Vover.
Jord ej fandtes,
ej Ophimmel.
Det var Ginnung-Gab,
og Græs ingensteds.

I næstfølgende Strofe omtales Sol og Maane; der har vistnok oprindeligt været en Strofe, som fortalte: Sol ej skinned, Maane ej lyste. Nu skal vi høre, hvordan det lyder i et oldhøjtysk Kvad, „Wessobrunner Bønnen“:

Det erfor jeg blandt Folk
fremmerst af Undere,
at ingen Jord var
eller Ophimmel,
ej Bladtræ, ej Bjærg der var,
ej Sølvstjerne nogen,
ej Solen skinned,
ej Maanen lyste,
ej den mægtige Sø.

Enhver maa kunne høre, at det er samme Ur-opfattelse, der gaar igen i de to Texter fra vidt adskilte Egne, altsaa engang ogsaa har været Allemandseje i Salling. Saa følger i Eddaen Skildringen af, hvordan Verden skabes af Urjætten Ymers Krop

og Legemsdele. Det er i Hovedsagen samme Liste af Verdenselementer som ovenfor, der nu gaar igen.

Af Ymers Huld
 al Jordan skabtes,
 af Saarvæsken Sø;
 Bjærg af Benene,
 Bladtræ af Haaret,
 af Hovedskal Himlen.
 Men af hans Bryn
 gjorde blide Magter
 Midgaard for Mænds Sønner.

Her savner vi Ekko i Tysk, men til Gengæld skildres i det oldhøjtyske Kvad „Muspilli“, hvordan ved Dommedag Verden forgaar, Træer, Bjæрге, Aaer, Himmel og Maane ødelægges, Midgaard brænder.

Det er en ægte Prøve paa Aanden i oldgottonsk Digtning. Een og samme Liste Verdenselementer bruges til at skildre først Tilstanden i det øde Urgab, dernæst Verdens Skabelse og endelig Verdens Undergang. Men Gentagelsen virker ikke tør og trættende som en kedsommelig Klapremølle; tværtimod, den varieres og udfyldes med særegne, digteriske Enkeltheder, saa den kommer til at virke med vældig Kraft.

Det er ganske mærkeligt, at dette Urkvad om Verdens Ophav og Undergang genlyder fra det fjærneste Nord og Syd, ligesom de eneste nogenlunde nævneværdige Uroverleveringer fra sallingsk Hedskab netop drejer sig om hidhørende Forestillinger, som vi siden skal se.

Hvordan foregik nu Verdens Skabelse?

Derom fortæller gamle tyske Kvad, siger Rome-ren Tacitus, at en Gud *Twisto* fremstod af Jordens Skød, og han avlede atter Sønnen *Mand*, Urmenne-sket. Det er ikke meget, vi her faar at vide, men det er til Gengæld ærværdig gammelt, stammer fra selve

den Tid, da Kristus vandrede paa Jorden, og vi kan udfylde det med nordiske Vidnesbyrd.

Tvisto skal uden Tvivl tydes „Tvetullen“, „den tvekønnede“. Og netop denne Natur havde Urjætten Ymer, af hvis Krop og Legemsdele Jord, Himmel og Væxter skabtes, som vi ovenfor hørte. Om ham hedder det i „Vafthrudnesmaal“:

Under Haanden voxed
Mø og Mand sammen.
Fod med Fod
hos den fuldwise Jætte
avled sexhovedet Søn.

Ymer er vistnok det samme som oldsvensk *Ymuman*, en Indbygger af *Umeå* Lapmark. De gamle Nordboer mente, at de nedstammede fra Finner og Lapper, som vi ogsaa kan se af andre Myter. De havde ikke ligesom Nutidens Hitlermænd den honnette Ambition, at de med Djævelens Vold og Magt vilde være rene Ariere.

Iøvrigt fortæller Snorre i sin prosaiske „Edda“, at af det tomme Gab fremstod Koen *Aud-humla*, af hvis Mælk Ymer nærede sig. Samme Ko optraadte ogsaa selvstændig skabende, idet hun frembragte Urvæsenet *Buri*. Der var aabenbart ikke bare een Urstamfader; der var flere om Buddet. Og i den gotiske Kongestamtavle har vi igen en Myte, der minder om den nysnævnte, men ejer sine særegne Træk. Ligesom Eddaens Gab (Gap) avler Humla, saaledes fortæller Goterne, at *Gapt* avlede *Humal*, fra hvem atter Goterkongen Didrik af Bern nedstammede. *Gapt* maa tænkes at være en Legemliggørelse af Gabet, Ginnungagap.

Dermed føres vi atter til vor egen Urhistorie. Saxe har øverst i Toppen af sin Historiebog den Fortælling, at *Humblus* var Fader til *Dan* og *Angul*.

Humla, Humal, Humblus er aabenbart ét og samme Urvæsen i forskellige Udgaver, snart Hunkøn, snart Hankøn, kendt baade hos Nordmænd, Goter og Danske. Han har sikkert ogsaa figureret i Sallingboernes hedenske Katekismus.

Endnu en Stamfader kender vi fra „Lejrekroniken“; dér hedder han *Ypper*, boede i Upsala og havde Sønnerne *Nore*, dvs. Nordmanden, *Østen*, dvs. Østmanden (Svenskeren) og *Dan*, dvs. Danskeren. *Ypper* er vel en Omdannelse af Urjætten *Ymer*.

Hvorledes førtes nu Skabelsen videre?

I første Aarhundrede efter Kristus hører vi hos Tacitus, at Tvistos Søn Mand avlede tre Sønner, *Ingvo*, *Ermin* og *Istjo*, fra hvem atter de forskellige Stammegrupper regnede deres Ætter. Vi finder altsaa Efterkommerne efter Urmennesket Mand opførte i tre Slægtlinjer i en Stamtavle, som jeg kalder „Mannungstamtavlen“. Og den mindedes endnu trofast hos Frankerne i 6. Aarhundrede, altsaa et halvt Aartusinde ned i Tiden.

De Danske regnedes i 6. Aarhundrede til Ingvos Efterkommere, som vi ser af „Bjovulfskvadet“, hvor de kaldes *Ingvenner*. Derom minder vel ogsaa den danske Folkevise om Langbarderne, hvor Udvandringen foregaar efter det kloge Raad af Fru *Inger* paa Sjælland; Inger har vel været Ingvennerens Værneaaand. Ogsaa den svenske Kongeæt Ynglingerne afledede sig fra Ingvo. Men den fuldstændige Liste over Mands Sønner kendes ikke i Norden.

Den hjemlige Folkeæt kaldtes siden den store Folkevandring for *Gottjod*, „Goterfolket“. Navnet er egentlig laant fra Goterne søndenfor Østersøen, men det omtydedes hurtig til *Godtjod*, „Gudfolk“, som det jo laa lige for Haanden. Dette Godtjods øvre Afdeling, Aseguderne, havde hjemme i Asgaard

eller Ophimmelen, medens de menneskelige Goter boede i Midgaard. Navnet Midgaard kendes fra Gotisk, Oldhøjtysk, Oldnedertysk, Oldengelsk og Oldnorsk; det er altsaa tydelig fælles for alle vor Folkegrubbes Grene og har engang ogsaa været kendt i Salling.

Asernes Rige tænktes i „Eddaen“ inddelt saaledes, at hver Gud havde sin stavrimende Bopæl: *Odin* troner i *Asgaard* paa Højsædet *Hlidskjalf*, hvorfra han overskuer hele Verden; *Thor* boer i *Thrudvang*, *Njörd* i *Noatun*, dvs. „Skibsindhegning“, *Hejmdal* i *Himmelbjerg*, *Balder* i *Bredeblík*, *Frøja* i *Folkvang*; mærkeligt nok savnes en stavrimende Bopæl for hendes Broder *Frøj*.

Denne Inddeling kan vi egentlig ganske godt finde genspejlet i Salling Syssel, for deri har hver af Hovedguddommene een fremtrædende Stedtilknytning og netop kun denne ene: *Odin* har tronet i *Oddense*, *Wojns*, *Thor* ved den hellige Kilde i *Thorsdal* i Kobberup Sogn, *Ti* i *Tise*, *Frøj* i *Frøslev*, lige midt i Hjærtet af Mors; *Njörd* under Tilnavnet *Nore* vil *Svend Aakjær* knytte til *Norge Herred*, det nuværende *Nørre Herred*, dvs. „Nore-høje“. Frugtbarhedsgudinden *Frøjas* Navn savnes, men hendes Dobbeltgængerske *Hörn*, som *Snorre* omtaler, har aabenbart ejet Herredcentret *Hærnborg*, nu *Hindborg*. Det hele er egentlig et fint Udvalg af Gudestedfæstelser, og faa Egne af Danmark kan opvise noget lignende.

En ganske tilsvarende religiøs Inddeling havde Svenskerne Centralomraade, Upland: *Odin* havde sit Hovedtempel i *Sigtuna* ifølge *Snorres* „Heimskringla“, *Thor* ejede *Thorstuna* Herred, *Frøj* *Frøtuna* Herred, *Ull* *Ulleråker* Herred.

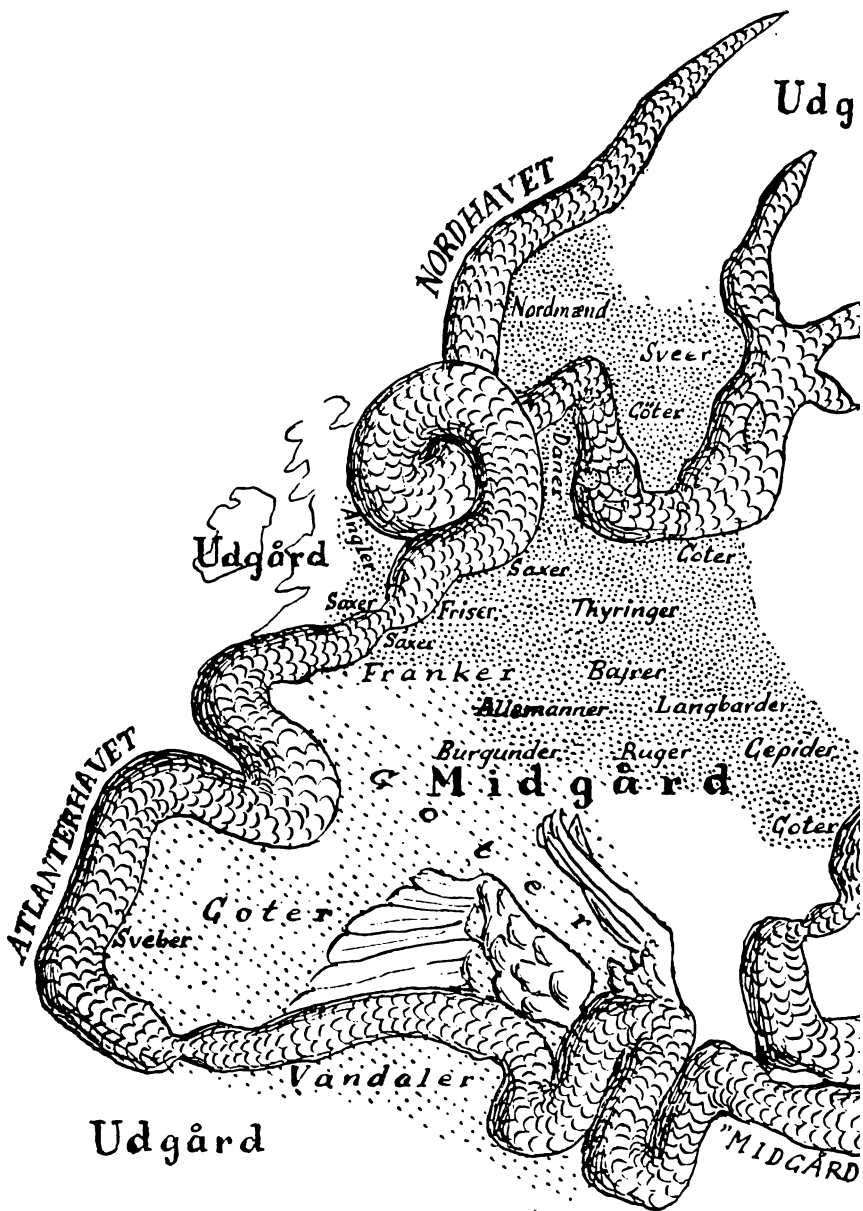

Fig. 1.

"Midgårdshavet" (Mare Mediterraneum),
Atlanterhavet og Nordhavet
som tænkeligt Forbillede for
det mytiske Sindbillede
Midgårdsoormen,
omslyngende Midgård, dvs. det gottonske
Folke- og Statsområde ved År 500 e. Kr.

Gottonsk Folkeområde

Gottonske Kolonialriger.

Udgård

G.S.-r.

Menneskeverdenen *Midgaard* omgives efter norsk-islandske Forestillinger af *Midgaardsormen*, en uhyre lang Jætteslange, som er Sindbillede for det jordomslyngende Verdenshav. I Jætten Utgardalokes Hal kommer Midgaardsormen luskende ind og skal forestille Jætternes Huskat, som Thor skal prøve at løfte fra Gulvet; med Opbydelse af al sin Kraft evner han kun at faa den til at løfte en eneste Fod. En anden Gang er Thor paa Fisketur, og det lykkes ham at faa Midgaardsormen paa Krogen, men Jætten Hymer, som ledsager ham, skærer i en Fart Snøren over, saa Ormen plasker tilbage i Søen, og Thor narres for sit Bytte.

Midgaardsormen, som vi kender ham fra Myten, er norsk-islandsk, og Forestillingen er bleven os fjærn, saa danske Skoledrenge kan høres tale om „Thor og Hvidkaalsormen“, ligesom andre laver Fenrisulven om til „Fædrelandsulven“. Men engang var den et naturligt Fantasiudtryk for det bølgende, blaagraa Hav, og det spillede samme Rolle for de gamle Nordboer som den store Søslange for Alverdens Matroser i vore Dage. Og Uhyret spøjte ikke blot omkring Norge og Island, men ogsaa ved de nordvesttyske Kyster og i Sallingland, som vi siden skal se. — Som sagt, om den Ting er de Lærde enige, at Midgaardsormen forestiller Verdenshavet, som omslynger Midgaard. Dermed slaar man sig imidlertid til Taals; man tænker sig, at Midgaardsormen er bare Verdenshavet i blaa Almindelighed, og Midgaard er den Del af Jorden, hvor der bor Mennesker, lige meget hvad Nationalitet de saa tilhører. Men jeg tør tage et højt Væddemaal paa, at der bag det mytiske Sindbillede ligger andet og mere, end de Lærde med deres noget bovlamme Fantasi kan forestille sig. For at skønne det bedes man kaste et Blik

paa min Figur 1, som forestiller Europa ved Aar 500, opfattet paa malerisk-fantastisk Vis. Man vil da se, at Midgaardsormen svarer til en fortsat Kæde af Have, nemlig „*Midgaardshavet*“ (ordret Oversættelse af latinsk Mare Mediterraneum, ellers kaldet Middelhavet), Atlanterhavet, Vesterhavet og Nordhavet. Og det deraf omslyngede *Midgaard* er ingenlunde hele den af Mennesker indtagne Jordklode, men indskrænker sig væsentlig til det *gottonske Omraade*, nemlig: 1. Norden; 2. Tyskland; 3. de gottonske Kongeriger Frankrig (paa nær Bretagne), Spanien og Italien. Derimod næsten alt Land hinsides Midgaardsormen tilhører Udgaards fremmede, ikke-gottonske Folk; der er først hele Vestasien, næsten hele Afrika, dernæst det halve England, næsten hele Skotland og endelig hele Irland. Saaledes tolket bliver det gamle Sindbillede først for Alvor forstaaeligt for os, det faar Dybde og nationalt Indhold. Nu vil naturligvis en og anden kritisk Anmelder komme og sige: hvordan skulde dog de gamle Nordboer uden Verdenskort og uden luftfotografiske Fugleperspektivbilleder og uden Dr. Schüttes etnologiske Haandbog „Vor Folkegruppe Gottjod“*) have haft Rede paa Landenes Form og alle Europas Indbyggere og deres Nationalitet? Men jeg vover at hævde, at disse gamle Hedningers etnografiske Kundskab var langt større, end vi drømmer om. Folkevandringstidens livlige Samfærdsel i alle Verdenshjørner havde gjort Folk geografisk interesse-rede, og Kvadet „Widsith“ viser, at Angelsaxerne i 6. Aarhundrede kendte Navne paa Folkefærd lige fra Finmarken til Syrien og Saraceniens. Der er intet, der forbyder os at antage, at saadanne Erfaringer

*) Findes i Skive Folkebogsamling.

kunde bundfælde sig i et mytisk Sindbillede som Midgaardsormen.

Dertil kommer nu, at i nordjysk Folketro boltrer Midgaardsormen sig i bedste Velgaaende den Dag i Dag. Blot har den mistet sit fornemme oldnordiske Navn og maa nøjes med det almindelige Lindormenavn, og den har ligesom i Utgardalokes Hal forladt det vaade Element og er kravlet op paa Landjorden, uden dog helt at tabe Søen af Sigte.

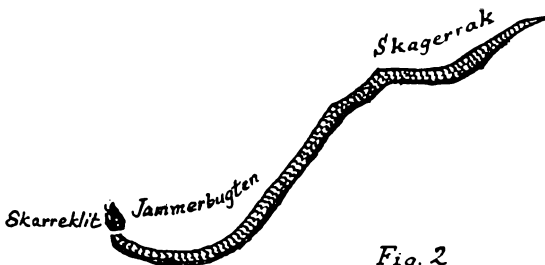

Fig. 2
"Lindormen" langs Skagerrak og Jammerbugten

Derom læses nøjere i Arkivar Ellekildes interessante Artikel „Træet paa Tis Enge“, trykt i „Historisk Aarvog for Thisted Amt“, 1931, 196 ff.; Hæftet findes i Skive Folkebogsamling. Vi skal nu gennemgaa de forskellige jyske Myter om Midgaardsormen.

Nærmest den oldnordiske Type staar en Opskrift hos Ev. Tang Kristensen, „Jyske Folkeminder“, VIII, No. 699. Langs med Stranden i *Hanherred* gaar der en Lindorm under Jorden. Den gaar stadig vestpaa. For nogle Aar siden saa man den i en Fordybning i Bjærget ved *Svinkløv* i Hjortdal Sogn, og den stræber at naa til *Bulbjærg*. Her har vi Lindormen paa Landjorden, men vi nærmer os dog tydelig nok den gamle Forestilling om Midgaardsormen som kystomslyngende Søuhyre, for

selvom Bæstet vandrer under Jorden, følger det tydelig Kystlinjen. Da det er i stadig Vandring vestpaa, maa vi tænke os, at det er startet fra Skagen, og Grenen, der stritter ud som Skel mellem Skagerrak og Kattegat, er jo livagtig ligesom Lindormens Halespids. Naar den stræber mod Bulbjærg, saa er det ingenlunde noget tilfældig valgt Endemaal: for ved Bulbjærg hæver sig jo ude i Havstokken den stejle, isolerede *Skarreklit*, der aabenbart forestiller Lindormens Hoved, rejsende sig truende over Havfladen. — Da Lindormen nu vandrer langs Hanherreds Kyst, og rimeligvis langs hele Kysten fra Skagens Odde til Skarreklit, ser vi altsaa, hvordan den bræmmer Jyllands Nordvestkyst ud mod det aabne Verdenshav, med andre Ord: netop optræder i samme Rolle som Midgaardsormen, som Ydergrænse for Midgaard.

Og den lader sig forfølge videre vestpaa endnu. I et tylandsk Sagn hos Svend Grundtvig, „Gamle danske Minder“ III, 126, meddelt af P. Uhrbrand, hedder det, at der ligger en Lindorm i *Kløv Bakke* i Ty og venter paa at bryde frem fra sin Hule. Naar den rejser sig, vil Jorden ryste derved. Den maa gaa gennem tre tændte Baal. En klog Doktor mener at kunne uskadeliggøre dens Magt ved at kaste Draaber af en Tryllevæske paa den; men slaar det fejl, da ve os allesammen! For da ser det for Alvor galt ud: da vil Lindormen gaa ud i Verden, og intet kan staa for den.

Fra Ty kommer vi nu endelig til det, der fortælles i den sallingske „Edda“. En uhyre Lindorm strækker sig i Grinderslev Sogns østre Udkant gennem hele Sognets Længde. Hovedet er gemt under *Lever Bakke* ved *Astrup Vig*, Ryggen snart under *Nørgaard*, snart under *Mogenstrup By*, Halen

under *Eskjær*. Denne Drage danner Udtryk for iøjnefaldende Træk i Landskabet: den isoleret liggende Knold Lever Bakke kan uvilkaarlig minde om Hovedet paa et Uhyre; fra Astrup Grænseskel mod

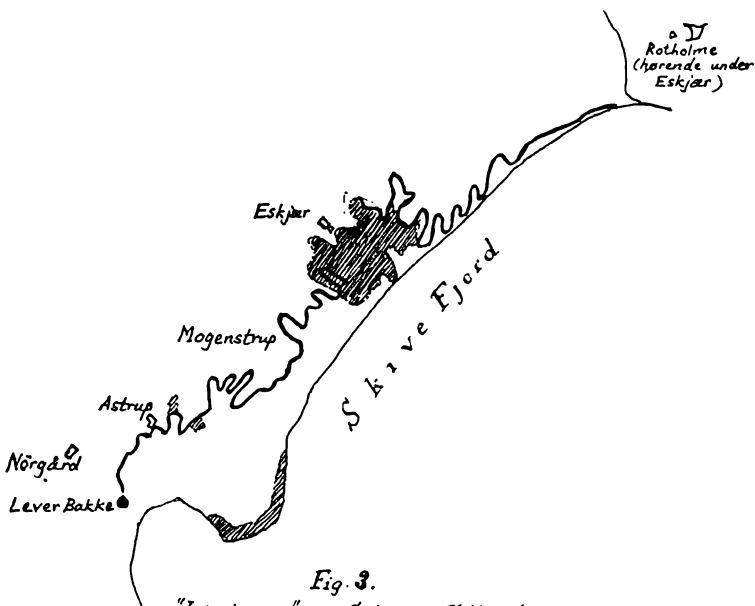

Fig. 3.
"Lindormen" paa Salling-Østkyst

~ Omtrentlig Linie for Bakkekanten mod Øst

■ Skov

Mogenstrup hæver Landet sig i et fremskudt Bakke-
drag, der godt kan lignedes ved Dragens Bryst; det
fladere Land, som dækkes af Eskjær Skov, kan svare
til det mellemste Kropstykke med Bugen; Tise
Bakkers stejle, takkede Kam er som Dragens Hale;
og Odden Sundsøre, der endnu ligger indenfor
Eskjær Hovedgaards gamle Herlighedsrettigheders
Omraade, minder livagtig om Halespidsen, der strit-
ter ud i det salte Vand ganske som Skagens Gren.

Saadan ligger altsaa Lindormen og bier paa Handlingens Time, væsentlig paa Landjorden, men med Hovedet nær Astrup Vig, og med Halespidsen ude i Sundet; og fælles med Søuhvret Midgaardsormen har den sin Indstilling i det kommende Verdensdrama: den er Udtryk for en underjordisk Jættest verden, som er fjendsk mod Gottjod og ligger og lurur paa at gøre Fortræd med sin Ildspruden og sit Jordskælv*).

For yderligere at godtgøre, at vore Forfædre faktisk *var* anlagte for at forklare Landskabets Former paa mytisk Maade, skal jeg anføre endnu nogle andre Myter. Man høre f. Ex. følgende sallingiske Sagn hos Ev. Tang Kristensen, „Danske Sagn“, III, 237.

„En Kæmpe i Vile havde en Søn, der skulde giftes med en Datter fra Dagbjærg Dojs. Saa vilde de Natten før Bryllupet lægge en Dæmning over *Harre Vig* for ikke at gøre den lange Omvej om ad Vile Mølle og over Harre Vejle. Kæmpen fra Dagbjærg Dojs mødte med Jord i hans Vante, og den anden kom fra modsat Side. Det var taaget, og derfor tog de fejl af hinanden. Da han fra Dagbjærg Dojs mærkede det, blev han vred og smed det, der var tilbage i Tommelfingeren. De unge Folk kom dog sammen“. Saaledes har altsaa den folkelige Fantasi forklaret sig Oprindelsen til de forskellige Næs, der rager ud i Harre Vig.

Og Limfjorden, fortæller man, blev til paa den Maade, at der engang var en kæmpemæssig Orne ved Navn *Limgrim*, som gik og rodede i Jorden efter

*) I det hele optræder Lindormen hyppig ved Skive Fjord og Hjarbæk Vig. Den findes i Ormsøj ved Vorde, i Lindbjærgene i Fjendsherred og paa Fur. Se Ev. Tang Kristensen: „Danske Sagn“, II, E 102—106.

Olden, og i den dybe Fure, som fremkom, væltede Vandet ind og dannede en Fjord.

Endnu mere kendt er Myten om, hvordan den haandfaste Kvinde *Gevjon* med sine Sønner, omskabte til Tyre, pløjer Sjælland ud af det svenske Fastland. Snorre siger derom i „Heimskringla“: „Saaledes ligger Fjordene i Mälaren, som Næssene paa Sjælland“. Jeg er nu tilbøjelig til at tro, at Sagnet eller Snorre tager fejl med Stedfæstelsen; for Mälarens Form ligner ikke Sjællands særlig slaaende, men ved dens Bred ligger der et Landskab ved Navn Sjöland, og det er vel dét, der har voldt, at man har ført Sjællands Oprindelse tilbage til Mälareggen. Den Sø paa det svenske Fastland, der virkelig slaaende ligner Sjælland, baade i Form og Størrelse, er Venern, og jeg formoder, at det er ved dens Bredder, at Gevjonsagnet er opstaaet. Men lige meget, hvor det hører hjemme, saa viser det, at Nordboerne i gamle Dage har spekuleret over Ligheden mellem Søer og Øer, og sammenlignet de førstnævntes Vige med de sidstnævntes Næs.

Vi slutter da med at fastslaa, at Midgaardsormen er et Natursindbillede, snart af Verdensformat, — det gottonske Omraade Midgaards Grænse mod de fremmede og fjendtlige Racer i Udgaard —, snart en blot lokal jysk Foreteelse: Nordjyllands Grænse mod Vesterhavet, eller Sallings Østgrænse mod Skive Fjord. Sikkert er det, at da den stadig spøger i forskellige Udgaver, har den uden Tvivl hørt til den autoriserede Katekismus i de gamle Nordboers hedenske Skole.

Hinsides Midgaardsormens Grænsebælte ligger, som jeg før nævnte, *Udgaard*, Verdens Yderzone. Dér huserer Gottjods Fjender, de fremmede Menneskeracer, der tænkes som Trolde og Utysker. Mod

Nordøst boer *Jætterne*, dvs. „Æderne“, „Menneskeæderne“; allerede de gamle Inder og Grækere tænkte sig disse Egne folkede af menneskeædende Vilde. Mod Syd boer *Surts Søner*, de sortsmudskede Syd-lændinge. Deres Land kaldes paa Oldnorsk *Muspell*, et Ord der genfindes i den oldtyske Ragnaroksmyte, hvad der viser, at Forestillingen hører til det urgamle Fælleseje, som engang ogsaa har været kendt i Salling. Mod Vest tænkte Angelsaxerne sig Midgaards Grænse som en Mur, der løb paa langs gennem Britannien fra Nord mod Syd; østenfor den boede ordentlige Mennesker, dvs. Gottjod, de angelsaxiske Nybyggere; vestenfor den boede kun Udyr og Utysker, dvs. de keltiske Indfødte, som Angelsaxerne fortrængte fra deres Odelsjord.

Midgaards Midtpunkt er *Verdenstræet*, *Yggdrasils Ask*. Derom hedder det i „Vølvens Spaadom“:

En Ask ved jeg stande,
hedder Yggdrasil,
høj, med hvidligt
Havdynd vædet.
Derfra kommer Dugg,
som i Dale falder.
Altid staar den grøn
over Urds Brønd.

Snorre siger i sin Edda, at Asken er størst af alle Træer og bedst; dens Grene rækker over hele Verden og ståar op over Himlen; tre Rødder holder Træet oppe, den ene hos Aserne, den anden hos Rimjætterne, den tredje over Niflheim, Taageverdenen. Ved den Rod, der strækker sig til Himlen, har Aserne deres Tingsted. Dér ligger Urds Brønd, viet til den store Norne Urd, som holder Verdens Skæbne i sin Haand; „Urds Ord siger ingen Mand imod“, hedder det.

Her er vi igen naaet til et Punkt, hvor den sallingske „Edda“ har et Ord med at sige, og den finder mægtig Genklang i hele Nordvestjylland. I Evald Tang Kristensens „Danske Sagn“, II G 397, fortæller K. Kr. Jensen fra Gudum i det nordlige Hardsyssel, at paa et Sted i Salling ved Navn *Tis Enge* staar der et Træ, som kommer til at danne Midtpunktet i Striden ved Dommedag. Den tylandske Meddeler Joh. Nielsen hos Svend Grundtvig, „Gamle danske Minder“, III, S. 137 (= D. S. II, G. 344), siger, at Træet ved Tiis Enge har tre Grene, og det er saa forfærdelig stort, saa det ser ud, som det var skyfæst. Der er spaaet af, at Kongerne af Danmark, Norge og Sverige under Dommedagsslaget skal binde Heste ved Træet. — Naar Kongerne over de tre nordiske Riger skal binde Heste ved Træet, skønner vi deraf, at det strækker sin Indflydelse ud over hele Norden, ligesom Yggdrasils Ask med sine Grene rækker over hele Verden. Altsaa, vort Hjem her ved Limfjorden har været intet mindre end hele Verdens Midtpunkt, — det mente da de gamle Sallingboer og Tyboer.

Hvor de mystiske Tiis Enge ligger, meldes der ikke noget nærmere om i det Sagn, der i al Almindelighed henlægger Skuepladsen til Salling, og ligesaa lidt i den tylandske Variant. En anden Variant henlægger Skuepladsen til *Kløv Bakke* i Ty, og ogsaa *Fur* og *Viborg* gør Krav paa at være Træets Voxested. Se herom nærmere i Ellekildes Artikel i „Historisk Aarbog for Thisted Amt“, 1931.

Man vilde ved første Øjekast uvilkaarlig fristes til at tænke paa Tise Sogn i Salling, hvad vel K. Kr. Jensen ogsaa har gjort; men Joh. Nielsen, som stammer fra Tyholm, staver Navnet med to i'er, og P. Uhrbrand fra Aarup i Snedsted Sogn skriver „Ti's

Enge“, se „Gamle danske Minder“ III, 137. Dermed er Sagen afgjort: Navnet skal udtales med Stød og kan ikke sættes lig med Sognavnet Tise, der savner Stødet. (Lad mig i Forbigaaende udslynge en dybtfølt Forbandelse over vor Retskrivnings taabelige „Reform“, der har gjort vore Stednavnes Stavemaade fuldkommen umulig at blive klog paa; en Form som Tis kan udtales paa tre forskellige Maader, — lang med Stød, lang uden Stød og kort uden Stød —, og ingen dødelig kan ane, hvilken der skal vælges. Det er Resultatet, naar filologiske Principryttere sætter sig til at velsigne vores „Retskrivning“ med deres Paahit).

Da Navnet Tiis Enge nu allevegne ligesom svæver i Luften, har Ellekilde sikkert Ret i, at det tilhører den rene Mytologi. Det er en overjordisk Valplads, tilhørende den gamle Himmel- og Krigsgud *Ti* eller *Tir*, — ham, til hvem Tirsdagen og Tislundstenen var viede. Sagnet er altsaa saa ældgammelt, at det repræsenterer den Gudeverden, der gik forud for Aseguden Odins Ophøjelse til Overherre.

Iøvrigt er der som sagt forskellige nørrejske Steder, der kappes om at være Træets Voxested; enhver vil jo helst tilegne sin egen Bostavn Æren af at være Verdens Midtpunkt. Men andre end Ravjyder har her i Danmark ialfald ikke haft denne Ambition. I Sagnoverleveringen fra de forskellige Steder fortælles der flere Træk, der røber Træets særlige Natur og Hellighed.

Om Træet paa *Tiis Enge* hedder det i Tyholmboen Joh. Nielsens Opskrift, at det allerede har været tilstede i mange Aar, og det har været savet af mange Gange, men lige meget hjælper det, — det groer strax op igen, det vil ikke væk.

Peder Kristensen fra Fabjærg i det nordlige Hardsyssel henlægger Sagnet til Omegnen af *Tise i Vendsyssel*, D. S. II G 343. Der skal Træet staa. I 1853 huggede de det af med en Hjølli, men det groede op igen til en hel Purl, og nu har det faaet Lov at staa.

Peder Svendsgaard fra Fabjærg fortæller, D. S. II G 353, om den uforgængelige Træstamme dér paa Eggen: de har kappet den af to Gange, men den skulde gro op tre Gange, og tredje Gang kunde de ikke hugge den om, da skal den være saa haard som Sten.

Lærer Møller i Sire i Hardsyssel omtaler ikke Træet, men derimod en stor, underlig, ukendt Blomst; den groer frem paa den Eng, der skal være Valplads for Dommedagsslaget. Se „Jyske Folke-minder“ VIII, Nr. 697.

Georg Røjkjær (fra Skjoldborg Sogn?) fortæller*), at i *Aas Bakker* i Ty staar et Træ, som skal være grønt baade Sommer og Vinter, og som Kongen skal binde sin Hest ved.

Paa *Furs* Marker findes ifølge Resen en tæt, hellig Tjørn, som Øboerne ærer i den Grad, at ingen nogensinde har vovet at afrive den mindste Kvist, og om een vilde gøre det, vilde det anses som ugudeligt.

Om en lignende hellig Torn meldes fra *Viborg*, de „viede Bjærge“, D. S. II G. 347. Der groer en Torn op i Viborg Sø, og den er skudt op flere Gange, for de sejler ud og skærer den af. Ved den Torn skal den danske Konge binde hans Hest under Dommedagsslaget, smst. Nr. 340. Ifølge Sallingboen Jørgen Villadsen skal der i et Træ i Viborg Sø

*) Henvisningen hos Ellekilde til „Danske Sagn“ II, Nr. 1922, S. 234, er urigtig.

komme en Skade og bygge Rede, og fra dens Æg skal Holger Danske udstamme. Han skulde saa endda en Gang komme til at stride for Danmark. Iøvrigt henlægger J. V. Dommedagslaget til *Nordmandsdalen* i Viborg Omegn. Smst. Nr. 342.

Det evigunge, altid grønskende, altid genopvoxende Træ med den heltefødende Fugls Rede i Himmelguden Tiis Enge eller i den hellige Sø ved de „viede Bjærge“ (Viborg) genkalder os tydelig det ældgamle nordiske Billede med Yggdrasils Ask, som staar „altid grøn over Urds Brønd“.

Hvad enten Stedet nu er Salling eller Ty eller Viborg Sø, saa er det aabenbart aldeles faststaaende ved den midterste eller vestlige Limfjord, at Verdens Midtpunkt tænkes liggende. Her har det urgamle Eddasagn om Midgaards Midte slaaet Rod mere end noget andet Sted i Danmark, ja, vi kan næsten sige: i hele Norden.

I nogen Grad kan Sallingboerne paa Odinsreligionens Tid ogsaa siges at have haft Ret til at regne deres Hjemstavn for et religiøst Brændpunkt. For de „viede Bjærge“ nær den navnkundige Kongekaaringsplads og Tingplads var dengang Nørrejyllands religiøse og politiske Midtpunkt. Og i Salling fandtes den eneste nævneværdige *Odinshelligdom* vestenfor Skive Fjord og nordenfor Hardsyssel, nemlig Oddense eller Wojns, som deler Navn med Fyns navnkundige hellige Midtpunkt, Odins Vi, det nuværende Odense. Sagnet fortæller jo ogsaa, at Wojnsjægeren havde sin Herregaard i Wojns, hvor han holdt til med sine Hunde og huserede rundt om med sin vilde Jagt. Desuden har jeg ovenfor fortalt, at vi i Salling Syssel finder Spor af et mærkeligt fuldtalligt Udvalg af Helligdomme for Hovedguddommene. Det er da rimeligt, at Sallingboerne har

regnet sig for finere end Naboerne, der holdt sig til mere gammeldags Naturmagter; mod Nord paa Fur og mod Syd ved Dagbjærg Dojs ærede man jo en almindelig „Bjærgmand“, en gammeldags Jætte, og Himmerboernes Tyregud, som de havde med paa Toget mod Rom Aar 113 før Kristus, har vel ogsaa staaet for Sallingboerne som Udtryk for et lavere Kulturtrin. Ham regnede sallingske Fiskere forresten endnu med i Mands Minde, naar de ved Slutningen af et Fiskedræt stirrede opmærksomt østerud; først naar Baadelavets Fører meldte: „Nu brøler Himmerlands Tyr“, var det raadeligt at lægge i Land.

Hvordan var nu *Indholdet* af Eddareligionen? Hvordan var dens *Moral*? Det er ikke let at sige under ét, for hver Samfundsklasse, hver Egn havde strængt taget sit særegne Hedenskab, sine særegne Stedguder og Stedvætter. Men saadan under ét kan der jo siges om vort Hedenskab, at det var i mangt og meget blot en Tro for Dagen og Vejen. Noget særlig højtstaaende var selv Aserreligionen ikke. Naar vore Dages Altyskere har hittet paa for ramme Alvor at genoplive Odinstroen til noget, de kalder „Wodanismen“, kan vi kun møde dem med et Smil. Vort hjemlige Hedenskab ejede intet saadant mægtigt Samlingsmærke som Jødedommens Jehovah, — ham der gaar forud for sit vandrende, udvalgte Folk gennem Ørkenen, om Dagen som en Røgstøtte, om Natten som en Ildstøtte. Ej heller ejede vort Hedenskab et saadant magtfuldt personligt Midtpunkt og Livspunkt som Kristi Person.

Det Hedenskab, der i vore gængse Forestillinger gælder som det fornemste, *Odinstroen*, var en Religion for Høvdinger og Krigere, meget fjærn fra Kristendommens milde, verdensfavnende Fredsbudskab.

Ikke blot Odin, men ogsaa Thor og Ti kendes som Krigsguder.

Den tapre Kriger lønnedes efter sit Fald med Optagelse i Gudeborgen Valhal, hvor han kunde drikke og forlyste sig i Fryd og Gammen; den, der døde den tarvelige Straadød, kom paa et tarveligere Sted. Den, der ved Krigens Ulykke blev haandtagen, hjemfaldt til Trællens ringeagtede Kaar. „Vé de overvundne!“ hed det. Man var ikke egentlig ond ved Trællen, men socialt rangerede han med Avlsdyr og Løsøre, og hvor fjærn man var fra Kristendommens milde, menneskekærlige Syn, fremgaar af en odinsdyrkende Skjalds hovmodige Ord: „Odin har Jarlernes Slægt, Thor har Trælles Slægt“. Blodhævn for faldne Frænder var ubønhørlig Ærespligt; hvem der sveg den, brændemærkedes som Nidding. Og i Odins Visdomstale hedder det: med Svig skal man møde Svig. Man havde altsaa ikke endnu hævet sig til det Stade af Samfundsmoral, der udtrykkes i Ordsproget: „Ærlighed varer længst“.

Med alt det maa vi dog ikke tro, at Asereligionen var en kummerlig, helt aandsforladt Religion af en lavtstaaende Type. Den havde ogsaa *sin* Højhed, *sine* Idealer. Naar Odins Visdomstale i „Eddaen“ kaldes „Haavamaal“, „den Højes Ord“, viser det tydelig nok, at Odinsdyrkeren bar paa Forestillingen om en Stræben efter noget højere end netop Dagen og Vejen. Og i mange af Odins Ord præger der sig virkelig storslaet Højhed.

Fæ dør,
Frænder dør,
dø skal ogsaa du.
Ikkun dit Ry
skal aldrig dø,
fik du et ædelt i Eje.

Fæ døer,
Frænder døer,
dø skal ogsaa du.
Een veed jeg,
som aldrig døer:
Dommen om hver en død.

Der gives ogsaa sunde, dagligdags Livsregler:

Hus og Hjem
er man holden med,
sidder som Herre paa sit.
To Geder
og et taghullet Hus
er altid bedre end Betlen.

Staa aarle op,
vil du ellers have
Fæ og Førlighed.
Liggende Ulv
fanger lidet Bytte,
ej fanger sovende Mand Sejr.

Staa aarle op,
har du faa til Arbejd;
se, om Værket voxer!
Meget spildes
ved Morgensnuen.
Raphed er halv Rigdom.

Thor og *Ti* var ikke bare Krigsguder. *Thor* var Arnens og Ægteskabets og Retstingets Gud; i mange danske Herreder er Retstinget indtil vore Tider blevet holdt paa Thors Dag, Torsdagen. Ogsaa *Ti* virkede som Retsgud; Sjællands Landsting holdtes ved hans hellige Lund, Tislund ved Ringsted. Igenem Frugtbarhedsguderne *Frøj* og *Balder* fik ogsaa en Stræben efter Fred sit direkte Udtryk. *Frøj* var Stifter af den milde, velsignelsesrige Frodefred, og

som saadan kaldes han i Danmark for Kong *Frode Fredegod*; ved Frodefreden forstodes egentlig den hellige Festfred under de store Højtider: da var alt Jærn gemt hen og al Blodhævnsejde forbudt, som vi hører om Dyrkelsen af Frugtbarhedsgudinden Nerthus hos Angler og Jyder paa Kristi Tid. *Balder* er den milde Elskeligheds Legemliggørelse; derfor tager Gudinden Frigg alle levende Væsener og alle livløse Ting i Ed paa, at de ikke vil skade ham.

Her har vi Exempler paa vort hjemlige Heden-skabs Stræben efter en højere Moralstandard. Og til Modsætning skildres Jættesønnen *Loke* som Snyl-teren blandt de høje Guder, Spotteren, Løgneren og Forførerer, ret en nordisk Mefistofeles. Han voldter den elskede Gud Balders Død; han tænkes ved Ragnarok ophidse de laverestaaende Racer, Jætterne, til Kamp mod Gottjod, mod Guderne og den højere-staaende Menneskerace, Goterfolket. Og ligesom der for mensvorne Mænd og andre Niddinger findes en fælles Straffeverden, Naastrand, dvs. „Ligstrand“, saaledes er der udtænkt en særlig Straf for Lokes Ugærninger: han lænkes til en Klippe, og Edderorme drypper stadig deres forfærdelig smertende Edder ned over ham; for at lindre ham, samler hans Hustru Sigyn Edderdraaberne i en Skaal, men hver Gang den er løben fuld, maa hun slaa den ud, saa Draa-berne falder paa Loke, og da vaander han sig i voldsomme Krampetrækninger, — det kalder man Jordskælv.

Af dette Punkt af den norsk-islandske Gudelære kan vi, om vi vil, finde en lille Genspejling i vore hjemlige Forestillinger. Der findes i Salling et Vers, der i al sin Korthed lyder:

Mellem Harre og Glynge
hænger Fanden i en Slynge.

Hvad der dermed menes, ved ingen med Sikkerhed, men vi har jo Lov til at bilde os ind, at denne hængte Fanden er Loke, der straffes for sin Ondskab mod Guderne.

Ligesom Loke holdes ogsaa den onde Jætte Fenrisulven bunden.

Men Loke og Fenrisulven slipper jo desværre løs igen, og saa kommer det da omsider til det forfærdelige *Ragnarok*, Opgøret mellem Guder og Jætter, hvorved der gøres Ende paa de fredelige, lovordnede Tilstande i Guderiget. Dette Dommedagslag skildres af „Eddaen“ i mægtige Billeder. Katastrofen indvarsles ved Gøen af Jættehunden Garm.

Nu gør Garm højt
foran Gnipahelle.
Af slides Lænken,
Ulven vil rende.

Brødre vil Brødre
til Bane vorde,
Søskendebørn deres
Slægtninge dræbe.

Had er i Verden,
Hordom mægtig,
Skarptid, Spydtid,
Skjolde kløves,
Uvejrtid, Ulvtid,
før Verden ødes.
Ingen Mand
vil den anden skaane.

Hvad er med Aser?
Hvad er med Alfer?
Alt Jættehjem tuder,
Aser er paa Tinge.

Nu stønner Dvæрге
foran Stendøre,
de vise Fjældmænd.
Veed I end mer, eller hvad?

Nu skælver Yggdrasils
Ask, den høje:
Det gamle Træ jamrer,
da Jætten løsnes.

Det er en ejendommelig malende Skildring af uhyggelige, uheldvarslende Tider, Krisetider. Og saa kommer da det frygtelige Udbrud.

Midgaardsormen, som her kaldes *Jørmungand*, „det vældige Uhyre“, rejser sig i sin Vælde. Loke styrer Muspellsønnernes Skib frem mod Aserne, og Surt kommer søndenfra, svingende sit Flamme-sværd. Saaledes hedder det i „Vølvens Spaadom“:

Jørmungand fnyser
i Jættevrede.
Ormen pisker Vandet,
mens Ørnen skriger.

Thor gaar imod Midgaardsormen og fælder den, vakler saa ni Skridt bort og falder selv død om, dræbt af den Edder, som Ormen har blæst paa ham. Hejmdal og Loke bliver hinandens Bane. Ti fældes af Jættehunden Garm. Odin sluges af Fenrisulven, men hævnnes af Vidar. Til Slut slynger Surt Ild ud over Verden, saa den brænder op. Bagefter bygges en ny Verden af nogle tiloversblevne Guder med Vidar og Odins Søn Vale i Spidsen.

Dette Drama har sit Ekko i et oldtysk Kvad; deri kaldes Dommedag for *Muspilli*, hvad der minder om Eddaens Muspellsønner som Asernes Fjender.

Kvadet tager sit Udgangspunkt fra den Forestilling, at Profeten Elias deltager i Kampen ved Dommedag og saares til Blods; det er et Stykke kristen Mytologi, der er blandet sammen med den hedenske.

Saasnart Eliases Blod
 ud paa Jorden drypper,
 saa brænder Bjærgene,
 Bladtræ ej stander
 et eneste paa Jorden;
 Aaer udtørres,
 Mosen sluges.
 Nu svies Himlen af Lue,
 Maanen falder,
 Midgaard brænder.

Saaledes genlyder Ragnarokmyten langt sydpaa i Tyskland. Men vi har tillige et langt nærmere Ekko, en Genlyd oppe fra Limfjordsegnene. Ogsaa i Salling kendes Myten, og det endda i mere end een Overlevering, se Ev. Tang Kristensen, „Danske Sagn“, II, E 33—36.

Det hedder, at en Dag vil det være forbi med den Søvn, der dvalebinder *Lindormen under Sallings Muld*. Naar Astrup og Eskjær engang kommer under samme Ejer, da vil den krumme sig sammen og bide sig selv i Halen, og da forgaar alt, hvad der staar paa dens Krop. Der fortælles ogsaa: saa længe der er en ordentlig Kone paa Astrup, kan Lindormen ikke gøre noget. Men en skønne Dag vil denne gode Tid være forbi, og vi maa tage Astrupkonen som Sindbillede paa hele Sallings værnende Dis, der nu forlader Landet. Her har vi altsaa et Fingerpeg om den onde Tid, som „Eddaen“ skildrer: Brødre vorder hinandens Bane, Had og Hordom hersker, det bliver Skarptid og Spydtid. Da vil Lindormen rejse sig i

sin Vælde, og saa søkker Astrup, og saa flyder Eskjær, og saa brænder Nørgaard. Kort sagt, alle de Gaarde og Huse, der ligger ovenpaa Lindormens Jættekrop, vil forgaa i det forfærdelige Jordskælv. Her har vi da den sallingske Udgave af Myten om Midgaardsormens Rasen ved Ragnarok, og naar vi anspænder vor Høresans, kan vi deri kende ligesom en Genklang af det gamle Vers om Verdens Undergang. Deri hed det jo: „Aaer udtørres, Mosen sluges, Himlen svies af Lue, Maanen falder, Midgaard brænder“. Og en ganske tilsvarende Opregning af forskellige Undergangsmaader er det jo, naar det hedder: „saa søkker Astrup, og saa flyder Eskjær, og saa brænder Nørgaard“. Udtrykket „søkker“ svarer nøjagtig til „Mosen sluges“. Det følgende „flyder“ erstattes i en Sagnvariant med „falder“, altsaa en direkte Genklang af den tyske Texts „Maanen falder“. Ogsaa sidste Led, „brænder“, er ens i de to Taxter. Selv Navnene paa de ødelagte Steder synes at genspejle Urtexten. „Astrup“ stavrimmer mer „Aaer“, „-kjær“ svarer til „Mose“, og Slutleddet „-gaard“ er ens i begge Texter: „Midgaard, Nørgaard“. Altsaa: det var ikke bare Hjærnespind, naar jeg i Indledningen sagde, at Eddaversene om Verdens Skabelse og Undergang maatte fordom enhver sallingsk Høvdingesøn kunne paa Fingrene, om han ønskede at opnaa Kaldet som Gode i Templet ved Wojns. Man har her i Salling engang virkelig *kunnet* disse Vers og ladet dem gaa i Arv til Efterslægten, saa Minder om dem lever heroppe den Dag i Dag.

Og ligervis som Yggdrasils Ask varsler Dommegs Komme ved sin Jamren og sit Løvs Skælven, saaledes ser vi i den jyske „Edda“, at Katastrofens

Nærhed spores, naar Verdenstræet omsider er groet op og har naaet en vis Størrelse.

Saaledes hedder det i en hanherredsk Udgave af Sybilles Spaadom hos Ev. Tang Kristensen, „Jyske Folkeminder“ VIII, Nr. 699, at Træet skulde opgro i en Dal østenfor Tisted, og naar det blev stort, skulde det store Holger Danske-Slag om Danmarks Fremtid staa i denne Dal. En Konge skulde da komme ridende paa en hvid Hest og binde den ved Træet, men dens Ben skulde være røde til op over Koderne af det Blod, der havde flydt i Dalen.

Endvidere lader Sallingboen Jørgen Villadsen fra Ramsing Verdenstræet være Boplads for en Varselfugl, der kan minde os om Yggdrasils mytiske Indbyggere, — Hjortene, Egernet og Dragen. Han siger i D. S., G. 342, at der skal komme flyvende en Skade og bygge Rede i Træet i Viborg Sø, og fra det Æg skal Holger Danske udstamme. Han skulde saa endda endnu engang komme til at stride for Danmark.

Istedenfor at varsles gennem Verdenstræets eller Skadens Komme varsles Dommedag ifølge en anden Myte af en symbolsk Blomst. Lærer Møller i Sire fortæller, „Jyske Folkeminder“ Nr. 697: Det sidste store Slag, som Holger Danske skal vinde med Drengene og Oldinge, skal staa paa en Eng, men hvor den er, ved ingen. Der vil først komme en underlig stor, ukendt Blomst frem paa den Eng, og naar man har fundet den, ved man, at Trængselstiden snart vil komme.

Om Slagets Forløb fortæller Tyholmsboen Joh. Nielsen, D. S., G. 344: Der skal være et Sted, de kalder Tiis Enge, og der staar et Træ med tre Grene, men det er saa forfærdelig stort, at det ser ud, som

det var skyfæst. Der er spaaet af, at der skal de tre danske Konger binde deres Heste, naar Slaget er saa haardt, at der er ikkun tolvaars Dreng og Kvindfolk til at kriges. Nogle siger, at det er Kongerne af Danmark, Norge og Sverig, der skal binde Heste ved Træet.

Hvem det er, Slaget staar imod, faar vi ikke at vide i nogen af de to sallingske Sagnformer, som Evald Tang Kristensen citerer, „Danske Sagn“ II, G. 344 og 397. Men det faar vi at vide i Fjand i Hardsyssel, for ogsaa den Egn vil have Æren af at blive Skueplads for Dommedagsslaget. Naar Slaget staar paa Fjand Grønne, skal der ikke være flere Mand i Danmark, end der kan sidde omkring et Tøndebaand, men der skal dø *tre Kejsere* først. Den sidste Sejr skal vindes af halvfjersaars Mænd og tolvaars Dreng og Kvindfolk. Naar Kejserne er døde, skal det ikke vare længe, inden det skal gaa for sig. Det er *Tyrkerne*, der skal komme, og de har set dem inde i Udstrup Hede. Her er Kristenhedens gamle Fjender, det asiatiske Folk Tyrkerne, traadt istedenfor Gottjods Fjender, Østens og Sydens Jætter. I den viborgske Udgave af Ragnarokmyten er Tyrkerne blevne til *Tyskere*. Det hedder: der skal gro en Hvidtjørn op i Viborg Sø, som den danske Konge skulde binde hans Hest ved, naar han kunde ikke klare sig længere, og saa skulde han gaa i Søen og drukne sig. De siger, at Tornen *er* groet op. Fjenderne skulde være Tyskerne. Men Danmark skulde dog vinde Slaget tilsidst med tolvaars Dreng og tresaaers Mænd.

Om Slagets Udfald er Meddelerne uenige. Den sidst citerede lader det som sagt ende med Danmarks Frelse, og en anden siger, at efter Holger Danske-Slaget kommer den gode Tid. Men der er ogsaa Folk,

som spaaer, at Danmark og hele Verden vil gaa til Grunde.

Hermed har vi fulgt Myterne om Verdens Skabelse, Indretning og Undergang til Vejs Ende. Og vi har set, at de giver Genlyd i Salling og dets Omegn, om end ikke særlig fuldtonigt, saa dog tydeligt nok. Derfor er det ikke mere end billigt, at denne Genklang af „Eddaen“ paa jysk Grund nu atter bringes til Ære og Værdighed.

Tinghøj

og

An' Dyndbo's Tragedie.

Af J. P. Wammen.

Ude paa Bostrup Hede i Lyby Sogn ligger *Tinghøj*, der har haft en mærkelig fremtrædende Plads i Sallinglands Historie. Det er en enlig liggende Bronzealderhøj, der forhen var omgivet af den sorteste Hede til alle Sider.

Tæt vesten for Højen gik en ældgammel Landevej, bestaaende af mange dybe Hjulspor, der løb Side om Side. Den tog Retning fra Højen — til den ene Side efter Lyby Kirke, til den anden Side efter Vium Tinggaard — og dannede en ældgammel Forbindelse imellem Skive og det gamle Overfartssted „Sallingsund“.

Hedens Børn kaldte den „æ gammel Landevej“, og en lille Forhøjning imellem Tinghøj og Tinggaard kaldte de „æ gammel Milpæl“.

For 50 Aar siden var denne Hede henved en Flademil stor og næsten ubeboet. Man kunde se Hindborg, Oddense, Hjerk, Jebjerg og Lyby Kirker og i stille Vejr høre Kirkeklokkerne ringe Solen ned. Det var et ejendommeligt Syn, naar man en Sommerdag stod paa „Brunrøgel“, Hedens højeste Punkt, og lod Blikket glide ud over den mørke, ubeboede Hedeflade, der til alle Sider var omrammet af Sal-

linglands frodige, gule og grønne Kornmarker, der bredte sig bølgende op over de omgivende Bakke-
drag, hvis Toppe kronedes af Kirker og lyngklædte
Kæmpehøje.

Heden var meget naturskøn. Lyngen voksede
ualmindelig frodigt, hist og her iblandet med Birk
og Asp og hele Skove af Vidjer og Pors. — Leret laa
overalt lige under Lyngskjoldet, og derfor var Heden
fuld af græsklædte Sige, store Damme og hele Søer.

Heden var fattig paa Bær, men rig paa Fugle-
vildt. Vildanden rugede i Dammene. Viben fløj
skrigende omkring sin Rede. Hjejlen udstødte over-
alt sine vemodige Fløjtetoner og fyldte Heden med
en sød Poesi. Luften dirrede af Lærkesang, og
intetsteds har jeg set en saadan Mængde af vilde
Bier. De lignede Tambien og byggede overalt mel-
lem Lyngbuskene i det grønne Mos.

Der var Spor af, at enkelte Dele af de højere
liggende Bakkedrag havde været beboet. Der fand-
tes her Agerfurer i Lyngen; og et Par Steder kunde
man iagttage gamle Bosteder. Hedens Børn for-
talte, at her en Gang havde ligget en „By“, „Lille
Bostrup“, som var gaaet til Grunde under „den sorte
Død“.

Nu er Heden overalt opdyrket, og Hjem ligger
ved Hjem, hvor før Naturen herskede. Der findes
end ikke en Lyngtop paa hele Fladen. Kun paa den
gamle Tinghøjs skraanende Sider har Lyngen fundet
et sidste Fristed.

Der har været en vis Forbindelse imellem Lyby
Kirke, Tinghøj og Vium Tinggaard. Ved Højen
holdtes i ældgammel Tid „Salling Sysselting“. Stundom holdtes dette ogsaa i Lyby Kirke, hvilket
ses af det mærkelige Dokument, der 1375 udstedtes
herfra:

„Til Stede var Biskop Jacob i Viborg; Prioren i Grinderslev Kloster; Torben, Provst i Salling Syssel; 2 Præster, hvoraf en af „Hernich“ (Hjerk); 2 Riddere; Jacob Nielsen, Høvedsmand paa Hald og Skive Slot; 10 Væbnere og Salling Syssels Indbyggere. De var kommen sammen for at afvende Guds Vrede, sværge med oprakte Hænder mod Himlen, at skulle stadelig og aldeles uden Svig og Skalkhed lægge Vind paa at forfremme Kirkens Personers Friheder og det, som dem tilhører, at forsvare og siden med Guds Naade at emendere (forbedre) det, om der findes noget ved os bedrevet, saa Kirken og hendes Personer, og hvad dertil hører, skal nyde sine Friheder, som de har haft dem i alle Maader o. s. v.“.

De vilde hermed afvende de Landeplager, som i den senere Tid havde hjemsøgt Landet, af hvilke opregnes: „Rov og Brand, Kornets Ufrugtsommelighed, Fjendernes Grumhed, Bratdød, Fædød og Fiskenes Formindskelse*)“.

Dr. O. Nielsen mener, at denne Forsamling af Syslets Indbyggere (Syslet bestod nemlig af Øen Mors, Sallings fire Herreder og Fjendsherred) nødvendigvis maa være holdt paa Sysseltinget, da de jo umuligt kunde rummes i Kirken; men Dokumentet er underskrevet i Lyby Kirke, der stod i samme Forhold til Sysseltinget som Herredskirkerne til Herredstinget. —

Et Bevis for, at Tinghøj virkelig var Syslets Tingsted, haves i den Betænkning, som Herredsfogderne 1687 afgav til Regeringen om, hvor Tingene bekvemmest kunde holdes, naar Herrederne blev sammenlagte. Heri hedder det nemlig :

„Kommer al Salling tilsammen, da kan Tinget holdes ved en Høj, kaldet „Tinghøj“, liggendes imellem B o s t r u p og V i o m b, ved hvilken Høj menes af gammel Tid, at Tinget (Sysseltinget) skal have været holdt“**).

*) Traps 2. Udgave.

**) C. Testrup: „Om Tingene“.

Da Sallings fire Herreder ved Reskript af 13. Marts 1688 lagdes sammen, blev Bostrup Tinghøj virkelig Tingsted.

Da Sallingland en Gang før 1750 fik Tinghus i Skiye, blev Bostrup Tinghøj Rettersted. Og saaledes kommer vi tilbage til Overskriften over nærværende: *An' Dyndbo's Tragedie.*

Hedens Børn fortalte ræddelige Historier om Tinghøj og var bange for at gaa forbi den om Natten. Jeg kan endnu mærke den underlige kolde Rislen i Blodet, der betog én, naar man ved Aften nærmede sig den enligt liggende, fredelige Høj, hvis sorte Silhouet tonede dystert frem mod den mørke Nat-himmel.

Ude i Nærheden af Højen gik en Kvinde og tril-lede rundt med en „Halmbrødding“. I den havde hun skjult sit nyfødte, dræbte Barn. Hun udstødte nogle klagende Skrig, og naar disse lød i Nattens Stilhed, maatte enhver enlig Vandrer fare sammen i Rædsel. Ingen agtede paa, at Skrigene kom fra en Fugl, der skjulte sig i Lyngen. Nej, det var „Birte fra æ Buel“, der ingen Fred kunde finde i sin ensomme Grav paa den vilde Hede. Hendes Hoved blev sat paa Stage, og det lange sorte Haar flagrede i Vinden, fortalte man. En Mand i Bostrup stjal Stagen og brugte den i sin Lade; men han fik det dyrt betalt; thi efter sin Død maatte han bestandig slæbe med Stagen mellem Tinghøj og Bostrup.

Hedens Børn vidste at fortælle om en Mand fra Balling og hans Stifdatter, der havde avlet et Barn sammen og dræbt det. Pigens Moder var ikke mere bedrøvet, end at hun Henrettelsesdagen vadskede ret af „karsken Bælle“, fortalte min Moder. Saaledes var det blevet hende meddelt, og saaledes lod hun det gaa videre til os Børn, skønt vi ikke ret vidste, hvad

„karsken Bælle“ var for noget. An' Dyndbo var der ingen, der var bange for, for hun var blevet uskyldig henrettet, sagde man. Man fortalte ogsaa om en Pige, der havde sat Ild paa en Gaard i Lyby; men hende vidste man ellers intet om.

Ingen havde Rede paa, hvornaar disse ræddelige Gerninger var sket paa den gamle Tingshøj; men alle betragtede med Gysen Højens flade, græsgrønne Top og Fordybningen, hvor man fortalte, Blokken havde staaet. Græsset paa Toppen af den ellers lyngklædte Høj kom af det Menneskeblod, Jordbunden havde drukket.

Nej, ingen vidste, hvor længe det var siden; men gamle *Niels Degn* i Bostrup havde som Soldat været med til at slaa Kreds om Højen, fortalte man. Han skal være død omkring ved 1840, saa det kan maaske nok passe*); men jeg fik som Barn det Indtryk, at An' Dyndbo var den sidste. De to fra Balling vidste man intet Navn paa; — men man vidste, at de laa begravet i en fælles Grav paa den nordre Side af Højen, Birte Boel paa den østre Side og An' Dyndbo sønden for Højen, et Stykke ude i Heden. Den Grav var grøn baade Vinter og Sommer, sagde man. Det var, fordi hun havde lidt uskyldig, og det havde hun selv før Henrettelsen forudsagt, at den vilde blive. Jeg sad tit som Barn i An' Dyndbos Grav og betragtede med Undren det grønne Græs. Graven var nemlig en aflang Fordybning af Form som en almindelig Grav, sagtens fremkommet derved, at Kisten i Tidens Løb var sunket sammen. Den var henved en halv Alen dyb; rundt om den voksede kraftig Lyng; men jeg husker tydeligt det grønne Græs, fordi det gjorde saa dybt et Indtryk paa mig.

*) Den sidste Henrettelse foregik 1779.

Graven laa lige op imod den gamle, før omtalte Landevej, for at Anes tragiske Skæbne kunde tjene til „Skræk og Advarsel for Ligesindede“, som det hedder i Retssproget, og for den ensomme Vandringsmand.

Takket være *Aalkjær*, Magister *J. C. Hansen* og flere ved man nu, at Ane Jensdatter Dyndbo, eller Dybebo, som det ogsaa findes skrevet, blev henrettet 14. Febr. 1744, at *Niels Pedersen* i Sønderballing og Stifdatteren, *Kirsten Nielsdatter*, blev begge henrettede 4. Juni 1750, og *Birgitte Sørensdatter* fra Rybjerg Sogn i Efteraaret 1779. — — An' Dyndbo, som man mente var den sidste, bliver altsaa den første, man ved Besked om.

I 1708 boede der i Estvad en Mand ved Navn *Jens Jensen Dyingbye*, der 9. Decbr. i Estvad Kirke lod fremstille et Pigebarn, tilforn hiemmedøbt og kaldet *Anne*, frembaaren af *Mette Pedersdatter*, *Seigneur Claus Matthiasens* (Degnen) i Estvad.

Denne Anne blev imidlertid jordet 26. December — 3 Uger gl.

„21. September 1710 hafde Jens Jensen Dyingbye i Estvad et Drengbarn til Daaben, som *Susanne Erichsdatter* bar, blev kaldet *Peder*“.

„Den 4. Novbr. 1713 hafde Jens Dyingbye i Estvad et Pigebarn til Daaben, som *Susanne Erichsdatter* bar, blev kaldet *Anne*“.

Denne lille Anne, der er født det uheldige Aars-
tal, er sikkert Ulykkesbarnet, An' Dyndbo. Som hendes Faddere nævnes: „*Jens Jensen Smed, Jens Jensen Bechgaard, Anders Pedersen, Snedker, Peder Munches Hustru og Margrethe Nielsdatter*“.

„Den 22. Novbr. 1716 hafde Jens Dyingbye i Estvad et Pigebarn, tilforn hiemmedøbt, til Kirke, som *Susanne Erichsdatter* bar, kaldet *Maren*“.

Da der ikke findes flere Børn, maa det formodes, at Familien er tilflyttet Sognet, for der maa nødvendigvis have været et ældre Barn, *Jens*, opkaldt efter Mandens Fader.

1708 ejedes *Estvadgaard* af Oberstløjtn. *Fr. Chr. Rantzau* til *Rodstenseje**). Denne Herregaard ligger i Odder Sogn. I Nabsognet, Bjergager, ligger Landsbyen *Dyngby* helt ude ved Kattegat. Herfra maa vor *Jens* stamme, og han har da paa en eller anden Maade været knyttet til Oberstløjtnanten. Dette bekræftes ogsaa i Kirkebogen; thi heri nævnes 1708 som Fadder til førstnævnte lille *Anne*: „*Christen*, velbyrdige Oberstens Tjener paa *Rodstenseje*“; men det formodede Drengbarn, *Jens*, er ikke til at finde, thi Bjergager Kirkebog er brændt.

Ikke heller findes der flere Spor af Familien i *Estvad Kirkebog*, saa man maa formode, at den atter er fraflyttet Sognet.

Fra Retsakterne ved vi, at *An' Dyndbo's* virkelige Navn var *Anne Jens Datter Dyndbo*. Der er saa stor Lydlighed imellem *Dyngby* og *Dyndbo*, at *Saltingboen* let kunde tage fejl, især hvis *An'* ikke selv har udtalt det tydeligt, og der er en *Del*, der tyder herpaa, blandt andet at *Øvrigheden* baade har „*Dyndbo*“ og „*Dyebo*“. Navnet er jo blot et Tilnavn, som *Øvrigheden* kun har indført efter Udtalen i *Folkemunde*, og derfor er en *Fejlskrivning* af Navnet let forklarlig.

Men hvorom alting er, saa kan der ingen *Tvivl* være om, at den lille *Anne*, som i *Ulykkesaaret* 1713, hin 4. *November*, blev hjemmedøbt i *Estvad By* og *Søndagen* efter fremstillet i *Estvad Kirke*, er den samme *Anne*, som 1744, den 14. *Februar*, blev hals-hugget paa *Bostrup Tinghøj* i sin *Alders* 31. *Aar*.

*) *Trap*, IV. *Udgave*.

Min Moder har fortalt mig, at An' Dyndbo boede i „Bleverkjær“. Da jeg i Sommer gjorde en Tur til Hvidbjerg for at blive stedkendt, fandt jeg ved gode Folks Hjælp meget let Bleverkjær. Navnet lever endnu. — I ældre Tider hørte det under Hvidbjerg Holmgaard, der ligger et Stykke Øst for Brøndum Kirke, men hvis Mark oprindeligt strakte sig næsten helt ind til Hvidbjerg Kirke, i hvilket Sogn den ogsaa ligger.

Her er noget lavt Jord, der forud bestod af Eng, Mose og Lyngheder, og her har der ligget et lille Hus, som min Moder sagde havde været brugt som Aftægtshus til Holmgaard. Heri havde An' Dyndbo boet, før hun blev halshugget, og derfor var der ingen, der holdt af at bo i det. Gamle Morfar (Anders Beyler) havde 1824 kunnet købe det for 15 Rdl.; men han vilde ikke have det af ovenomtalte Grund.

En gammel Mand, jeg traf paa den omtalte Tur, fortalte mig, at da han som Dreng vogtede Kvæg herude, kunde man endnu tydelig se Grundstenene af Huset. — „Her har An' Dyndbo's Hus staaet!“ fortalte Folk.

Min Moder sagde, at An' Dyndbo var en halvgammel Pige, og det passer jo ogsaa godt nok. Hun sagde ogsaa, at hun var en sølle troskyldig én, der ingen Uskikkelighed gjorde. Og at hun virkelig var troskyldig, det vil sige, én man kunde bilde noget ind, er der en hel Del, der tyder paa.

Om Sommeren vogtede hun Holmgaards Kreaturer; derfor boede hun i Huset, der, som sagt, havde været Aftægtshus. Om Vinteren gik hun omkring og bad om lidt i Guds Navn. Saaledes overnattede hun en Gang i Vium Tinggaard, da hun var ude at samle „Tow“ (Uld).

Paa den omtalte Tur kom jeg ogsaa til Bøndinggaard, hvis Ejer beredvilligt viste mig Udskiftningspapirene for Hvidbjerg By. Jeg vilde jo gerne vide, hvor *Peder Jacobsen*, den Mand, der forarsagede An' Dyndbo's Ulykke, havde boet. Efter hvad jeg i en Hast kunde se, havde han boet i den nordligste Gaard i Hvidbjerg By, saa der har, for at tale med *St. St. Blicher*, kun været et godt Bøsseskud imellem Gaarden og An' Dyndbo's Hus.

Om denne Peder Jacobsen har jeg fundet følgende i Hvidbjerg Kirkebog:

„Torsdag den 5. Novbr. 1739 blev trolovet i *Peder Jensens* Hus, Peder Jacobsen og Peder Jensens Datter, nafnlig *Johanne*, begge af Hvidbjerg. Samme blev brudeviet Torsdagen den 21. April.

1740 5. Søndag i Fasten blev Peder Jacobsens Pigebarns Daab konfirmeret, nafnlig *Mette*.

1741 Dom. Trin. 10 blev Peder Jacobsens Søns Daab konfirmeret, nafnlig *Jacob*.

1743 Dom. Trin. 21 blev Peder Jacobsen hans Søns Daab konfirmeret — kaldet *Peder*, frembaaren af *Jens Møllers* Hustru i Krarup Mølle. Som Faddere nævnes *Anders Espersen*, *Peder Gadegaard*, *Niels Christensen* og *Johanne Bændixdatter*.

Endvidere nævnes *Niels*, født 1746, *Karen*, født 1748, *Christen*, født 1752, *Jens*, født 1755, og *Maren*, født 1758.

„1750 jordfæstedes Peder Jacobsens dødfødte Drengbarn“.

„1752 jordfæstedes Peder Jacobsens 3 Mdr. gl. Drengbarn“.

Man ser af disse Optegnelser, at Peder Jacobsen omkring de skæbnesvangre Aar 1743—44 har haft Reden fuld af Børn. Ingen kan fortænke ham i, at han vilde væрге dem af al sin Magt.

En tredie Person, der spiller en ikke ubetydelig Rolle i Tragedien, nemlig „*Laang Laust*“, ledte jeg om, men da hans Tilnavn naturligvis ikke er nævnt i Kirkebogen, er han jo ikke saa let at faa fat paa. Dog fandt jeg, at „1742 Dom. 3. efter Posche blev *Laust Jensens* Søns Daab konfirmeret i Hvidbjerg Kirche, navnlig *Jens*“. Da der ikke findes andre Laust'er i Kirkebogen paa den Tid, er det naturligvis „*Laang Laust*“.

Min Mor sagde, at *Laang Laust* gik paa Dagleje, at han var en „Styk grim jen, der vilde slaa hans Kone“.

Laust tvang sin Kone til at gaa om i *Peder Jacobsens* „*Nøs*“ og malke hans Køer om Natten, og han havde indgivet hende, at hvis hun blev opdaget, skulde hun sige, at hun var An' Dyndbo.

Peder Jacobsen mærkede omsider *Uraad* og kom over hende en Nat, just som hun sad imellem et Par Køer og malkede.

„Hvem er det her sidder og malker“, spørger han lidt ræd.

„To, a er den sølle An' Dyndbo“, svarer Malke-
ren.

Peder Jacobsen løber rundt i Mørket for at finde en „*Rundsel*“, han kan slaa med. Saaledes kaldte *Moder* hans *Vaaben*; men af *Retsakterne* fremgaar det, at det er *Tøjrköllen*, han faar fat i. Med dette *Vaaben* vender han sig mod *Kvinden*; men hun er borte. I Haab om at naa hende, løber han ud i *Natten* og ud efter *An' Dyndbos Hus*; men uden Resultat. Han bryder nu ind til *An' Dyndbo*, som han finder sovende i *Sengen*, og bearbejder hendes nøgne Krop med *Köllen*. Sært var det, at han ikke slog hende ihjel ved denne umenneskelige

Behandling — man husker, at den Tids Skik var at ligge helt afklædt og nøgen i Sengen om Natten.

Siden kom det for Dagen, at An' var fuldstændig uskyldig, hvad Peder Jacobsen ogsaa maatte vedgaa under Retshandlingen.

„Den sølle An'“, fortalte min Moder, „vidste hverken ud eller ind. Og da han var vel af Vejen, lister hun op og faar en Glød i Ildpotten. Saa gaar hun hen til Per Jacobsens Gaard og lægger Gløden op under Taget til hans Stuehus for at indebrænde ham og alle hans „Smaa“; men saa snart det begynder at brænde, angrer hun sin Gerning og kalder dem op af Sengen. Per Jacobsen og hans Folk kommer op. Ilden bliver slukket, saa der slet ingen Skade sker.

Sølle An' græder; men Peder Jacobsen skælder hende ud og lover hende, at dette her Stykke Arbejde, det skal komme til at „koste hendes Hals“!

Næste Dag er han i Skive for at melde Herredsfogden Sagen. Han hedder paa den Tid *Dorschæus*, og ham har J. A. Hansen givet Skudsmaal i Skive Folkeblad, saa ham skal jeg ikke komme videre ind paa. — Folk skyldte ham for, at han vilde lade sig bestikke, og at Peder Jacobsen havde givet ham Penge for at faa An' Dyndbo dømt fra Livet.

Da An' stadig gik og var ulykkelig, fik Folk hende til at gaa til Skive for selv at tale med Herredsfogden, og denne indgav hende da, at hun, naar Sagen kom for Retten, skulde sige, at hun havde gjort det „med fri Fortsæt og Vilje“. Saaledes fortalte min Moder, og mærkelig nok staar netop de selv samme Ord i Retsakten.

Tingbøgerne er brændte i en af de mange Ildebrande, der har overgaaet Skive, saa ad denne Vej kan ingen Oplysninger faas. Men i Følge min

Moders Beretning hævdede An' Dyndbo stadig i sin Troskyldighed, at hun havde gjort Gerningen med „fri Fortsæt og Vilje“. Saa var 101 ude, som min Moder udtrykte sig, saa blev hun dømt fra Livet.

Men Sagen kom ogsaa for Landstinget i Viborg. Det var Natten til 7. og 8. Juli 1743, at de mange dramatiske Begivenheder havde fundet Sted i den lille sallinglandske, fredelige Landsby, og allerede den 21. August 1743 faldt Landstingets Kendelse. Der var beskikket An' Dyndbo til Defensor „Procurator Jens Skiærup“ i Viborg.

Af en Kladde til hans Tale*) for Landstinget fremgaar nogle Oplysninger, der slutter sig nøje til den stedlige Tradition :

Peder Jacobsen har før Branden slaæet Ane Jens Datter „Dyebo“**) ikke med en „Rundsel“, men med en — Tøjrekølle! — efter at han først havde beskyldt hende for at have malket hans Køer, „hvilket hun ej alene selv benægter, men Vidnerne endog, som er Anklageren selv, hans Moder, Børn og Tjenestefolk maa bekende, at de ikke have set An' Dyebo i Peder Jacobsens Kohus, men forklarer, at der var et Menneske derinde, som de syntes paa R ø s t e n og T a l e n at være An' Dyebo“.

Endvidere, at hun opirret af den uforskyldte Mishandling havde sat Ild paa hans Stuehus i den Hensigt at indebrænde Peder Jacobsen, hans Hustru og hans Børn; men at Ilden straks var blevet slukket, og Skaden ved Antændelsen saa lille, at der ikke engang kunde gøres Fordring paa Erstatning.

*) I Landsarkivet.

**) Mærkeligt nok har Jens Skiærup denne Form for Navnet; men dette bekræfter kun, som alt berørt, Usikkerheden om Navnet.

Her er jo rigtignok oversprunget et vigtigt Moment til Dommens Formildelse, nemlig, at hun i Følge Traditionen straks fortrød sin Gerning og selv kaldte dem op af Sengen. — Dog er det mest sandsynligt, at Traditionen heri har Ret.

I Landstingsdombogen for 1743 findes, Side 619 under 21. Avgust, Dommen, der lyder som følger:

„Da det er saavel med Delinquentinden (Anne Jens Datter Dyndboes) egen Bekendelse som med enstemmige Vidner bevist, at hun sidst afvigte 7. og 8. Juli 1743 om Natten med fri Forsæt haver sat Ild paa Peder Jacobsens Stuehus i Hvidbjerg By, og efter egen Tilstaaelse „i Forsæt“ baade at afbrænde Gaarden samt at indebrænde Peder Jacobsen selv, Hustru, Børn og Folk, saa tilfindes hun andre til Afsky, ifølge Loven at have forgjort sin Hals, Hovedet fra Kroppen med en Økse at fraskilles og Kroppen at brændes, hvorefter Skarpretteren nyder 18 Rdl.; og siden af Akten erfares, at hun intet er ejende, men mesten Delen tigget sit Brød, saa henfalder det øvrige af samme Lovens Artikel, og desaarsag Omkostningen paa Sagen og hendes Execution at udredes af Amtet efter Amtmandens Revision og Approbation; dog ingen Execution at ske, førend denne Dom allernaadigst bliver indstillet til Hans Kgl. Majestæts allernaadigste Resolution, om Hans Kgl. Maj. allern. ville formilde Dommen, siden større Ulykke ved Guds Bistand blev afværget“.

Denne Dom indsendtes saa af Amtmand Henrich Müller til Kongen. Det var Kristian den Sjette; men stakkels An' havde ingen Fortalere hos Kongen, hendes Skæbne var beseglet; thi Kongen stadfæstede Dommen: An' Dyndbo skulde halshugges, dog skulde man efter Døden ikke brænde hendes Krop.

I Kristian den Femtes Danske Lov hedder det:
 „Setter mand ild i anden mands huus eller schov med vilje, da er det mordbrand og vorder han taget derved haver forgjort sin hals og enten brændis eller stegles.“ *)

*) Danske Lov: 6.—19.—1.

Naar man saa bort fra alle de undskyldende Omstændigheder, f. Eks.: Den usandfærdige Beskyldning om Malkningen, den umenneskelige Mishandling, at hun trods sin egen Paastand ikke havde handlet med „fri Forsæt og Vilje“, men i Sindsforvildelse, at hun straks fortrød sin Gerning og kaldte dem op, saa der slet ingen Skade skete, saa kunde hun jo dømmes efter denne Artikel i Loven.

Mens Retshandlingen stod paa, havde hun sid-det fængslet i Viborg; men nu overførtes hun igen til Skive Arrest.

Men nu skete det mærkelige, at Folkets Dom gik imod Øvrighedens Kendelse: Halshugge et Menneske, fordi hun beskyldtes for at have malket nogle Køer, som hun ikke havde malket, et Menneske, som paa Grund af en ubarmhertig Mishandling havde sat Ild paa et Stuehus, som ikke var brændt. Det fandt Sallingboen var for storstilet, det stred imod hans Retsbevidsthed. Da hun havde siddet otte Dage i Skive Arrest, slap hun ud.

Ogsaa om denne mystiske Begivenhed vidste min Moder at fortælle: De to Mænd, der var sat til at vogte hende, indtil Henrettelsen kunde finde Sted, hjalp hende ud. Den ene var fra Brøndum og i Slægt med An' Dyndbo*).

De to Mænd var Handskemager *Jens Didriksen* af Skive og *Jens Jensen Brøndum*. Det ser ud, som om Øvrigheden har haft dem mistænkt for at have handlet med Overlæg; thi de trues med Slaveriet, hvad de dog vel ikke kunde dømmes til, om de, som

*) Maaske tør man heraf slutte, at man ved grundig Efterforskning i Brøndum Kirkebog vil finde Oplysninger om Jens Jensen Dyngbys og hans Families Skæbne.

de foregiver, virkelig havde ladet sig overliste af den „spidsfindige Qvinde“.

For Retten forklarede de, at Jens Didriksen var gaaet ud i Byen for at hente et Krus Øl, som An' Dyndbo havde bedt om. Og imens han var borte, bad hun Jens Jensen om at faa Lov at gaa ud paa Naturens Vegne, hvad han hverken vilde eller kunde nægte hende. Men da hun ikke kom igen, viste det sig, at hun havde faaet Lænken af sig. — Saa blev de to Mænd fængslet.

Nu blev der af Øvrigheden søgt og jaget efter stakkels An' med feberagtig Iver, men i lang Tid uden Resultat. Sallingboerne skjulte hende.

Først langt ind i det nye Aar lykkedes det endelig at faa fat i Synderinden; men de nærmere Omstændigheder ved denne lykkelige Fangst er ukendt.

Endelig den 14. Februar 1744 fandt Henrettelsen Sted. Og da stakkels An' Dyndbo saaledes var ekspederet ud af denne syndige Verden, slap man i sin Glæde herover de to Mænd paa fri Fod igen.

Under grædendes Taarer, fortalte min Moder, havde An' Dyndbo bedt Øvrigheden, om hun maatte dø paa Hvidbjerg Hede, altsaa i Nærheden af sin Hytte, og for at stille „den sølle jen til Freds“ havde man lovet hende dette. — Men da hun saa i den aarle Februar Morgen stod paa Tinghøjs Top og saa ud over den dystre Hedeflade, hvor Lærkerne allerede havde begyndt deres jublende Foraarssang, gav hun sig til at græde og sagde:

„Det er ikke Hvidbjerg Hede!“

Præsten, *Bernt Mulvad**) fra Brøndum søgte at trøste hende:

*) Præst i Brøndum-Hvidbjerg fra 1725—1762. Red.

„Det gør ikke noget“, sagde han, „hvor Legemet bliver lagt, blot Sjælen kommer til Gud!“

„Men a er uskyldig!“ græd stakkels An’.

Da raabte Herredsfogden: „Sagde du ikke, dit Skarn, at du havde gjort det med fri Forsæt og Vilje?“

Mulvad satte Herredsfogden i Rette: „Her gælder det ikke om at udskælde, men om at føre en Sjæl til Gud!“

Saa skal An’ have sagt, at til Tegn paa hendes Uskyld, skulde hendes Grav være grøn baade Vinter og Sommer.

Da Hovedet faldt, sprøjtede Blodet op paa Herredsfogden, og Skarpretteren udbrød: „Her flød uskyldigt Blod!“

Saaledes sad de gamle Hedebønder i min Barn-dom og fortalte An’ Dyndbo’s Historie, naar de i Mørkningstimerne fremdrog deres dystre Minder, der tit gjorde os Børn saa rædde, at de fik Haaret til at brænde os om Ørerne. — Altid var det de samme Ord, og derfor er der Grund til at tro, at de virkelig har lydt omtrent saaledes. — Saa meget er vist, at Ordene lød i en vis vemodig Tone, der tilkendegav en dyb Medfølelse med den ulykkelige Pige. Det var for os Børn, som om der bag Ordene skjulte sig en Anklage mod de „Støre“, der her havde handlet ubarmhertigt mod en af de „Smaa“; én, „der ikke var sig selv væren“, d. v. s. ikke kunde værge for sig selv.

Og Fortællingen endte altid med, at der gik en Guds Dom over de „uretfærdige“.

Herredsfogden fandt man en Morgen død i hans Seng. Han havde om Natten kvalt sig selv i sin Skjortekrave. Dette skete halvandet Aar efter, fortalte man. Det skal altsaa være sket 1746.

Men ifølge „Skivebogen“ for 1925, Side 16, døde Herredsfoged *Peter Dorschæus* i Skive først 1758. Han blev jordet „*alene med Jordpaakastelse*“. „Der maa have været noget „Firme“ ved det“, skriver Aakjær, „man gætter paa Selvmord“.

Ser vi det, der er altsaa noget om Snakken, det er kun Tidsregningen, der er forkert.

Ogsaa „Laang Laust“ hængte sig, fortalte man. Maaske er dette lige saa rigtigt som det ovenfor meddelte. Jeg har ikke faaet det undersøgt.

Peder Jacobsen pintes af Samvittighedsnag. Flere af hans Børn døde, hvad han betragtede som en Himmels Straf.

Dette med Børnene er da rigtig nok, hvilket allerede er anført.

Hans Søn, *Peder Pedersen*, født 1743, overtog Gaarden efter ham. — Om ham fortæller cand. mag. J. C. Hansen*):

„Peder Pedersen var Pebersvend og meget tungsindig, og det havde sin særlige Aarsag. Peder var nemlig Søn af Peder Jacobsen, der i sin Tid havde faaet An' Dyndbo dømt for Mordbrand. — Folk mente jo, at hun var uskyldig, og paa Retterstedet skulde hun have lyst Forbandelse og Guds Straf over Peder Jacobsen og hans Afkom til 3. og 4. Led.

Peder forfulgtes stadig med Tanken om, at hans Fader havde handlet urigtigt og faaet en uskyldig dømt, og han frygtede Forbandelsen, saa han ikke turde sætte Børn i Verden“.

Man ser, at J. C. Hansen har øst af andre Kilder end jeg; thi dette med Forbandelsen mindes jeg ikke at have hørt fortalt. — Men det beviser kun, hvor udbredt Troen paa, at An' Dyndbo var blevet uretfærdigt behandlet, har været i den Del af Salling. — Og naar man betænker, at den virkelige Mordbrænder, *Anne Axels-Datter* i Krejbjerg, slap med

*) En Artikel i Skive Folkeblad om „Haldborg“.

Viborghus paa Livstid, maa man give Sallingboen Ret.

Hun havde en Nat 1796 sat Ild paa den Gaard i Krejbjerg, der senere beboedes af den bekendte Bonde, *Bertel Nørgaard*. — Hun var vred paa Manden, fordi hun skulde flytte ud af et Gaarden tilhørende Hus. Gaarden nedbrændte til Grunden; men Beboerne blev reddet.

Maaske kan hun takke An' Dyndbo's Skæbne for, at hun reddede sin Hals. — Men der bredte sig intet Uskyldsskær over hende. — Hun blev til „æ Holmdævl“ og spøgede rundt om Gerningsstedet.

Undertiden kan Folkets Røst være Guds Røst, naar Folket er sundt. Havde Folk ikke følt, at An' Dyndbo havde lidt Døden uskyldig; havde hendes bitre Taarer paa Retterstedet ikke brændt Folk i Samvittigheden og vakt deres Medlidenhed, vilde hun forlængst have været glemt, eller der vilde højst have lagt sig et Rædselsslør over hende som over Navnesøsteren i Krejbjerg.

„Folkets Røst er Guds Røst!“ Maaske er det derfor, at An' Dyndbo's Tragedie stadig er dukket op paany.

Jeg læste en Gang om en ung Pige, der blev henrettet, som det siden viste sig, uskyldig. Men den sidste Nat, hun levede, havde hun med sin Diamant-ring indridset følgende Vers paa en Vinduesrude i Kammeret:

„Lad Aarene kun rinde!
Lad Slægter slettes ud!
Man engang dog vil finde:
„Jeg skyldfri gik til Gud!“

Skive Marklov fra 1769.

Af August F. Schmidt.

Ved at ordne Skive gamle Raadstuearkiv, som forleden Aar blev afgivet til Landsarkivet i Viborg, lykkedes det *Svend Aakjær* at finde en Vide og Vedtægt vedrørende Skives Markjorder (specielt Braarup). Denne Marklov er til Stede i Konzept, indskrevet paa 6 sammenhæftede Folioblade og opbevares nu for Fremtiden i Skive Raadstuearkivs Pakke, Aflev. Design. Nr. 27 (Landsarkivet).

Det kan vel næsten kaldes et Tilfælde, at et saa vigtigt historisk Aktstykke som en Markforordning for Skive ikke er blevet fundet for længe siden, naar man tager i Betragtning, at en hel Del Forskere med *Jeppe Aakjær* i Spidsen i Tidens Løb har skrevet betydningsfulde Bidrag til den gamle Fjordbys Historie.

Nu er altsaa Vedtægten med sine Bødebestemmelser (*Vide* betyder Straf) fremdraget og ogsaa udgivet, nemlig af nærværende Artikels Forfatter i fjerde Bind af „Danske Vider og Vedtægter“ (1932), S. 258—266. Svend Aakjær gjorde mig straks opmærksom paa den gamle Marklov, saa den kunde komme med i det Bind Landsbylove og Byskraaer, der alt var i Trykken, da Skives Vide og Vedtægt blev fundet. Den er som nævnt fra 1769 og er ind delt i 28 Paragraffer. Den har ingen Underskrifter.

Den er et saa værdifuldt og lærerigt historisk Dokument, at den nok fortjener sin Omtale her i *Skivebogen*.

Straks i første Paragraf af Markloven tales der om, at Markvæsenets gode Indretning skal ophjælpe Skive Købstad, der nærmer sig sin Undergang med stærke Skridt. Aarsagen til Skives Fattigdom i Tiden omkring 1769 var de mange Ildebrande, som den arme By var blevet hærget af gennem det 18. Aarhundrede. Om Brande i endnu ældre Tid haves ingen direkte Efterretninger, men i Anledning af en Brand 24. Oktober 1699, hvorved 7 Steder brændte, siges, at der har været stor Ildebrand 3 eller 4 Gange tilforn. Den 10. Juli 1715 brændte 50 Gaarde, deriblandt Raadhuset. 21. April 1725 brændte 32 Gaarde i den sydlige Del af Byen („al den Del, som var tilbage og ikke brændte 1715“); de brandlidte fik i begge Tilfælde 10 Aars Fritagelse for forskellige Skatter, og 1725 befaledes Kollekt i Kirkerne, men næppe var Byen nogenlunde genopbygget, før 26. Maj 1748 en ny Brand lagde 24 Gaarde (Nørregade) i Aske. Der blev i den Anledning skænket Byen 3500 Rd. af Konsumptionen. Allerede Aaret efter, 2. April 1749, brændte alt, hvad der var levnet Aaret i Forvejen paa nær 3 smaa Steder, og der blev givet Tilladelse til Kollekt i alle Jyllands Kirker. — Hvad der herefterdags skaanede Byen fra disse forfærdelige Hjem søgelser, var Overgangen fra Straa til Tegl som Tækkematerialer. Efterhaanden som Straatagene forsvandt fra Byen, var ogsaa den væsentligste Fare for Byens fortsatte Sikkerhed og Trivsel fjernet*). Under disse utrygge Forhold kunde der

*) Om Skives Ildebrande i 18. Aarhundrede har Jeppe Aakjær skrevet udførligt i „Af min Hjemstavns Saga“ (1919), 331—62.

ikke være Tale om Opkomst, og Byen, der 1672 havde et Indbygerantal af 529, var i 1769 sunket ned til kun at have 435 Indbyggere, og var da den trediemindste Købstad i Jylland. — Handelsforholdene var ved denne Tid daarlige for Skive, og den havde ingen Havn, saa man forstaar altsaa let, at Byens Styrelse bestræbte sig for, at i det mindste Markvæsenet kunde være til økonomisk Gavn for den lille Købstad. Kæmneren fik derfor i 1769 Paalæg om at holde et vaagent Øje med, at Marken, der hørte til Skive, var i god Orden. Til Hjælp for Kæmneren skulde hvert Nytaar vælges to af Byens Borgere, der selv ejede Markjorder; disse tre Personer tilhobe skulde saa udgøre Byens *Markdirektion*.

Markdirektionen skulde ansætte en dygtig og hæderlig *Markmand*, hvis Bestilling var at have Opsyn med alt vedrørende Kvægdriften paa Byvangen; ligeledes skulde Markmanden inddrive Bøderne, som de Borgere blev idømte, der overtraadte Markvedtægterne*). Hver Søndag Eftermiddag, naar *Bytinget* var forbi, skulde de Mænd, der var idømt Bøder, samles paa Tingstedet, hvis der da var noget at samles om. Aftenen i Forvejen skulde der være udgaaet Besked om saadant Bystævne. Hvis man ikke var tilfreds med Markdirektionens Tilsigelse, kunde den indvarsles for Byfogden, som var sidste Instans.

Borgere, der svarede kongelige Skatter og Byrder af Byens Markjorder, havde Adgang til at drage Nytte og Fordel af Byens to Fælleder fremfor dem, som ingen Skatter eller Udgifter havde i den Henseende. For at der ikke skulde være nogen af de skattepligtige til Markjorderne, som kunde blive udsat for at lide Uret, ansattes to udenbys og to inden-

*) Om Markmanden se min Bog: „Byhyrder“ (1928), 21 ff.

bys landbrugskyndige Mænd til at taksere Byens Fællede, saavel den frie Købstadfællede som Fællede for det matrikulerede Braarup Hartkorn; Taksa-tionsmændene havde til Opgave at bestemme, hvor mange Høveder Fællede kunde taale at blive græsset af. Tre Dele af Fællede skulde lignede blandt de af Byens Indbyggere, der ejede Markjorder, alt i Forhold, som enhver af dem havde Skæpper Sæde-land at svare Skatter af. Den fjerde Del skulde ud-lægges i Græs, saa fattige Borgere, der ingen Mark-jord ejede, kunde faa en Ko græsset der for en pas-sende Betaling. Indtægten herved gik til Byens Kasse. Hvis imidlertid nogen holdt flere Høveder, end de efter Ligningen paa Fællede kunde til-komme, maatte disse Høveder kun græsses paa deres „ eget ejende Jord enten Ager eller Eng, for ej at belægge Fælledeerne med flere Kreaturer, end de er ansatte for eller kan taale og derved tillige betage andre den Ret, dem kan tilkomme“.

Var der blandt Borgerskabet Folk, som ingen Markjorder ejede, og som ikke vilde antage Jord i Braarup Udmark, „ hvor meget godt Agerland for en umaadelig ringe Pris kan have og faaes, skulde med de fattige tillades paa den til dem udlagte Fjerdedel af Fælledeerne at faa til hver Husholdning 1 Ko græsset, imod de derfor til Byens Kasse betaler 24 Skil-ling pr. Stykke, og skulde sligt ej kunne tilstrække, maa de leje Køers Græsning af dennem, der have Rettighed dertil“.

Kæmneren skulde have en Seddel paa hver Ko, der græssede i Bymarken. Paa Seddelen skulde være angivet Farve og andre Kendemærker paa Kreatur-erne. Overholdt man ikke dette Paabud, skulde er-lægges en Bøde paa 2 Mark. Folk, der ikke ejede Markjorder, men som alligevel havde Kreaturer paa

Græs, skulde ogsaa give Kæmneren en Seddel paa dem. Hvis nogen forsøgte paa at snyde sig til at have flere Fæhøveder paa Fælleden, end Seddelen til Kæmneren udviste, skulde bøde til Byens Kasse fire Mark første Gang, anden Gang dobbelt, „og desuden straks at tage det over sit rette Tal indsatte Kreaturer derfra“.

Markdirektionen antog en *Hyrde* til at vogte Byens Køer paa Fælledeerne. Denne Byhyrde stod under Direktionens Kommando, og overtraadte han sin Ansættelseskontrakt, blev han mulkteret. Han skulde være fælles for hele Marken. Ingen maatte holde Særjord, men enhver skulde lade sit Kvæg vogte under Byhyrdens Ledelse. Det var her i Skive som andre Steder i vort Land*).

Ogsaa i Skive havde man gjort den Erfaring, at *Faar* var skadelige for Fælleden. De afbed det sparsomt voksende Græs alt for nært, og om For-aaret nedtrampede de og aad det nyspirede Rug, alt til Jordejernes store Harme. Derfor blev det i Markloven forbudt overhovedet at lade Væddere, Faar og Lam græsse paa Fælledeerne. Vilde nogle Borgere endelig have Faarehold, skulde de lade disse Husdyr græsse paa deres egen Jord. Den samme Bestemmelse gjaldt ogsaa Svin, Fjerkræ og Geder. Overtrædelse af Vedtægten herom straffedes med Bøder, „for hvert Stykke første Gang 24 Sk., men anden Gang 3 Mark til Byens Kasse“.

Fremmede Bæster maatte ikke optages, hverken til Markeder eller andre Tider, for at græsses paa Byens Fælledeer, lige saa lidt som nogen, der ikke ejede Markjorder, maatte sætte deres egne Bæster

*) Om Byhyrdens Stilling i det hele taget se iøvrigt min Bog: „Byhyrder“ (1928).

(d. e.: Heste) der, under én Rigsdalers Straf for hver Gang Bestemmelsen herom blev overtraadt.

Ejheller maatte nogen tøjre Kreaturer, hvorved gik løse Kalve eller Føl, imellem Kornet eller op til nogen anden Mands indhegnede Eng. Overtrædelse heraf blev straffet med Bøder, „foruden den Skade som sker, første Gang een Mark, anden Gang dobbelt“.

Naar Kornet om Høsten var bjerget i Hus, var det almindeligt, at Husdyrene fik Lov at gaa og græsse over hele Marken. Der var i gammel Tid en Mængde Senegræs mellem Stubbene. Dette Græs var en vigtig Del af Føden til Kvæget i Fællesskabstidens Bondebyer. Markens Frigivelse til Græsning overalt kaldtes at *opgive Ævret*. I Skive skulde Markdirektionen aarlig ved *Trommeslag* i Byens Gader lade bekendtgøre, naar Ævret blev opgivet. Saalænge Kornet baade paa den frie Købstadsjord som paa Braarup Mark ikke var indbjerget, var det alle og enhver forbudt at drive over anden Mands Ejendom, enten det var Tyrefaldsjord (d. e.: fast Jord at tøjre paa) eller Eng, som var slaaet. Overtrædelse heraf var Bødestraf. Ligeledes var der ogsaa Bødestraf for den, der tøjrede Kreaturer paa anden Mands Ager eller Eng, førend Trommen havde lydt.

Ingen maatte grave eller lade grave Lersand, Møntørv eller Tørv til Diger i Byens Fællid uden Kæmnerens Tilladelse og Anvisning. Med denne Bestemmelse vilde man undgaa at faa gravet paa Steder, hvor det kunde være til Skade for Fælliden. Overtraadtes Vedtægten herom, skulde der betales Bøde.

Det hørte til Markdirektionens Hverv hvert Aar at sørge for, at Grøften: *Skiverende* mellem Skive Fællid og *Aarbjerg-Glattrup* blev forsvarlig opren-

set. Naar denne Rende var i Orden, fungerede den som et Hegn, saa bred og dyb maa den have været; thi Motiveringens i Byloven for Grøfterensningen er den, at saa kan Byen „beholde sin Fællede i Frihed for fremmede paagrænsendes Høveder“. Ligeledes skulde samtlige Lodsejere i Braarup Enge af Markdirektionen tilsiges at lade en forsvarlig *Grøft* opkaste i lige Linje uden om Braarup Enge. Denne Grøft skulde have en Bredde af $2\frac{1}{2}$ Favne. Dens Formaal var dels at hegne for Engen, dels at virke som Vandledning. Grøften skulde renses og sættes i Stand en Gang aarlig paa en af Markdirektionen bestemt Dag. Hvis en Lodsejer efter Tilsigelse ikke mødte til Grøftarbejdet, skulde han bøde 2 Mark til Kassen og betale den Daglejer, som saa af Direktionen blev sat til at foretage Rensning m. v. af Grøften.

I sin 22. Paragraf begynder Byloven med at meddele, at Kong Christian d. IV. mildeligen har skænket Braarup Hedemarks Jorder til Skive „til dens forventende Opkomst“. Det var nu imidlertid Christian d. III., der ifølge kgl. Brev af 9. Februar 1546 gav Braarup By og Jorder til Skive. Maaske har Bønderne i Braarup været særlig hengivne Tilhængere af Skipper Klement, siden Kongen udsteder sit hensynsløse Magtbud mod den lille Landsby, der bestod af tre Gaarde. Det var dog ikke saaledes, at Skive By uden videre fik Braarup Jorder til Gave; den skulde betale den sædvanlige aarlige Fæsteafgift af dem og træder endda ind i Fæsteforholdet under ringere Vilkaar end Braarup Bys tidligere Fæstebønder, idet den kun maa bruge Jorderne i Fællesskab til Græsgang, ikke indhegne og dyrke dem. Dette var Borgerne i Længden meget utilfredse med, og Kong Frederik d. II. gav dem da efter Ansøgning derom Lov til at indhegne baade Ager og Eng

derovre. Dette gjorde de ogsaa „med stor Omkostning“. Men nu var der straks nogle Borgere, som for Kongen klagede over, at „samme Ejendom waar uligelig skift“, og Følgen blev, at Hans Majestæt tog sin Tilladelse tilbage og bød, at al Jorden igen skulde være Græsgang som før. Saa snart Frederik d. II. var død, sendte „Borge-Mester, Raadmænd och Menighed wdi Schiffwe“ igen Ansøgning om at maatte indhegne og dyrke Jorden, og Rigsforstanderskabet, der regerede for den mindreaarige Christian d. IV., gav da atter Borgerne Lov dertil, „indtil saa længe vi anderledes derom tilsigendes vorder. Dog saa, at de det ligefrem skulde imellem sig dele, saa at hver efter sin Lejlighed kan dette nyde. Saa fremt derover nogen Klage kommendes vorder, vi da ikke skulde foraarsage denne vor naadigste Bevilling at igenkalde og forandre“.

Nu vidste de gode Borgere, hvad de havde at rette sig efter og vogtede sig vel for at klage; og formodentlig har ogsaa de, der forestod Jordens Fordeling, denne Gang vogtet sig for at forfordele nogen.*)

Det er altsaa disse Jorder, Markloven fra 1769 omtaler og indeholder Bestemmelser om. I nævnte Aar laa de for største Delen udyrkede hen, og de var paa en vis Maade nu snarere til Byrde for Borger-skabet end til Gavn. Ingen i Byen havde Lyst til at have Del i Braarup Marker, endog for blot at udrede Skatten, der heftede til Jorden. Aarsagen hertil var ikke saa meget „Jordernes taabelige Fraliggenhed“ som den, at *Gødning* til Jorden ikke var til at faa fat i. Bønder, der boede i Egnen udenfor Skive, tilvendte sig Gødningen, „dels for Penge og smaa Villigheder

*) J. C. Hansen i „Bogen om Skive“ (1926), 58 f.

eller Hoveri og dels ved at tillade Borgerne at saa' til halvs med dem“. „Men da Gødningen er den sande Grund og væsentligste Aarsag saavel til Kornets som Græssets overflødige Frembringelse, hvorfra Indvaanernes almindelige Nytte igen afhænger, saa fastsættes hermed uryggelig, at intet af den Gødning, som falder her i Byen, paa nogen Maade maa føres af Byens Jorder til omliggende Marker eller overlades nogen uden Byen boende, under hvad Paaskud det end være kan, alt under Hestekoblernes Forbrydelse til den eller de af Byens Indvaanere, som angriber samme, og een Rigsdalers Straf til Byens almindelige Kasse for hvert Læs Gødning, som betaales af den, fra hvis Gaard eller Gødningssted uden for Porten eller i Marken Gødningen er afhentet, og skal han desuden have et Aars Græsning for sine Kreaturer paa Byens Fællede forbrudt, i hvad han end derfor vil betale; thi skal al Gødning i Byen overlades dem, der bruger Avling og er blandt Byens Indvaaneres Tal“.

Allerede i 1750'erne var der Tale om Ophævelsen af Jordfællesskabet, og i 1759 og de følgende Aar tæt derefter blev saaledes en Del Landsbyer i Koldingegnen udskiftede, og Markernes Fællesdrift blev ophævet. Det var dog først i 1781, at Fællesskabet blev ophævet ved Lov. At dette vigtige Spørgsmaal har været fremme og kendt ogsaa i Skive i 1769 fremgaar af Markloven, i hvis § 23 vi oplyses om, at Markdirektionen saa vidt muligt skal bestræbe sig paa at faa alle Lodsejerne i *Glattrup*, *Aarbjerg* og *Jægerris* (d. e.: *Egeris*) udbyttede fra Byens Mark „paa Grund af de kongl. allernaadigste Befalinger om Fællesskabets Ophævelse“. Direktionen „skal søge i al Venlighed og Godhed at forenes med dem saaledes, at de giver dem ligesaa bekvem,

god og belejlig Jord igen, som de har ind mellem Byens Agre, paa det Byen kan faa sin Mark med Tiden for sig selv uden Fællesskab med udenbys Mænd“. Det haabes i Markloven, at de Ager- og Engskifter, som ved Arv, Køb, Salg, Mageskifte eller paa anden Maade er kommet fra Byen, igen ved Indløsningsret maa komme tilbage „til denne fattige By“, saaledes som det er sket ved kongelige allernaadigste Befalinger i Viborg og Aarhus. Hvorledes dette nu kan være gaaet for sig, skal der ikke kommes nærmere ind paa her. Dog skal nævnes, at cand. mag. *J. C. Hansen* udtaler om Udvidelsen af Skive Købstads Jordomraade ved den kongelige Gave af 1546, at nu havde Byen faaet omtrent de Grænser, som den havde, før de forskellige Indlemmelser i den nyere Tid fandt Sted. Nogen Ændring skete der i det 18. Aarhundrede ved Magelæg med Skivehus, hvorved Bymarksgrænsen dels rettedes ud efter mere lige Linier, dels Øst for Resenvej flyttedes lidt længere mod Nord*). Braarups Udskiftning, som vel bør omtales i denne Forbindelse, blev foranlediget af Chirurgus *Georgus*, og paabegyndtes i April 1801, men bragtes først til Afslutning 13. Juli 1829**).

I Markloven bestemmes det (§ 25), at Folk, der ikke vil betale de *Bøder*, de er bleven idømte for Overtrædelser af Vedtægterne, inden tvende Solemærker skal udpantes af Kæmneren sammen med to af Byens Taksereborgere. Alle de indkomne Bøder skal bruges til Gavn for Byen eller det menige Borgerskab, til Skatters og andre for Byen nødvendige Omkostningers Udredelse. Af den Grund skal Kæmneren være pligtig til at holde ordentlig Bog og ved

*) „Bogen om Skive“ (1926), 59.

***) Jeppe Aakjær: „Langs Karupaaens Bred“ (1929), 178.

sit aarligt aflæggende *Kæmnerregnskab* gøre ordentlig Rede og Rigtighed for dette. — Som Vederlag for sit Arbejde tillagdes der ham en Fjerdedel af de indkommende Bøder. Markmanden fik 4 Skilling af Kassen for hver bevislig Urigtighed eller Forbrydelse, han anmeldte mod Viden og Vedtægten. Var Kæmneren lemfældig og saa igennem Fingre med nogen eller viste sig lunken og ikke straks føjede „vedbørlig Anstalt, naar noget imod denne Vide er forset og sligt ham overbevises“, skulde han straks uden Skaansel af Byfogden sættes i Mulkt til Kassen, første Gang 1 Rigsdaler og siden dobbelt. Ligeledes skulde Taksereborgerne bøde 2 Mark til Kassen og anden Gang dobbelt, naar de ikke straks efter Kæmnerens Tilsigelse mødte til bestemt Klokkeslet til Udpantning eller skaffede en paalidelig Stedfortræder, naar de bevisligt havde lovligt Forfald.

Og saa slutter Markloven med nogle Ord om, hvorledes alle menneskelige Indretninger er underkastede Forandringer, „som anlediges dels ved Tidernes dels ved Omstændighedernes Forandring, saa i Fald noget i Tidens Følge skulde findes gavnlig og nødvendig enten at fratages eller ydermere tillægges eller og forandres i dette Vide, skal Byfogden, som den af hans Majst. for dette Sted allernaadigst beskikkede Øvrighed, have Magt paa Borgerskabets foregaaende Forlangende at iværksætte sligt, hvilket, naar det af Stiftets høje Øvrighed, Hr. Stiftsbefalingsmanden, med Haands Underskrift er stadfæstet, skal gælde lige saa fuldt, som det nu straks her var indrykket“. — —

Om der senere er foretaget Ændringer i Skive Vide og Vedtægt, eller om den er blevet underskrevet af Stiftsbefalingsmanden, véd jeg ikke. Koncepten

oplyser intet herom. Maaske nye Fund og nye Under­ søgelser kan give Svar herpaa.

Vi har nu gennemgaaet Skive Markvedtægt fra 1769 og føjet de nødvendige udfyldende Oplysninger til de Steder i Loven, som trænger til nærmere For­ klaring. Vi har set, at Skive havde en Rettesnor for sit Markvæsen, og denne var omtrent som i andre danske Købstæder, kun med de Afvigelser fra det gængse, som stedlige Forhold maatte kræve. Vi hører om *Regnskabsfører* og *Markmand*, *Byhyrde* og *Taksationsmænd*, *Bystævne* indvarslet ved *Trommeslag*, ligesom vi belæres om *Jordernes Fordeling*, om *Kreaturdrift*, *Faarehold* og *Fjerkræ*, *Ævrets Opgi­ velse*, *Ler- og Tørvegravning*, *Hegnsgrofter*, *Grøfte­ gravning* og *Grøfterensning*, — om *Gødningen* og dens Anvendelse, om Udbytning af Jorderne, om *Bøders Anvendelse* og *Regnskabets* ordentlige Fø­ relse, om *Inddrivning* af *Bøder* og *Panter* og om eventuelle Ændringer i Loven.

Man ser altsaa, at det er slet ikke saa lidt, vi faar at vide om kulturelle Forhold vedrørende Skive Markjorder i det 18. Aarhundrede. Men hertil kom­ mer saa, at vi har Lov til at drage den Slutning, at Lovens Indhold af 1769 viser i det mindste et Stykke Tid tilbage paa den anden Side Affattelsesaaret, idet jo saadan en Marklov er udformet paa Grundlag af ofte temmelig gammel Erfaring om Jordens Drift og hvad dertil er knyttet af baade Indsigt og gam­ mel Slendrian. For Braarup Jorders Vedkommende er vi jo nu saa heldige — om man tør bruge dette Udtryk — at vide, at de først er kommen under Skive den 9. Februar 1546, saa før dette Aar kan Erfaringerne fra Skive om disse Jorder ikke gælde, og der er forskelligt, der tyder paa, at de er endda en Del yngre end 1546.

Det vilde have været morsomt, om Markloven havde indeholdt nogle gamle *Marknavne*. Dette er desværre ikke Tilfældet. *Jeppe Aakjær* har imidlertid fra Taksationspakkerne fremdraget følgende Navne fra de nærved Braarup liggende Lokalteter; *Svansø* og *Bilstrup* (takseret $25/6$ 1792): Skodtørv Fald, Sortbjærg, Gierholm Fald, Bryndhøjs Fald, Føl Hol Eng, Ødegaard Bøstrup Eng, Ødegaard Kaiholm, Ødegaard Nederholm, Thrøstig Thomasens Landeng, Dommerby Storck Eng, Holmsbakken, Kludberg Hede, Hougaards Dahl, Over Mose, Øster Svansø Skifter*). Maaske nogle af de nævnte Marknavne ogsaa har kunnet gælde som Betegnelser paa Jorder under Braarup; i saa Tilfælde kan det vel forsvares at anføre dem her.

Ude paa de magre Marker sydøstlig for Skive har der i ældre Tider boet et nøjsomt og fattigt Folkefærd. Hvor arm en Gaard med endog et antageligt Jordtilligende kunde se ud, faar man et forbavsende Indtryk af ved at betragte *Eiler Jørgensens* og *Hans Smidths* Tegninger af *Glattrupgaarden*. *Eiler Jørgensens* Billede er nu at se ved Side 176 i *Jeppe Aakjærs Bog*: „Gammel Brug og gammel Brøde“ (1931)**), medens *Hans Smidths* Maleri af Gaarden, der blev nedrevet i 1870'erne, findes reproduceret i *Skivebogen* 1931, 167. — Et nu forsvundet *Taterhus* paa Braarup Mark Vest for Landevejen***) oplyser ogsaa noget om Levekaarene paa Skive Hedemark forhen.

*) *Jeppe Aakjær*: „Fra Sallingland til Øresund“ (1932), 32.

**) Omslagsbilledet paa „Gammel Brug og gammel Brøde“: *Glattrupgaarden*, tegnet af *Achton Friis*, har *Eiler Jørgensens* Arbejde til Forlæg.

***) Findes afbildet ved S. 176 i *Jeppe Aakjærs Bog* „Langs Karupaaens Bred“ (1929).

Braarup skreves 1462 *Brørup*, 1545 *Brorup*, og har Navn efter sin Beliggenhed ved Tærsklen ind til Sallingholm (det gamle Navn for Salling), idet Tolkningen af Braarup maa være „den ryddede Plads ved Broen“ („Bro-torp“). Dette Navn er altsaa en af Undtagelserne, der bekræfter Reglen for, at Landsbyer, hvis Navne ender paa -rup, -drup, -strup, -trup (Torpnavnene), indeholder et Personnavn i Førsteledet.

I den nyeste Tid kaldtes Braarup for *Skive Hedemark*. Hvornaar dette Navn er blevet til, vides ikke, men der er megen Sandsynlighed for, at *Charles Thiesen* har Ret, naar han antager, at det er opstaaet ved, at man efter Udskiftningen har kaldt sin Lod i Heden for Hedemarken; fremdeles, at man senere hen ikke har skelnet mellem Lodder af den tidligere Fællesjord og af den øvrige Braarup Mark, og at Navnet derefter (eller samtidig) er blevet en Fællesbetegnelse for Jorderne derude, som 1919 atter fik Navnet Braarup*). Naar der er Grund til at give Hr. Thiesen Medhold i hans Formodning om Navnet Hedemarkens Fremkomst, skyldes dette, at Braarupnavnet var i fuldt Hævd, da Markvedtægten blev skriftlig udformet. Havde Hedemarknavnet været gængs 1769, skulde det nok have været nævnt i Loven.

Som anført blev det gamle Torp-Navn Braarup indsat paa sin rette Plads igen i 1919. Det var Lærer *J. K. Simonsen*, der i en fortræffelig Artikel i *Skive Folkeblad* i Slutningen af Maj 1919**) kraftigt og med de historiske Beviser i Hænde slog til Lyd for, at *Braarup* i Fremtiden skulde være Navn for den Be-

*) Bogen om Skive (1926), 124.

**) Optrykt i „Bogen om Skive“ (1926), 124—29.

byggelse, der ellers kaldtes *Skive Hedemark*. Navnet blev naturligvis godkendt overalt. Det var *Jeppe Aakjærs* Bestræbelser for Antagelsen af Bynavnet *Nørrevejle* for Kolonien paa Nørgaards Mark i Grinderslev Sogn*), der gav Beboerne paa Skive Hedemark Lyst og Mod til at forsøge at faa det gamle Bynavn tilbage. Det smukke Arbejde med at fremdrage det minderige Braarupnavn fra Forglemmelse var den ydre Aarsag til, at *Svend Aakjær* i Juni 1919 skrev en ypperlig Afhandling om Braarups Historie**). *Jeppe Aakjær* har naturligvis talrige Gange omtalt Braarup og dens Historie***), ligesom ogsaa *J. C. Hansen*, *Charles Thiesen* m. fl. har skrevet om denne Landsby i *Bogen om Skive* (se Registret dér S. 538). Det har derfor ikke været nogen Grund til for mig her at komme nærmere ind paa dette Emne, udover hvad enkelte Punkter i Skive Vide og Vedtægt fra 1769 maatte kræve af Forklaring for den fulde Tilegnelse.

Brabrand, 20. Juli 1932.

August F. Schmidt.

*) *Jeppe Aakjær*: „Af min Hjemstavns Saga“ (1919), 559—61.

***) Trykt i *Skive Folkeblad* 22.—23. Juli 1919. Man maa oprigtigt haabe, at vi ogsaa faar enhver Afhandling og Artikel af *Aakjær d. Y.* om Skiveegnens Historie offentliggjort samlet i smukke Bøger, ligesom vi nu har alle *Jeppe Aakjærs* lokalhistoriske Arbejder ved Haanden i de herlige Bøger: „Af min Hjemstavns Saga“ (1919) og de seks Bind „Studier fra Hjemstavnen“ (1929—1932), — en Stolthed for Egnen, et Æresminde over de gamle Slægter i Fjends Herred og Sallingland!

***) Se: „Af min Hjemstavns Saga“, 244, 555. „Langs Karupaaens Bred“ (1929), 76, 80, 81, 90, 103, 108, 115, 176—79, 224. „Fra Agermuld og Hedesand“ (1930), 58. „Konge, Adel og andre Sallingboer“ (1930), 8, 58, 94, 97.

Den gamle Holstebro Landevej fra Viborg til Hagebro.

Af Chr. Heilskov.

Efter at have afsluttet nedenstaaende Skildring af den gamle Viborg—Holstebro Landevej er jeg bleven bekendt med Hugo Matthiessens fortræffelige, nyligt udkomne Bog „Viborg-Veje“, hvori Forfatteren ogsaa beskriver den her nævnte Vej. Min første Tanke var at kassere mit Manuskript som overflødigt, men ved nærmere Studium af det paa-gældende Afsnit af „Viborg-Veje“, har jeg dog bemærket, at de to Skildringer ikke ganske overflødig-gør hinanden, idet de fremførte Oplysninger og Meddelelser ikke helt er de samme. Jeg vover derfor at forelægge „Skivebogen“s Læsere denne Vejskil-dring, som jeg beder dem betragte nærmest som en historisk farvet Turistfører. Thi naar Talen er om en Hugo Matthiessen, da kan jeg slet ikke være i Vognen — for at bruge dette Udtryk, da vi jo nu skal ud at køre. Iøvrigt vil jeg henvise de Læsere, der ønsker en dyberegaaende historisk Skildring af Egnen mellem Viborg og Holstebro, til Hugo Matthiessens historisk værdifulde og poetisk inspire-rede Arbejde.

I Slutningen af det 18. Aarhundrede begyndte de store Landevejsreformer, hvilket vil sige, at man

da begyndte at *anlægge* de større offentlige Veje*), hvorved de i det væsentlige fik det Udseende, de nu har (bortset fra de helt moderne Betonveje, der betegner „det sidste Skrig“ paa Vejbygningens Omraade). Før den Tid var det ganske simpelt Færdse-len, der skabte Vejene. De dannedes paa den naturligste Maade ved, at man red eller kørte efter bestemte Maal, følgende de Linjer i Terrænet, hvor det var lettest at komme frem. I den graa Oldtid synes det, som om man med Forkærlighed har lagt Gravhøjene langs de mest benyttede Færdselsruter. De kunde da bruges som „Landemærker“ at styre efter ligesom i vore Dage Varderne over Fjeldene i Norge og paa Færøerne**).

Fortidens Veje var altsaa simple Hjulspor i Terrænet, ofte flere parallelt løbende Spor, idet man brugte at køre udenom, hvor de ældre Spor var for opkørte.

Den gamle Landevej fra Viborg til Holstebro gik i sin halve Længde — til Hagebro — indtil 7 km sydligere end den nuværende, der blev anlagt i 1830'erne. Denne Vej var i næsten hele sin Længde mellem de to Købstæder en udpræget Hedevej, en af den Slags, der, som en Rejsende skriver i 1876, førte „giennem frygtelige Alheder, hvor Banen er som Slangens Vei paa Klippen, hvor man gennem Labyrinth og Kringel-Kroge, gennem Skarn og Hængedynd, over Kiær og Mose, paa Stub og Steen, blandt Bakker og Huulveie, med Ulyst og Tids Spilde, Tab paa Pungen, Fare for Lemmer, i Selskab med en

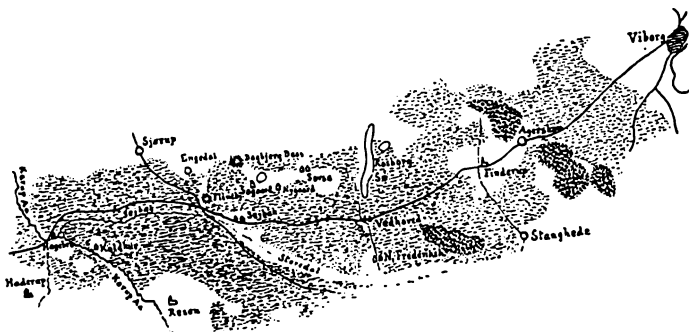
*) Ganske vist var allerede i Frederik II's og Christian IV's Tid saadanne Anlæg begyndt, men disse faa Veje var strengt forbeholdt Kongen og Hoffet.

***) Se iøvrigt Sophus Müller: Vei og Bygd i Sten- og Bronzealderen i Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1904.

ubehøvlet Foermand og hans afmægtige Kræe, uden Opvartning og Opmuntring, uden Miilemærker*) og Post Stationer, langsom og frygtsom maae se sin Veis Ende i Møde“**).

Tung og træls har samme gamle Holstebrovej utvivlsomt været at befare, og Stimænd har i gamle Dage luret i de skumle Slugter i dens Nærhed. Man rejste i Fortiden ikke uden tvingende Nødvendighed over de øde Hedestrækninger; derom vidner bl. a. vore Forfædres Hjertesuk: „Fra Korsør Gryde, fra Vissenbjerg Gyde, fra den sorte Jyde (Heden) Gud naadelig os bevare!“

Endnu ligger det allermeste synligt for Øjet af denne ældgamle Vej fra det nordlige Vestjylland til Viborg. En Del af den er nu moderne Kørevej, medens Resten væsentlig henligger i sin oprindelige, primitive Skikkelse. Lad os da drage ud for at følge dens hensygnende Spor.

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort 1800.

Den gamle Holstebro-Landevej startede ved Mathiasport i Viborg, gik derefter omtrent hvor Jernbanegade nu gaar, slog et Slag Vest om den

*) Saadanne blev opsat paa denne Landevej i 1806.

***) Patriotiske Saml. 2. Bd. 1786, S. 98—99.

nuværende Banegaard og stak saa lige ud over Viborg Søndermark dør, hvor nu en lille rød Villa ligger ved den vestlige Ende af Middagshøjvej. Vi stifter her Bekendtskab med Vejen som en stærkt opkørt Markvej, der snart fører tæt forbi en stor smuk Gravhøj med spredtstaaende Fyrretræer paa, som man faar paa højre Haand. Dette Oldtidsminde, der paa den frie, højtliggende Mark henleder Tanken paa en Baret med Fjer i, hedder *Finderup Høj*, fordi den gamle Finderupvej gik her forbi.

Vejen gaar nu mellem *Hanberggaard* og *Søndergaard*, og straks efter kommer vi til et enestaaende mærkeligt Parti af Vejen, nemlig en Hulvej, der skærer sig ualmindelig dybt ned i Terrænet.

Hulvejen paa Viborg Søndermark.

Egentlig ser den nærmest ud som en vældig Grøft, i hvis Bund der kun lige akkurat er Plads til en enkelt Vogn og helst ikke en altfor bred. At faa et Køretøj skumplet op gennem denne Hulvejs trange og plørede Bund, det har man vel nok Lov til i egentlig Forstand at kalde et Hestearbejde.

Hvordan man her har baaret sig ad, naar man skulde møde en modgaaende Befordring, er ikke helt let at forestille sig. Det rimeligste er vel, at man oppe fra Bakkskrænten i Forvejen har maattet holde Udkig for at se, om Banen var fri.

Oppe ved Finderup Høj fik man i ældre Tider

det første store Udsyn over Heden. Nu ser man ned over udstrakte Plantager, først og fremmest Liseborg Plantage, der er anlagt i 1900, hvorimod den tilstødende Viborg Hedeplantage er meget ældre. Heden begyndte, hvor Vejen nu med sandede Hjulspor dukker ind i *Liseborg Plantage*, som den pløjer sig igennem, til den støder op til den nuværende Finderupvej i Nærheden af Skovfogedboligen *Krat-huset*. Herfra følges saa den nye og den gamle Vej som en moderne Bivej til Finderup. Snart efter Krathuset passeres Nordspidsen af en gammel Skov paa ca. 300 Td. Ld., *Viborg Krat*, der i 1839 bestod af Eg og Asp*). Skoven kaldtes i 1573 „Bymænds Ris“**), og den er en Rest af de store Skove, der i fordums Tider bredte sig i Egnen om Finderup og væsentlig bestod af Eg. Blandt disse var *Falleskov* (1410 kaldet *Faldet*), der helt ødelagdes i Begyndelsen af forrige Aarhundrede. Som Levninger af Fortidens Skovstrækninger findes endnu Egekrattet *Karup Krat* og *Findskov*, *Agerskov Krat* og *Sønderkrat*. Selve Navnet *Agerskov* er jo ogsaa tilstrækkeligt talende ligesom Egebjerg, Skovhus og Skovsø. I Egnen omkring Finderup ses en Mængde hvide Anemoner og Egepurrer, som vidner om gammel Skovvækst, og i Markerne findes ofte svære Stammer af Eg og Skovfyr. I 1634 nævnes endvidere baade Touborg, Krogsgaard, Rosborg og Rosgaard Skove***), i 1622 desuden Hellerup („Hilderup“) Skov.

Agerskov, nogle spredte Gaarde ved Vejen, nævnes allerede 1326 og synes da at have været én

*) St. St. Blicher: Viborg Amt, S. 145.

**) Danmark, red. af P. V. Grove, 2. Udg., S. 434.

***) Skivebogen 1920, S. 140.

Gaard*). I 1594 omtales Hr. Jens i „Aggerskouf“, Sognepræst til Dollerup, Finderup og Ravnstrup**). Præsterne til disse Sogne boede her, indtil samme Hr. Jens flyttede til Fallesgaarde. Først 1876 blev der bygget Præstegaard i Finderup.

Otto Bache: De sammensvorne rider fra Finderup Lade.

Der findes paa Museet paa Frederiksborg Slot et meget bekendt Maleri af Otto Bache fra 1882: „De Sammensvorne rider fra Finderup Lade efter Erik Glippings Drab“. Man ser en sandet Vej gennem et Landskab med Lyng og forblæste Træer. Nogle Faar flygter forskrækket bort, og til højre for Vejen kigger Hovedet af en Bonde eller Landstryger ned paa det besynderlige Optog.

Lidt Vest for Agerskov, hvor Vejen har Fald ned mod Finderup, er der et Sted, som synes at være det, som Bache har valgt som Tumbleplads for sin

*) Ældste danske Archivreg. II, 206.

**) Kancelliets Brevbøger.

drabelige Rytterskare. Her findes netop paa Vejens Nordside en Skrænt, nogenlunde svarende til den paa Maleriet, ligesom Vejen, der skimtes i Maleriets Baggrund, omtrent har det Sving, der svarer til Virkeligheden. Sammesteds ses iøvrigt flere Rækker af gamle Hjulspor.

Det er utvivlsomt ogsaa rigtigt, at de Sammen-svorne paa deres Ridt fra Finderup har fulgt den alfare Landevej til Viborg. Rimeligvis stammer denne Vej helt fra Oldtiden. Særlig omkring Ager-skov og Finderup samler der sig nemlig adskillige Gravhøje, der sikkert har fulgt Færdselslinjen.

Saa er vi i *Finderup*, hvor vi kommer lige forbi Kirken. I Pontoppidans „Danske Atlas“*) berettes, at Kirken er bygget paa samme Sted, hvor den historisk bekendte „Finderup Lade“ stod, i hvilken Erik Glipping saa tragisk endte sine Dage St. Cæcilie Nat 1286. Saadan forholder det sig maaske ogsaa. I 1679 vidnede nemlig menige Sognefolk i Finderup, at de havde hørt af deres Forfædre, „at Kierckeladen var standen der, som Kiercken nu stander, saa den Tid høylofflig Ihukommelse s. Kong Erich Glipping var ihieslagen i Kierckeladen, er Kiercken, som daa stoed i Byen, huis rudera endnu findis, bygt af Kierckeladen, och menis Altaret er bygt paa den Sted, som Kongen laae død. Paa den Sted, som den gamle Kierke stod, er en Bundegaard bygget“**).

Trods den ikke saa lidt forkludrede Udtryksmaade maa Meningen ganske sikkert være, at den oprindelige Kirke blev nedlagt, da man byggede Bodskirken paa det Sted, hvor Kirkeladen stod.

*) IV, 647.

***) Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4. R. V., 109.

Vestligst i Byen, lidt Syd for Vejen, staar nu det af Thor Lange i 1891 rejste Granitkors til Minde om Kongemordet. Man har paa dette Sted fundet Grundstene af en Bygning, som man har ment var Bodskapellet, bygget paa Kirkeladens Plads. Men nu synes det jo snarere at have været Resterne af den ældste Kirke, der i Hovedsagen blev nedbrudt 1551. Paa Korsets ene Side staar: „Kong Erik Glipping. Sct. Cæcilie Nat 1286“, paa den anden „Ne cadant in obscurum“ (d. e.: maatte de ikke falde i Mørket).

Thor Lange fortæller et hyperromantisk Sagn fra Kongens sidste Jagt uden dog at angive, hvorfra han har det. Mens vi nu er ved Finderup, kan det maaske have en vis Interesse at høre det:

„Kong Erik Glippings sidste Timer har været onde. Sagnet siger, at et ukendt Kvindevæsen, da Novemberdagens tidlige Skumring faldt paa, havde mødt ham i Skoven, i den bladløse Skov, hvor han jagede, i en Skov, som egentlig ikke var til, men pludselig skød op af Hedens Egepurrrer og fyldtes med Fuglesang mellem solgennemskinneth Bøgeløv i Foraarspragt. Da Kongen havde dvælet sig mæt i hendes Arme, spurgte han: Hvem er du, at jeg kan belønne dig? — Alfgerd! svarede hun og lo, saa Skoven blæstes bort, men hendes Latter vedblev at rasle i de visne, vaade Lyngkviste mellem Egepurrrerne. I Angest og ond Samvittighed naaede han det lave Ladeskur, som var bygget for vejfarende over Heden. Gennem Ladens Lyngtag raslede det i Oktobernatten [sic!] af Latter, og det lød i Mørket om ham, da han uskriftet fik Ulivssaar. Vel maatte da fra Slægt til Slægt Vaadesangen bede for ham: Ne cadant in obscurum“*).

*) Thor Lange: Langt borte. Kbh. 1897, S. 185.

„Det lave Ladeskur“ var, som vi har hørt, en Kirkelade, og den var ikke bygget til Ly for Vejfarende, men til at opbevare Kirkens Tiendekorn i. Noget andet er, at den Slags Lader formodentlig ofte er benyttet til tilfældigt Natteleje paa samme Maade som de norske Fjeldstuer eller de islandske „Sælhus“e. Det er højst rimeligt, at der senere er opstaaet en Slags Kro i Finderup, hvor fire Veje mødes, selv om den ikke har været privilegeret. Men noget faktisk herom er det ikke lykkedes mig at finde.

Lidt uden for Finderup gaar en Vej til højre og tager Telefonstængerne med sig, mens den gamle Holstebrovej fortsætter til venstre i al sin primitive Maleriskhed. Nu bliver den imidlertid indgrøftet og skal vel gøres til en moderne Automobilvej. Terrænet hæver sig, og naar Højdepunktet er naaet, faar man pludselig Udsigt over et Landskab, der endnu i sin skamferede Tilstand formaar at gribe Sindet. Hvor meget mere maa det ikke have været Tilfældet i ældre Tid, da der ingen Opdyrkning fandtes mellem Finderup og Vedhoved, og ingen *Finderup Plantage* skød sine grønne Granskud ned mod Nordsiden af Vejen. Det er Egnen herfra og over mod Hagebro, som H. P. Barfod i den gamle Rejsehaandbog „Danmark“ omtaler med disse malende Ord: „Et stoltere, vældigere Hedelandskab end det, der fra Dollerup, Hald og Finderup vælter sig frem i vilde, mørke Lyngbølger mod Resen, Vrov og Hagebro Kro, skal ikke let findes; og det er i en vis Forstand med en Slags æsthetisk Veemod, man tænker paa, at ogsaa disse saa eiendommelige Landskabsbilleder engang kunne tilintetgjøres af Plovjernet kultiverende Eg“*). E. Dalgas udtaler sig

*) Danmark. Ill. Reisehaandb., red. af P. V. Grove, 2. Udg. 1871, S. 435.

forresten paa en noget lignende Maade om denne Egn i sine „Geographiske Billeder fra Heden“.

Hvad Barfod frygtede, er nu for en stor Del sket. Alligevel er der dog saa meget Lyng tilbage, at man kan danne sig et Begreb om denne Egns stor-laaede Ensomhed for et Par Menneskealdre siden.

Den gamle Vej bølgjer snorlige frem, indtil den sidste og højeste Dønning løfter os op til *Vedhoved*.

Ogsaa dette Navn tyder paa gammel Skovvækst. Her har formodentlig i en længst forsvunden Tid været en fremtrædende Skovkuppel, jævnfør Bøghoved ved Haderslev,

Vejen Øst for Vedhoved.

Skovshoved ved København m. fl. Vi hører da ogsaa, at Ridder Erland Kalf i 1362 gav en Skov kaldet „Wiithoguedt“ til Vor Frue Kirkes Bygning i Viborg*). Endnu 1550 eksisterede denne Skov**). I Vedhoved, der nu er 2 Gaarde, boede i det 17. og 18. Aarhundrede Opsynsmanden over den kongelige Vildtbane paa Alheden.

Oppe mellem Vedhovedgaardene finder den gamle Alfarvej Grønhøj—Mønsted Vejen og slaar et Slag sammen med den i Nordvest forbi en Fyrreplantage, men henfalder saa igen til Ensomheden og stikker lige i Vest over mod Sejbæk. Som et dybt, sandet Hjulspor vringler den sig nu frem, øde og forladt, over et endnu kun delvis opdyrket Hedelandskab. Her kan man endnu hist og her faa fat i noget

*) Ældste d. Archivreg. V, 85. Svend Aakjær læser Witt-hogneth“ og mener, at det betyder den hegnete Skov.

**) Sst., S. 86.

af den rigtige Hedestemning — naar man da ikke kaster Blikket for langt ud i Horisonten. Langs Siderne af Vejen findes endnu tydelige Spor af de gamle Vejgrøfter. Nedenfor til højre ses akkurat et Glimt af den lille *Kragsø*, og lidt efter blinker atter

A. Mårtens: Foraarslandskab ved Sejbæk med den gamle Landevej.

det klare Vand til samme Side. Det er *Bygmose*, som man ikke alene ser, men ogsaa hører, da den gerne er omsværmet af Flokke af skrigende Tærner. Saa fører Vejen gennem en Strimmel Plantage og ned langs *Bredmose*, hvor der ogsaa er Skrig og Skraal. Her kommer en vanskelig Passage, idet Vejen ganske uanfægtet plasker tværs igennem en vandfyldt Lavning, der kun synes at være passabel i den allertørreste Aarstid. Man har da aabenbart som Regel maattet køre udenom Vandhullet, hvad gamle Spor paa Sydsiden af Vejen ogsaa tydeligt nok dokumenterer.

Vi er nu naaet til nogle meget maleriske Bakker og Slugter, som jordgriske Hænder desværre nylig har skamskændet. Snart efter gaar det nedad mod

Sejbæk, nu to Gaarde, men før i Tiden formentlig kun én. Vi hører om den i 1578, da en Gaard i Fjends Herred, kaldet „Sebeck“, af Christen Skeel til Fussingø blev mageskiftet til Kongen*). Maaske er det den samme Gaard, der blev afbrændt 1657 under den sidste Svenskekrig, saa Beboeren, Knud Jensen, endnu 1660 med Familie maatte krybe sammen i et Jordhus paa Tomten**). *Sejbæk* omtales i 1756 som „et Bondested, som tilhører Høj- og Velbaarne Hr. Cammer Herre Rosenkrantz, Sønden ved Siden af en stor Dal***). Sidstnævnte er den saakaldte *Storedal* med Bækken *Sejbæk* i sin Bund.

I den her omtalte Gaard har der i gamle Dage været Krohold. 20. April 1793 fik Etatsraad Axel Rosenkrantz de Lasson Bevilling til at holde Værtshus og Gæstgiveri i den ham tilhørende *Sejbækgaard* „og de Reisende sammesteds med fornødne Logementer samt Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighed og for en billig Betaling lade betiene mod deraf at svare til Vores Kasse Fire Rigsdaler i aarlig Afgift“. Værtshusholderen maa brygge Øl, men maa ikke brænde Brændevin. Hvad deraf behøves, skal tages i Købstæderne****).

Nu maa man imidlertid ikke tro, at *Sejbæk Kro* først er opstaaet i 1793. Ok nej, da fik den først Stemplet „kgl. privil.“ Men til Gengæld har den uden Privilegium læsket tørstende Sjæle paa deres møjsommelige Færd over Heden længe før Etatsraaden fik sin Bevilling i Orden. Folk søgte Nattely her 300 Aar tilbage i Tiden under Trediveaars-

*) Kancelliets Brevb.

***) Hist. Aarb. f. Skive og Omegn 1913, S. 119.

****) Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 4 R. V, 539.

*****) Rentekammerets Ekspeditionsprot.

krigen. I 1777 siges om Gaarden, at den „ligger bekvem for Fremmede at logere, da der til Gaarden sammenstøder fire Hovedlandeveje, har overflødig Brændsel af Lyng og Tørv“*).

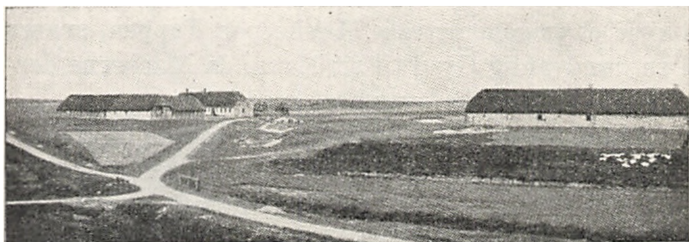
Man faar dog ikke Indtryk af, at det har været noget hyggeligt Sted at holde Rast paa, naar man læser, hvad Jeppe Aakjær skriver herom: „De Rejsende kunde dog ogsaa i disse Ørkner risikere at møde endnu mere paagaende Fjender end Sult og Tørst. „Vi skal leve af de Vejfarende“, sa' Røveren i Sejbæk til Kromanden i Hagebro; dette Ordsprog, der nu anvendes som en Spøg, peger sikkert ind mod en Tidsalder, hvor det var den haandgribeligste Realitet. Sejbækbakkerne med de gamle Korsveje, der mødes og skilles i fordægtig Tysthed, har den Dag i Dag noget skummelt ved sig, som laa de og gemte paa frygtelige Hemmeligheder. Egnen er fuld af Sagn om blodige Overfald. Taterne var jo fra Svenskekrigen en Landeplage i disse Egne; Lange Margrethe gennemkrydsede med sine forbryderske Bander Hederne mellem Viborg, Herning og Ringkøbing helt op til Slutningen af det 18. Aarhundrede. De Kræmmere og Handelsfolk, der her forgjæves har raabt om Hjælp i de mørke Nætter, er sikkert ikke faa“**).

I 1797 skriver Amtmanden efter at have omtalt Løvskal Kro i Middelsom Herred som unødvendig: „Seibeck Kroe som ved dette Aars Begyndelse er nedlagt, efter at det ikkuns kort Tiid havde existeret, er derimod nødvendigt; thi omendskiøndt det ikkuns ligger 1¼ Miil fra Hagebroe (hvilket sidste er 4¼ Mill fra Viborg), saa er det dog om Vinteren en alt

*) Jeppe Aakjær i Skive Folkeblad 12/10 1925.

***) Saml. til jydsk Hist. og Topogr., 3. R. IV, 354.

for kort Dags Reise fra Holstebro til Hagebroe, der er $3\frac{3}{4}$ Miile — desuden gaaer Veien fra Øster og Synder Kandten i Jylland til Schive-Morsøe over Seibeck — der er 3 Miile derfra til Knudstrup og endnu længere til Clod Mølle (hvor det sædvanlige Natte Qvarter haves), men fra Seibeck til Schive er fast 3 Miile og en meget vildsom Vey — fornemmeligst for den Nordre Alfar-Veys Skyld burde der

Korsvejen ved Sejbæk.

altsaa være et Kroe i Seibeck, og Aarsagen hvorfor det er aflagt (uanset den Gaards Indretning dertil var) er alleene: at Seibeck nuværende Eiere hellere end at have den Ulejlighed et Vertshuusholds Pligter paalægger vil leve af sine Midler“*).

Antagelig er Kroen da snart efter genoprettet og blev da bestaaende, indtil den brændte 7. Aug. 1822, hvorefter Krobevillingen siden flyttedes til en af Skyttegaardene i Sjørup ved den nyanlagte Viborg—Holstebro Landevej.

Paa ovenstaaende Billede ses til venstre den Gaard, som afløste den nedbrændte Kro. Denne laa dog nærmere nede ved Korsvejen. Paa Videnskaberne Selskabs foran gengivne Kort er forøvrigt ogsaa begge Sejbækgaardene anbragt for langt fra denne,

*) Indberetn. fra Amtmændene om Kroer i Jylland 1797. Rigsark.

der dannes ved Sammenstødet af Landevejen fra Vejle over Knudstrup til Skive med Daugbjerg—Resen Vejen. Men her melder den gamle Holstebrovej sig altsaa ogsaa som femte Deltager i Stævnet. Den slaar nu Følge med Skivevejen til hen under *Flintbjerg*, en Lyngbakke paa højre Side af Vejen med en mægtig Udsigt mod Syd over Karupfladen, medens den sagnrige Daugbjerg Daas løfter sin Kuppel til den modsatte Side. Flintbjerg, der i 1800 havde et trigonometrisk Mærke paa Toppen, svarer i en usædvanlig Grad til sit Navn, da Markerne deromkring er ganske oversaaet med Flint.

Lidt forbi denne Bakke gaar Sporene af Holstebrovejen fra til venstre. Paa Strækningen herfra til Hagebro faar vi den gamle Alfarvej at se i sin dybeste Fornedrelsestilstand som Vej betragtet. Den sigter lige efter Hjørnet af *Sjørup Plantage*, inden for hvis Rand den snart efter undseligt skjuler sine fattige, forgroede Rester for Verdens Øjne, holdende sig forsigtigt ovenover det yderst maleriske Dalstrøg med det uheldsvangre Navn *Dødemandsdalen* eller *Røverdalen*. Efter en Stunds Forløb skærer den Vejen fra Vroue til Resen og glider snart efter ud af Plantagen, der blev anlagt i 1870'erne. Her synes det hele et Øjeblik at gro sammen i et Virvar; men naar man holder sig til de trofaste lyngbevoksede Grøfter, der markerer Vejens ret anselige Bredde, finder man snart de gamle vringelvorne Spor igen. De styrer hen imellem to Oldtidshøje, og her befinder vi os nu i Omgivelser, der mere end noget andet Sted undervejs giver os Indtrykket af denne ældgamle Vejs usigelige Romantik i de Tider, som svandt. Bestiger vi den største af Højene, ser vi ud over et Landskab af en ejendommelig Skønhed. Den, der har Fantasi nok til at borteliminere Mar-

ker, Huse og Træer, overskuer Lyngvidder af betagende, ja næsten forfærdende Øde. Videre humper de hendøende Spor frem gennem Lyngen, indtil vi omsider nærmer os den nye Viborg—Holstebro Landevej omtrent 1 km fra Hagebro. Men her er det sidste lille Stykke af den gamle Vej overpløjet og forsvunden i en mager Sandmark.

Saa gaar nyt og gammelt i Spænd sammen og daler blideligt ned til det ældgamle Overfartssted over *Karup Aa*, Midtpunktet mellem de to Købstæder, nemlig *Hagebro*. At her allerede i Oldtiden var et almindeligt benyttet Overfartssted, derom vidner en kendelig, langt fortsat Høj række paa begge Sider af Aaen*).

Saa tidligt som omkring Midten af det 13. Aarhundrede synes denne Bro at have eksisteret; thi da blev der paalagt Beboerne af de vestlige Herreder en Skat til dens Vedligeholdelse**).

I 1523 udgik der kgl. Brev om, at Prioren i Stubber Kloster skal „annamme“ Hagebro, holde „hende“ ved skellig Bygning og oppebære den Rente, som tilligger af Skodborg og Vandfuld Herreder***). Snart efter maa Broen være gaaet over til Mester Christian Hviid, der saa 1528 oplod den til Eiler Bryske. Sidstnævnte fik da kgl. Tilladelse til, at han og efterfølgende Hovedsmænd paa Lundenæs maatte beholde Broen og nyde den „Udgift“, som plejede at gives dertil af Skodborg, Vandfuld og Hjerm Herreder****).

*) Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1904, S. 40.

**) Jeg har denne Oplysning fra „De tusind Hjem“ 1908, S. 100. Det er ikke lykkedes mig at finde Bevisstedet herfor, men Forfatteren maa vel have haft Hjemmel for sin Paastand.

***) Fredr. I's danske Reg., S. 27.

****) Sst., S. 174.

De Lundenæsfolk synes ikke at have været meget samvittighedsfulde med Broens Vedligeholdelse, thi i 1549 udgik følgende Kongebrev: Vi Christian IV.*) osv. gøre alle vitterligt, at vi for mangfoldig Klagemaals Skyld, som er kommen os for Øre saavel af Adelen som af andre vore Under-saatter, at Hagebro i Ginding Herred skal være forfalden og ufærdig, den vejfarende Mand til stor Skade, og paa det at samme Bro herefter kan og skal bygges des bedre og holdes vel færdig, have vi af synderlig Gunst tilladt os elskl. Iver Juel til Stubbergaard, vor Mand og Tjener, at maatte have samme Hagebro og deraf oppebære Brokorn og Bropenge efter gammel Sædvane, dog at han altid skal holde samme Bro vel færdig baade med Fjæle, Bolværk og andet Tilbehør, desligeste gode stærke „Recker“ paa begge Sider, saa at den vejfarende efter denne Dag ikke fanger Skade for Broens Ufærdigheds Skyld**).

I 1586 paalaa det Kjeld Juel til Stubbergaard at holde Broen istand, og det oplyses, at hver Mand i Skodborg og Vandfuld Herreder, som selv har Hest og Vogn, fra Arilds Tid havde svaret Brohavre dertil. Nu var imidlertid Broafgiften kommen i Forfald, hvorfor Bønderne fik Ordre til igen at udrede den paa sædvanlig Maade. 1607 faar Kjeld Juels Enke fornyet sin afdøde Mands Bevilling paa Brokornet. Hun skal holde Broen istand, saa den vejfarende Mand uden al Forhindring kan komme derover***).

Alligevel forfaldt Broen snart, saa den i 1635 var ganske upassabel. I 1660 var der Syn over

*) Maa være III!

**) Danske Kancellireg. 1535—50, S. 401.

***) Kancelliets Brevb.

Broen, som var beliggende „paa den rette alfare Vej for alle Rejsende fra Ringkøbing og Holstebro til Viborg, baade til Landstinget og til Markeder, som udi hastig Vande, Tøbrud og anden Tilstand ikke kan køres forbi, og derfor ej mistes kan, men har i disse Tider ligget slet øde den Rejsende til største Skade og Livsfare“. Trediva Aar efter er der Syn igen: „Befandtes samme Bro ganske øde, saa at ingen, hverken ridende eller kørende, uden Livsfare kan komme derover, naar Vandet er noget højt, og knap gaaende; 6 Bjælker, hver paa 12 Alen, er slet borte, de 3 Parter af Ræktræerne er ogsaa borte paa den nordre Side, og paa søndre Side staar de paa Raver og er ganske raadne, saa samme Bro kan ikke repareres paa anden Maade end af ny opbygges*).

Paa den Tid købte en Mand ved Navn Peder Madsen Møller en Gaard og en Mølle, der tilhørte Kronen, men i over 100 Aar havde staaet øde og forladt**). Da samme Mand i 1699 havde „erbudet“ sig at opbygge og vedligeholde Hagebro mod en aarlig Afgift af de omliggende Herredsbønder eller en vis Kendelse af de Rejsende, faar han 24. April 1700 Tilladelse til at maatte oppebære af hver Karet 6 Sk., af hver Karriol eller beslagen Vogn 4 Sk. og af en Trævogn 2 Sk., desligeste af en ridende eller gaaende Person 1 Sk. og af hver ledig Hest, Hoppe, Plag eller Føl 1 Sk., af hvert Hoved 1 Sk., af hvert Svin, Ged, Faar eller deslige ½ Sk. danske.

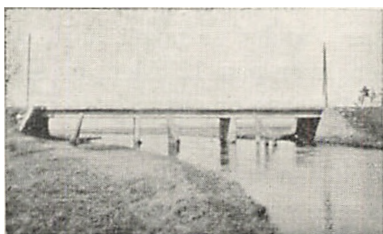
Der laa tidligere i Løvig Vest for Karup Aa et Værtshus, der allerede eksisterede 1638***). Det

*) O. Nielsen: Hjerm og Ginding Herreder, S. 544—45.

***) Denne Gaard og Mølle laa Vest for Broen i Ginding Herred og blev 1578 af Laurits Skram, Lensmand paa Koldinghus, skødet til Kronen. (Kancelliets Brev.).

***) O. Nielsen: Hjerm og Ginding Herreder, S. 543.

blev nu nedlagt samtidigt med, at Peder Møller faar Bevilling paa at maatte bygge et Hus ved Broen, hvori han „maa holde Værtshuus med gode logementer samt Øl og Mad, Miød oc Brendeviin for billig betaling for reiszende oc andre, som det kunde behøve oc begiere, oc maa ingen paa to Mile nær der omkring giøre hannem nogen indpas i hans næring enten med Kroehold eller Brendevins brenden, under

Hagebro.

tilbørlig straf, dog saaviit Grunden angaar, hvorpaa Værts-
huset skal opbyggis, at det havis med Eiermandens minde, saa at hand sig ellers med Kroholdet efter Loven, samt de der-

om, saavelsom om Vegt oc Maal samt consumptionen allernaadigst udgangne Forordninger saaledis forholder som hand ville ansvare oc bekiendt være**).

I mange Aar blev Broen godt vedligeholdt; men saa blev Mølleren en Aften myrdet, fortæller Sagnet. Siden den Tid turde ingen bo ved Broen, der forfaldt, blev genopbygget og atter forfaldt. Da saa Frederik VII. paa en Jyllandsrejse kom forbi Hagebro, lovede han efter Sigende Beboerne, at de skulde faa saa stærk en Bro, som de aldrig havde haft før, og det er den nuværende Bro.

Ja, saadan fortælles der altsaa. Om det har sin Rigtighed med Mordet paa Peder Madsen Møller, ved jeg ikke. Jeppe Aakjær, der i „Skivebogen“ (1921**) fortæller en Del om Kromændene i Hagebro,

*) Jydske Tegnelser, 24/4 1700.

**) „Et lille Trav ud ad de gamle Landeveje“.

har ikke noget derom. Her skal kun nævnes, at i 1717 fik Laurs Christensen Bevilling paa Kroholdet. Han byggede et nyt Krohus og efterfulgtes 1732 af Sønnen Jacob Lauritsen. Dennes Enke blev gift med Poul Pedersen, der saa overtager Værtshusholdet 1751. I hans Tid var der Tale om Forhøjelse af Kroafgifterne paa Landet. Poul skal svare 6 Rdl. 4 Sk. aarlig, men han vrider sig ynkeligt ved det og siger, at skal hans Afgifter forhøjes, da maa baade han, hans Kone og mange smaa Børn kreper. Amtmanden maa da ogsaa tilstaa, at Manden er fattig og hans Omstændigheder saadanne, at han ikke kan holde Stedet i tilbørlig Stand, hvilket Amtmanden mener er Hovedaarsagen, hvorfor der ikke er nogen „Frequence“ af fremmede til Stedet*).

Poul Pedersen blev 1790 efterfulgt som Kromand af Jens Pedersen Schaltz. Ogsaa han sad altid i Armod og Knokkeldom, som Aakjær siger. I 1794 ansøger han om en aarlig Afgift af hver Beboer i Fjends Herred til Broens Vedligeholdelse. Den har han vel ikke faaet, thi et Par Aar efter skøder han Kroen til Niels Henningsen. I 1805 er det en Løjtnant Schönau, der sidder inde med Privilegiet. Det erhverves saa 1809 af Christen Pallesen og 1812 af Christen Jensen. I 1821 træffer vi som Kromand Christen Pedersen Rosgaard, hvis Slægt endnu sidder inde med Kroen. Dog var der midt i forrige Aarhundrede en cand. jur. A. Nees, som havde Bevillingen.

Om en senere Kromand (vistnok Søn af Chr. Pedersen Rosgaard) har Skovrider Heilmann i Feldborggaard fortalt Forfatteren Mylius-Erichsen føl-

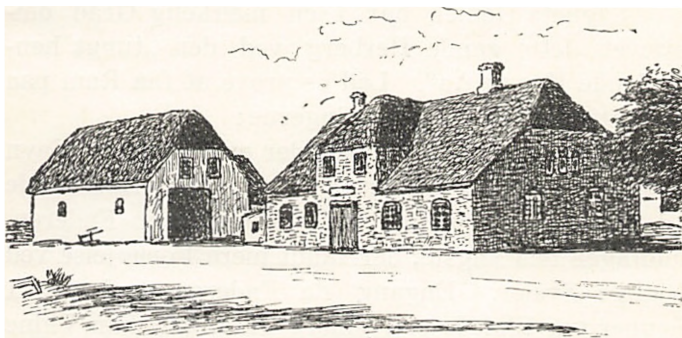
*) Efterretn. etc. ang. Forhøjelsen af Kroholdsafgifterne i Aalb. og Vib. Stifter 1757—59. Rigsark.

gende Idyl: „Den gamle Kromand i Hagebro, Kræn Hagebro († 1911), der altid er sengeliggende, har en gammel Stadskaarde med Perlemorshæfte i Sengen hos sig og ligger og stikker med den ned i Halmen, naar han om Natten ikke kan sove for Musenes Piben. Han er plaget af Gigt og ligger derfor inderst i Alkoven, men da han skraar stærkt og omsider ikke kunde magte at spytte over Konen og ud paa Gulvet, fandt Sønnekonen paa at hæfte et Stykke groft Karduspapir op paa Væggen ved Sengens Inderside; paa dette Stykke Papir spytter Kræn nu nok saa bekvemt, og en Gang om Ugen skiftes denne originale Spyttbakke“*).

Som Discipel i Viborg Latinskole rejste den senere Digter Thomas Lange i 1840'erne sammen med en Kammerat fra Viborg til Holstebro med Ekstravogn, der kørtes af en Kusk i rød Spidskjole og Uniformskasket og forsynet med et Messing-Tudehorn. De beslutter at bede i Hagebro Kro, der beskrives som „en ussel, lav og smal straatækt Bygning, omgivet af gule Lerskrænter og vilde, sønderrevne Lyngbakker“. En ældre Kone kommer ud af Huset, og de unge Mennesker spørger, om de kan faa Kyllinger. Nej, det var der ikke Tale om. Flæskemandekage da? Heller ikke. „Kan vi da faa Kaffe og noget Smørrebrød?“ — „Nej, gu ka I eth“. Omsider viser der sig en meget gammel Mand i hvidgraa Skindklæder med rød ulden Hue paa Hovedet og bare Fødder. Aakjær mener, at det godt kunde være den gamle Christen Rosgaard. Han tilbyder at gaa ud i Aaen og fange nogle Fisk til de to unge Rejsende. Derefter beretter Lange om det herlige Maaltid af de kogte nyfangede Ørreder, som de spiste med groft Rugbrød til.

*) Mylius-Erichsen: Den jydsk Hede, S. 343.

Fhv. Skovrider Rygaard fortæller, at han som Discipel i Viborg Latinskole ofte midt i 50'erne rejste ad Holstebro til. Turen „foregik naturligvis pr. Vogn, som de Disciple, der skulde denne Vej, slog sig sammen om at leje. Vi bedede altid paa denne Tur i den berygtede Hagebro Kro, der var bekendt for at gæstes af Natmænd og andet løst Folk“*).

Hagebro Kro før Ombygningen 1905.

Den af Thomas Lange omtalte kummerlige, gamle Krobygning, hvis Stuehus ved Brandforsikringen 1794 beskrives som 31½ Alen langt, 3½ (!) Alen bredt og med Straatag, er forlængst vandret til Glemselens Lande. Den blev ombygget ca. 1855 af Grundmur og tækket med Lyng. I 1905 brændte den og blev da erstattet af den nuværende helt moderne Bygning.

Den ældre Kro skildres i Groves Rejsehaandbog (1871) som „maadelig“, og der tilføjes: „Tiden fordrives med Ørredfiskeri i Karup Aa“. Man faar gennem denne Bemærkning nærmest Indtryk af, at det skal være et lille Hip til Serveringens Langsomhed. Fire Aar efter har Skudsmaalet ikke forbedret sig. Kroen „har et trist Udseende og bliver kun

*) Hardsyssels Aarb. 1927, S. 108.

besøgt af faa Rejsende, som for Kuriositetens Skyld vælger denne øde og besværlige Vej; den har daarlige Bygninger, og iøvrigt maa enhver Rejsende indskrænke sine Fordringer til det mest (!) mulige, da Hedeboerne i Almindelighed kun kjende til at byde de Rejsende en Slags Mad, nemlig en god tyk Rundtenom med Brændevin til“*).

Sagnets Genier har i en mærkelig Grad omsvævet dette gamle Herberg ved den „tungt henflydende Karup Aa“. Lad os prøve at faa Ram paa de vigtigste Træk i Beretningerne:

I den graa Oldtid levede der en Mand ved Navn Volmer Bjørn, en Viking af fornem Æt. Han havde 12 Sønner, der var ligesaa drabelige som Faderen, undtagen den yngste, der fandt mere Fornøjelse ved boglige Sysler. Engang da Faderen med de 11 Sønner var tilstede paa Viborg Ting, blev han Vidne til, at Sønnerne gjorde sig skyldige i forskellige Optøjer, og han tiltalte dem da haardt derfor om Aftenen og lagde Haand paa flere af dem. Derved opstod en Kamp, hvorunder Sønnerne dræbte deres Fader. Kongen erklærede dem fredløse, og de drog da ud paa den vildene Hede mellem Viborg og Holstebro, hvor de lavede sig et Skjulested i Jorden og levede af at overfalde de Vejfarende. Over Vejen forbi Hulen spændte de en Snor med en Klokke ved, der ringede, naar nogen stødte mod Snoren. Den yngste Broder, der studerede under Abbeden (!) i Aarhus, hører om Mordet paa Faderen og om Brødrenes slette Liv. Han drager ud, finder Brødrenes underjordiske Hule og bliver antaget som deres Fadeburssvend. En Dag kommer en Vandringsmand til at røre ved Klokkesnoren, hvorpaa

*) Jydsk Søndagsblad 1875, Nr. 10.

Røverne springer op og myrder Manden. Derefter kryber Brødrene ned, en for en, da Indgangen til Hulen var snæver og skjult af en stor Sten. Efterhaanden, som de kom ned, kneblede og bandt den yngste dem, hvorpaa han stablede dem op paa en Bunke Brænde, som han saa stak Ild paa. Da det var besørget, tog han alt Sølvtojet og andre røvede Kostbarheder, og da han traf en ensom Vandrer, gav han ham Skatten og paalagde ham at opføre et Herberg paa dette Sted, hvor Brødrene havde udført deres skrækkelige Bedrifter. Men den yngste Broder var bleven saa dybt rystet ved disse Begivenheder, at han faa Dage efter fandtes som Lig paa Vejen til Viborg. Det tilføjes, at i gamle Dage holdt ingen af at overnatte i Kroen, da det hed sig, at Røverne gik omkring og spøjte der*).

Om Hagebro Kro siges, at den engang har været saa usselt et Herberg, at den ikke formaaede at give Rejsende Nattely, men kom siden i god Stand ved følgende Begivenhed:

En fattig Rejsende kom til Kroen, men kunde ikke faa Natteleje. Imidlertid ynkedes Kokkepigen over ham og betror ham, at de ganske vist har et Sengekammer, men der er den slemme Omstændighed ved det, at der spøger saa skrækkeligt, at aldrig nogen har fordristet sig til at sove der. Manden var dog ikke bange og faar saa Lov at blive. Han beslutter sig til ikke at gaa i Seng, tænder Lys i Stuen og Ild i Ovnen og sætter sig saa roligt ned for at vente paa, hvad der vilde ske. Omsider blev han dog søvning, gik tilsidst i Seng, slukkede Lyset og faldt i Søvn. Henved Kl. 12 vækkes han ved en stærk Raslen uden for Vinduerne. Pludselig sprin-

*) Jydsk Søndagsblad 1875, Nr. 10.

ger Døren op, en lang Skikkelse kommer ind med et Lys under Kappen, tænder det ved Ovnen og sætter det paa Bordet. Spøgelset fremtager nu Barbertøj, sliber sin Kniv og gør Gæsten i Sengen forstaaelig, at han skal staa op og lade sig rage. Denne sætter sig skælvende paa Stolen, bliver indsæbet og barberet. Genfærdet pakker nu sine Sager ind, nikker til Krogæsten og forsvinder. Straks efter springer Døren op igen, to sorte Mænd kommer ind med en Ligkiste, sætter den paa Bordet og forsvinder. Manden, som var bleven modig, gaar hen og tager Laaget af Kisten, hvori han saa en Dødning. Han føler paa Liget og siger: „Du er kold; du maa varmes“. Tager saa Liget ud af Kisten og bærer det hen til Ovnen. Straks begynder den døde Mand at tale: „Jeg har gravet en Skat ned i den mørke Kælder; men førend den kommer i Menneskevold, faar jeg ikke Ro i min Kiste. Du skal se Skatten og til Løn have en Trediedel, det øvrige skal deles mellem Kromanden og de fattige“. De gaar nu sammen ned i Kælderen, Spøgelset viser Stedet, hvor Skatten er nedgravet, hvorpaa de begge igen gaar op i Kammeret. Saa siger Spøgelset, der igen var bleven koldt og blegt: „Saa, nu faar jeg vel Ro!“ Manden lægger atter Liget i Kisten, lukker Laaget til og gaar tilsengs, hvorpaa de samme to sorte Skikkelser kommer ind og henter Kisten. Om Morgenen fortæller Manden nu Værten, hvad der var sket. Da de havde opgravet Skatten, blev de begge rige. Saa var det, at Værten byggede Kroen, „som den nu staar“, og siden har den været et godt Herberg*).

·Naar vi overskrider Karup Aa paa den moderne og solide Bro, befinder vi os i Ringkøbing Amt.

*) Almue-Vennen 1847, S. 53.

Vejen herfra og til Holstebro har ikke væsentlig forandret sin Retning gennem Tiderne. Vi tager saaledes her Afsked med de bedagede Vejspor, vi har fulgt, og som henligger som en Minderune over henfarne Slægters Liv og Færden.

Chr. Heilskov.

Tøndering Kirke.

Sysselprovster og Sognepræster.

Som Hjælp til Fuldførelsen af Afhandlingerne om Kirken og Skolen har jeg af den grevelige Hjelmstjerne-Rosencroneske Stiftelse modtaget en Understøttelse, hvorfor jeg beder Stiftelsen modtage min ærbødige Tak.

Chr. N. Krogh, Lyby.

Medens alle synlige Minder i Tøndering om den forhistoriske Tid er forsvundne, idet de foregaaende Slægtled har udslettet ethvert Spor af Mindesmærker fra det forholdsvis rige Kulturliv, der levedes her i Oldtiden — ikke een eneste Gravhøj har faaet Lov til at blive staaende — saa har vi fra Middelalderen et velbevaret Mindesmærke tilbage, nemlig Kirken. Gennem Hundreder af Aar har den ude paa Kirkegaarden set Slægtled efter Slægtled synke ned om sig.

Da Stedet her — som jeg tidligere har paavist¹⁾ — har været beboet længe før Kristendommens Indførelse, ja, længe før vor Tidsregnings Begyndelse, har der sikkert her i den hedenske Tid været et Offersted, og det er sandsynligt, at det har været paa samme Sted, hvor nu Kirken staar. Ligesom Viborg Domkirke er rejst paa det hellige Bjerg, der var viet til Guderne, saaledes er maaske mange af vore Kirker blevet rejst paa samme Sted, hvor der i Hedenskabets Tid har staaet et til Guderne viet Hov. Det var naturligt at bygge Kirker dèr. Det var Stedets Helligdom, hvor Slægt efter Slægt havde tilbedt deres Gud. Selv de, der var gaaet over til Kristendommen og var blevet døbt med den kristne Daab, kunde ikke med eet Slag rive Ærbødigheden for deres gamle Helligdomme ud af deres Sind. Der skulde gaa lange Tider, før Hedenskabet helt udslettedes. Ja, der menes jo, at selv Nutidens Kristne endnu bærer i sig en god Del Hedenskab, der giver sig til Kende i de forskellige Former af Overtro, som vel ingen kan sige sig helt fri for at være befængt med*).

Da de første Kirker rejste sig her i vort Land, var man klar over, at det ikke kunde gaa an at bygge dem ved Siden af eller i Nærheden af det hedenske Offersted, der altid vilde blive ved at have en dragende Magt over de døbte forhenværende Hedninger. Ved at bygge den nye Helligdom paa den gamles Plads vilde Overgangen fra det gamle til det nye foregaa lettere; Ærbødigheden for det hellige var nu kun knyttet til den ny Helligdom. Salling har — som Dr. G. Schütte har paavist — været rig paa hedenske Helligdomme. Der findes ogsaa mange

*) Se Gudmund Schütte: Hjemligt Hedenskab.

Kirker her i Salling. Er der ikke her en Løsning paa Spørgsmaalet om, hvorfor Kirkerne her ligger saa tæt paa hinanden?

Som et Bevis paa, at Tøndering Kirke ligger paa et gammelt hedensk Offersted, kan anføres, at der Øst for Kirken for nogle Aar siden blev fundet en Sten, der har Ildens hellige Mærke, den skaalformede Fordybning; den findes nu i Nationalmuseets Samlinger.

Og da Kirken for nogle Aar siden blev restaureret, fandtes indmuret i Kirkens indvendige Mur en lignende Sten af samme Form og Størrelse. Den staar nu i Tøndering Skoles Have. Disse to Stene er synlige Minder om de Tønderingboer, der for Aartusinder siden samledes for at tilbede deres højeste Guddom, Ilden.

Vi har altsaa i Tøndering en af de gamle hedenske Helligdomme, der rækker langt tilbage i Tiden, endnu førend Asadyrkelsen kendtes her i Danmark. Hvilken Guddom, der senere ofredes til paa det hellige Bjerg i Tøndering, kunde det være rart at faa Rede paa; men det lader sig maaske ikke gøre. Hvis Dr. Schüttes Formodning om, at Præstegaarde, der ligger ved en Sø eller Dam — som Jebjerg Præstegaard — har været den gamle, hedenske Godes Tjenestebolig²⁾, er rigtig, saa vil det ogsaa yderligere styrke min Formodning om, at der i Tøndering har været en hedensk Helligdom, idet Tøndering gamle Præstegaard — se Side 105 — har ligget ved Byens største og dybeste Gadekær, det eneste af Byens 3 Gadekær, der endnu er til.

Hvis man kunde dukke ned i Tiden, saa vilde man altsaa til de forskellige Tider kunne se Tønderingboerne gaa til deres Gudstjeneste paa det hellige

Bjerg, rigtignok under meget forskellige Former til de forskellige Tider.

Den første kristne Kirke, der er rejst her, har formodentlig være en Trækirke. Man kan ikke med Bestemthed sige, naar den Kirke, der staar nu, er bygget; men at det har været i en rig Tid, ser man paa den gennemførte rene romanske Stil, hvori den er bygget; formodentlig er det i Absalonstiden. Den blev indviet til St. Andreas³). Den har fra først af været en kullet Kirke, bygget af tilhugget Granit med en profileret Sokkel, og mod Øst den smukke Apsis med det oprindelige, granitindfattede Vindue. Kirken har haft tvende Vaabenhuse. Det mod Nord er nedrevet for mange Aar siden, endnu ses de store Syldsten. Aabningen i Muren blev udfyldt med Murværk af gule Mursten; men ved Restaurationen 1905 blev de erstattet med Granitkvadre. De to store Karmstene, der sad paa begge Sider af Indgangsdøren mod Nord, var blevet siddende, da Døren blev tilmuret. Nu sidder de som Karmstene paa det nye Vaabehus mod Syd.

Kirken er i Tidernes Løb undergaaet Forandringer, der desværre ikke altid har været Forbedringer. Den største var, da Taarnet blev bygget. Det er opført i den saakaldte sengotiske Tid og Stil. Bygningskunsten stod paa den Tid ikke saa højt, som da Kirken byggedes; man nøjedes med at bruge det Materiale af Granit, der fandtes i Kirkens Vestgavl; hvad der manglede blev erstattet af Munkesten og utilhugne Kampesten. Taarnet har samme udvendige Bredde som Kirken; men da Muren i Taarnet er tykkere end Kirkens, bliver Taarnrummet ikke saa bredt som Kirkens; de to Rum er forbundne med hinanden ved en Rundbue. Taarnrummet har en spidsbuget Hvælving; medens Kirken har Bjælkeloft.

Et lille lavt og tarveligt Vaabenhus blev ved Kirkens Restauration 1913 erstattet med et nyt, højere og anseligere, men ingenlunde passende ind i den gamle Kirkes Stil. Paa Kirkens Nordmur ses endnu Granitindfatningerne til de gamle oprindelige Vinduer, og i Koret er der et synligt baade udvendig og indvendig. De gamle Vinduer blev for mange Aar siden fjernet af et genialt Provstesyn og paa Nordsiden og i Korets Sydside erstattet med støbte Jernvinduer af samme Slags, som bruges i Ladebygninger, og paa Langhusets Sydside af et Par smaa tarvelige Trævinduer. De smukke tilhugne Granitindfatninger, der blev erstattet med Murværk af gule Teglsten, ses nu indmurede paa Indersiden af Taarnets Mur, hvor der ogsaa findes Trappesten fra en Vindeltrappe, som maa have været i Kirken, før Taarnet blev bygget. Kirken har oprindelig været tækket med Bly; men det er forlængst afløst af Teglsten; Apsidens Bly blev til Tagpap! Provst Møller vilde ikke have noget skrevet i Synsprotokollen om denne Forandring, han mente ikke, at det vilde se godt ud i Protokollen, at det var ham, der havde faaet denne geniale Ide; at det heller ikke vilde pynte paa Kirken, tænkte han vist ikke paa.

Den sydlige Portal, der fører ind i Kirken, er den samme, der benyttes endnu; men den blev ved Restaureringen ændret en Del, idet Indgangen blev gjort bredere. Paa Overliggeren er en Rundbue udhugget, der omgives af en Rundstav, der fortsætter ned langs ad Karmstenene. Ved ovennævnte Restaurering blev disse rykket ud til Siderne, hvorved Forholdet mellem dem og Overliggeren er blevet forrykket. I Overliggerens halvcirkelformede Hulhed viste det sig, at der paa et meget haardt Lag Kalkpuds var Spor af Kalkmalerier; men der blev ikke

gjort noget for at faa dem bevaret, og saaledes gik det ogsaa med Kalkmalerierne inde i Kirken, hvoraf der viste sig Spor overalt.

Langhusets indvendige Længde er 10,5 m, Bredde 5,5 m; Korets Længde 4,8 m, Bredde 4 m. Korrundingens (Apsidens) Længde 2,04 m, Bredde 2,56 m.

Altertavle og Prædikestol, der er udskaaret i Egetræ, er i den senere Renæssancestil og er udført i Begyndelsen af 1600-Aarene. De er overmalede med mørk Egetræsfarve; men det viser sig nu, at der under den sorte Farve ligger de dejligste Farver, som de gamle Malere forstod saa kunstfærdigt at sammensætte, saa alle Farverne smeltede sammen til en harmonisk Helhed af stor Skønhed. Denne Overmaling blev foretaget i Aaret 1856 af Maler A. F. Jæger, Viborg, der tillige malede nye Billeder til Altertavlens to Felter. Det nederste var et Kristusbillede med et Landskab i Baggrunden, og det øverste tre Kvindeskikkelser, der skulde forestille Tro, Haab og Kærlighed. Disse Billeder blev i Aaret 1905 kasseret af Kirkesynet og erstattet af Kopier efter Carl Blochs Malerier i Bedestolen i Frederiksborg Slotskirke. Det største forestillér Jesus med sine to Disciple i Emmaus, og det foroven Jesus i Getsemane. Da Jægers Malerier blev fjernet, kom de oprindelige for Dagens Lys: Indstiftelsen af den hellige Nadver og Korsfæstelsen. 1926 blev Nadverbilledet restaureret af Nationalmuseet og indsat i Stedet for Emmausbilledet, der blev ophængt nede i Kirken. Billedet af Korsfæstelsen var meget defekt, og Nationalmuseet mente ikke, det kunde restaureres, saa det nye Billede i det øverste Felt — Jesus i Getsemane — blev bibeholdt. Disse to Billeder var malet af A. C. Andersen, Thisted.

De to Provster, Møller i Breum og Møller i Selde, var et Par gamle, praktiske Mænd, men Sans for det skønne og stilfulde havde de ikke. Det var Provst Møller i Breum, der fik de saakaldte Vinger paa Siderne af Altertavlen flyttet længere op, for at Præsterne ikke skulde bukke sig, naar de skulde ind i Sakristiet. Og det var Provst Møller, Selde, der mente, at Døbefonten var for høj, hvorfor han lod Foden af denne grave ned i Gulvet. Den smukkeste Del blev begravet, saa Fonten kom til at ligne et Ølglas, som Foden var brækket af. Ved Restaurationen 1905 blev Vingerne paa Alfertavlen flyttet ned, og Fonten flyttet op, saa begge fik deres oprindelige Form tilbage.

Siden de gamle Kirkebygninger er kommet under Nationalmuseets Varetægt, er der for deres Vedkommende ved at fremstaa en ny Renæssance. Restaureringerne 1905 og 1913 var i sin Helhed ingen Fornyse. Vel fik vi ovennævnte Smaating rettet, vi fik Sydmurens Granitkvadre ommurede og de 2 Trævinduer samt det grimme Jernvindue i Koret erstattet med rigtige, blyindfattede Kirkevinduer i Granitindfatning; men de nye Stole var ikke i den gamle Kirkes Stil, Altertavle og Prædikestol blev igen overmalede med mørk Egetræsfarve, og vi fik et nyt Vaabenhus, som slet ikke hører hjemme op mod de gamle Granitkvadre i Kirkens Mur. Naar vi nu ser, hvad Nationalmuseets Malere og dygtige Arkitekter kan udrette til Fornyse af vore gamle Kirkebygninger, saa maa vi, der i 1905 og 1913 havde Ansvaret — Kirkeværger og Menighedsraad — erkende, at der er begaaet Synd mod vort gamle, erværdige Kirkehus ved, at vi ikke søgte Raad hos dem, der kunde lede Arbejdet ind i det rette Spor.

Nu har den gamle Altertavle og den gamle

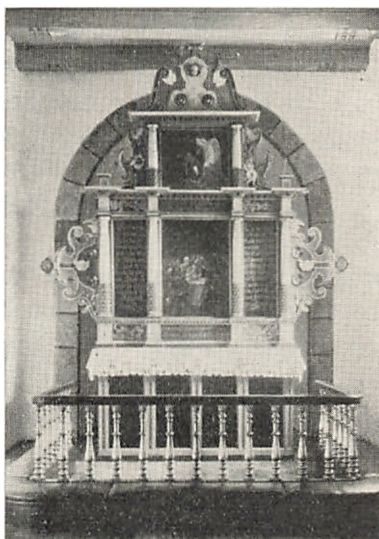
Prædikestol faaet sin Renaissance, idet de nu — Foraaret 1934 — er ved at blive istandsat af en af Nationalmuseets Konservatorer. Han er kommet saa vidt med Arbejdet, at de gamle Farver og Inskriptioner er blevet fremdraget, og i Løbet af Sommeren vil Altertavle

og Prædikestol fremtræde i fornyet Skikkelse og vise sig i sin gamle Pragt. Og dermed vil der være gjort Bod for de senere Tiders Vandalsisme. Der er fremdraget følgende Inskriptioner: Paa

Prædikestolen: „Anno 1709 In Septembri Hafver Sogne Præsten Hrr- Jens Vilberg Ladet denne Predichestoel stafere“. Og paa Alter-

tavlen: „Anno 1709 In Septembri hafver Hr. Capitain Deickman til Heigned dette Altar Ladet stafere“. Begge Inskriptionerne er med Kursiv.

Hr. Konservator Einar V. Jensen, Sønderkøge, der udfører Arbejdet, er kommet til det Resultat, at Altertavle og Prædikestol er forarbejdet i Aarene lidt ind i 1600-Aarene. Det er altsaa den bekendte Rigsraad og Rigsadmiral Albret Christensen Skeel*), som paa den Tid ejede Hegnet, der har

Altertavlen efter Istandsættelsen.

*) Om Albret C. Skeel se Chr. N. Krogh: Hegnet, Skivebogen 1930, Side 64 og følgende.

ladet Prædikestolen og Altertavlen lave. Det pragtfulde Billedskærerarbejde vidner om, at det er en Rigmand, der har bekostet Arbejdet udført. 1709, da de blev restaureret, var en fattig Tid, og den fattige Præst i Durup, der har bekostet Prædikestolens Stafering, havde ikke haft Raad til at bruge saa kostbare Materialer, som Herremanden Captajn Deichmann har ladet benytte til Altertavlens Stafering, hvortil der er benyttet ægte Guld og Sølv-lazurer, en Teknik, der fra Renæssancen brugtes et godt Stykke ind i 1700-Aarene.

· En saadan Restaurering af de gamle Farver foregaar paa den Maade, at de overliggende Overmalinger fjernes, og de gamle Farver skønsomst reparerer saaledes, at den Patina, som Tiden har givet dem i den Tid, de har staaet uovermalet, bibeholdes. Herved opnaas, at de gamle Inventariestykker stiltfærdigt og smukt føjer sig ind i det gamle Kirkerum.

Som en Mærkelighed kan anføres, at Billederne af de fire Evangelister paa Prædikestolen er akkurat de samme som paa Mariager Kirkes Prædikestol, som Konservator Jensen fornylig har været med til at restaurere. Det maa altsaa have været den samme Mester, der har malet Billederne baade i Mariager og i Tøndering. Det kan dog ogsaa tænkes, at det er to forskellige Malere, der uafhængig af hinanden har malet efter samme Model eller Fortegning.

Kaptajn Deichmann, der købte Hegnet i Aaret 1708, var Broder til Biskop Deichmann, der var Biskop i Viborg fra 1700 til 1712. Biskoppen var en lærd og virksom Mand, der særlig skal have taget sig af Kirkerne i sit Stift. Han har naturligvis besøgt Broderen straks efter, at denne er kommet til Hegnet, og det er sikkert paa Biskoppens Opfor-

dring, at Altertavlen og Prædikestolen da er blevet restaureret. Hvorledes Kaptajnen, der var Kirke-ejer, har faaet Arbejdet med Prædikestolen læsset over paa den fattige Præst, kan kun forstaas saaledes, at han var Broder til den myndige Bisp i Viborg.

Døbefonten er en romansk Granitfont af den saakaldte Mariefigur fra den katolske Tid. Det store Messingfad bærer i Bunden Aarstallet 1633. Det er saa stort, at det fylder hele Omkredsen af Fontens Grube. Paa Alteret er to svære drejede Messinglysestage, der intet Mærke eller Aarstal bærer. Tillige er der en syvarmet Lyse-

Prædikestolen efter Istandsættelsen.

stage af Messing, skænket i Aaret 1911 af tidligere Sognepræst i Durup-Tøndering A. Henningsen. Kalk og Disk er ganske ordinære og har hverken Aarstal eller anden Inskription. Klokkeren blev 1872 omstøbt. Den er en Malmklokke og har en god Klang. Hvilken Inskription, der stod paa den gamle Klokke, vides ikke.

Af nyere Ting er foruden den ovennævnte syvarmede Lysestage to Messinglysekroner, skænkede i Aaret 1922 af Fru Andrea Pedersen, Hegnet. 1920 fik Kirken et Orgel, bygget af Orgelbygger Sørensen, Horsens. Det kostede godt 4000 Kr., der blev

skaffet til Veje ved frivillig Indsamling. Halvdelen af Beløbet blev betalt af Proprietær Pedersen, Hegnet.

Den første Kakkelovn i Kirken blev opstillet 1896. Nu er der for nylig indlagt Varmeapparat.

Anders Skeels Ligsten.

I Kirkeskibets nordre Mur er der et Epitafium over Anders Skeel til Hegnet — død 1588 — og hans to Hustruer, Karen Flemming og Beege Rosenkrantz. Han staar i fuld Rustning mellem begge sine Hustruer. Over dem er deres Vaabenskjolde, og nedenunder følgende Indskrift:

„Her vnder huiler Ehr-
lig oc Velbyrdig Mand
Anders Skeel til Hegnet.

Hans Fader Vaar Albret Skeel til Jungetgaard, som vaar Anders Skeels Søn af Nygaard. Hans Moder vaar Fru Abel Dan af Nygaard. Sampt hans tvende Husfruer, den første Fru Karen Flemming, som vaar Hermand Flemmings aff Bauelse Oc Fru Sophie Bjørnsdatter. Den anden Fru Beege Rosenkrantz, som vaar Erik Thomsens Rosenkrantz aff Stensballe oc Fru Margrethe Høgsdatter. Gud gifue Dem met Alle Tro Christne En Glædelig Opstandelse“.

Epitafiet har før siddet paa Korets nordre Mur og var ikke indmuret i Muren, men stod paa et muret Fodstykke, der optog en ikke saa lille Del af Pladsen i det lille Kor. Ved Restaureringen af Kirkens Indre i Aaret 1905 blev det flyttet ned i

Kirken og indsat i en udvendig tilmuret Døraabning, den gamle nordre Indgang. I Pontoppidans danske Atlas staar, at der ligger „en skøn Ligsten med Positurer og Vaaben over Graven“. I Hofmanns Fundatser staar: „I Tøndering Kirke en rar*) Ligsten over Anders Skeel og hans to Fruer Karen Flemming og Beege Rosenkrantz“. I Følge Abildgaard er Stenen af graat Marmor. Den er overmalet med en graa Farve, som man ved Flytningen søgte at fjerne; men da det ikke lykkedes fik den en ny Overmaling.

I Korets Nordmur, 20—30 cm under Loftet, er der indmuret fire Jydepotter**), der vender Mundingen ind mod Kirken. De kaldes almindeligvis Lydpotter, idet man troede, at de var indmuret for at forbedre Lydforholdene i Kirken. Allerede længe før Mackeprangs Afhandling var blevet til, og uden at nogen i Tøndering vidste noget om, at lignende Potter fandtes i andre Kirker, kendte Beboerne i Tøndering Benævnelsen Lydpotter og mente, at de var indmurede af ovennævnte Grund. Naar Potterne er blevet indmurede, vides ikke; men Overleveringen om disse Lydforstærkere har altsaa holdt sig gennem Tiderne helt op til vore Dage. Ejendommeligt nok knytter der sig til disse fire ubetydelige Potter et Sagn, der endnu lever i Folkemunde. Det fortælles, at en Skipper, der sejlede med Potter, var blevet overfaldet af Taage i Vesterhavet, saa han havde tabt Land af Sigte. Da Taagen lettede, fik han Øje paa Tøndering Kirkes Taarn og lagde straks Roret om, saaledes at han

*) Sjølden.

**) Om saadanne se Dr. M. Mackeprang: Aarb. f. n. Oldk. 1905, S. 51.

kom fri af Landet. Det var i sidste Øjeblik; thi da Vejret blev klart, saa han Klitten tæt inden for. Af Taknemlighed sendte han Kirken de fire Potter som en Mindegave, og da man ikke vidste bedre Sted at gemme dem, murede man dem ind i Koret⁴).

Kirkens Indre.

En anden Version om dette Sagn er fortalt mig af min Formand som Lærer i Tøndering, I. C. Lund. I Følge den skulde Potterne have været fyldte med Guld, hvad der jo ogsaa gør Sagen rimeligere; thi fire almindelige Jydepotter skulde ellers synes at være en noget ringe Gave.

Kirkegaarden har faaet Lov til at beholde det gamle ærværdige Kampestensdige, skønt der til Tider har hævet sig Røster for, at det vilde kunne lønne sig at lade det slaa i Skærver og saa i Stedet lade støbe en Mur af Cement; men jeg tror, at der nu er saa megen Pietet for det gamle, saa disse Røster ikke oftere kommer til Orde. For ca. 50 Aar

siden var Kirkegaarden græs- og lyngbevokset næsten over det hele; kun nogle faa Gravsteder blev vedligeholdt. Naar en Grav var kastet efter, blev der lavet en Gravhøj efter Gravens Form; Græstørven blev lagt oven paa Graven, og det varede saa ikke længe, før det var en lille græsbevokset Langhøj. Nu er Kirkegaarden beplantet og vel vedligeholdt.

Sysselprovster og Sognepræster ved St. Andreas-Kirken i Tøndering.

Ligesom Tøndering i Følge Navneendelsen -ing er ældre end Durup, der hører til det yngste Lag af Byer — Torpbyerne, saaledes er ogsaa Tøndering Kirke efter alt at dømme ældre end Durup Kirke. Der har altsaa været en Tid, da Kirken i Tøndering har haft sin egen Præst med Præstegaard liggende i Nærheden af Kirken, og det er sikkert den, der senere blev Annexgaard*) til Præsteembeder, da begge Sogne blev forenede til eet Pastorat.

I den katolske Tid har Tøndering Kirke haft en særlig Anseelse som Sognekirke for Provsterne i Salling Syssel, der foruden Salling bestod af Fjends Herred og Mors. Det var dog kun i verdslig Henseende, at Øen Mors hørte til Salling Syssel; i gejstlig Henseende hørte Øen til det Nord for Fjorden liggende Stift, hvis Biskop en Tid boede i Vestervig.

Sysselprovsterne skulde have Opsigt med Kirkernes Vedligeholdelse og Regnskabsvæsen; men de kunde ogsaa have mere aandelige Opgaver under Biskoppen. Dette var Tilfældet med Provsten for Salling Syssel, der tillige var Sognepræst i Tønde-

*) Se Skivebogen 1933, S. 147.

ring. Han skulde af Paven have et Slags Kaldsbrev paa Embedet. Flere af disse Pavebreve er bevaret, saa man kender gennem dem flere af Provsterne i Tøndering.

Den første, vi kender Navnet paa, er *Niels*, der 1252 var til Stede ved Udstedelsen af et Gavebrev til Løgum Kloster. Da Biskop Niels af Viborg døde 1267, valgte Kapitlet en Kannik Asger til hans Eftermand; men Erkebiskop Jakob Erlandsen vilde ikke godkende hans Valg og valgte en anden Mand. Sagen blev af Kapitlet indanket for Paven; Asger trak sig frivillig tilbage, og Kapitlet valgte saa Provst Niels i Salling. Forhandlingerne om hans Valg trak i Langdrag, og Niels rejste saa til Paven for selv at føre sin Sag der. Han døde i Rom 1281⁵).

Den næste af kendte Provster er *Jordan*, der 1317 sendtes til Rom som Kong Erik Menveds Fuldmægtig i Processen mod Erkebisp Esger Juul⁶).

1375 samledes 13 Adelsmænd og Salling Syssels Indbyggere i Lyby Kirke og vedtog at forfremme Kirkens Personers Friheder. Gejstligheden var repræsenteret ved Biskop Jakob i Viborg, Sallingssysselts Provst *Thorben*, Prioren i Grinderslev Kloster, Hans Hansen, og flere Præster. Mødet skulde være holdt paa Tinghøjen i Bostrup, Lyby Sogn; men paa Grund af Biskoppens Nærværelse afholdtes Mødet i den nærliggende Lyby Kirke, der paa denne Tid var Herredskirke i Nørre Herred⁷).

I Albret Andersen Skeels Gavebrev af 1471⁸) nævnes blandt dem, der skal læses Sjælemesser for, en *Niels Mord* (Maar) af Hiægaard „Prousti var i Salling“. Naar han har levet, nævnes ikke; men han er Broder til Jens Mord. Hvis det er den Jens Mord, der nævnes som Provst i Viborg 1410⁹), saa har Broderen Niels vel levet omtrent paa samme Tid og

vil saa kunne puttes ind i Rækken over Salling Sys-
sels Provster efter Thorben. Niels Mord var Adels-
mand og ejede Gaarden Hedegaard i Tøndering,
hvor han sandsynligvis har haft sin Bopæl.

„1420 faar Præsten Theodosius Grube fra Ca-
min Stift (i Pommern) Sognekirken i Tøndering og
Provstiet i Salling Syssel i Viborg Stift, skønt han
forud havde Sognekirken i Ratow i Camin Stift,
som han saa er rede til at opgive“. (Pavebrev af 22.
Maj 1420)¹⁰). Han nævnes ogsaa 1425 i et Gavebrev
over en Gaard i Lyby, som Væbner Peder Hase af
Hegnet skænker til Præstehordet i Lyby for Sjæle-
messer. Der kaldes han Tijdrik; men det er den
samme Mand, Teodosius er hans latinske Navn.
P. Hase skriver i Slutningen af Brevet: „Til Bevis-
ning og Stadfæstelse haver jeg hængt mit Indzegell
for dette Brev med andre gode Mænd, saasom ere
Hrr. Tijdrik min Sognepræst er i Tundring, Hr. Pe-
der Præst er i Lyby og Aue Tygissen af Balling“¹¹).
Det fremgaar altsaa ogsaa heraf, at Sysselprovsterne
var Sognepræster i Tøndering.

Den 30. Marts 1436 faar Præsten Mogens Mad-
sen Provstiet i Salling¹²); og i samme Pavebrev
nævnes *Nicolaus Smerchand* som Provst, der blev
efterfulgt af Mogens Madsen. 2. April 1437 faar
Mogens Madsen fornyet Provision paa Provstiet i
Salling, og i dette Brev nævnes ogsaa Tøndering som
Sognekirke.

1442 kaldes *Niels Spyttrup* til Provst i Fjends
Herred, hvilket formodentlig er det samme som
Provst i Salling Syssel, da Fjends Herred jo var en
Del deraf¹³). Det er dog muligt, at Fjends Herred
paa den Tid var skilt fra Salling Syssel.

I et Tingsvidnesbyrd fra Harre Herredsting om
Sandemænds Tag ved Præstegaarden i Grynderup i

Sæby Sogn nævnes Hr. *Peder Christiensen*, Tynring, der Præst er (17. Juni 1474)¹⁴). Og som den sidste af Sysselevesterne, vi kender, nævnes Laurens Vesteni, der ifølge Pavebrev af 7. April 1495 faar Provision paa Provstiet¹⁵). Han er formodentlig en Søn af Eggert Vesteni til Østergaard i Aasted Sogn, der den 2. April 1495 — altsaa omtrent paa samme Tid — af Paven faar Tilladelse til at holde Rejsealter og lade holde Messe før Dagdry ogsaa under Interdikt. (Den samme Tilladelse faar omtrent samtidig — 12. Februar 1495 — Ridder Niels Pedersen Høg til Eskjær). Ved Siden af Provstiet i Salling havde Laurens Vesteni ogsaa mange andre Embeder: Den 27. Juni 1495 faar han fornyet Provision paa Erkedegneembedet i Viborg. Han var lige ved at skulle have været Biskop i Viborg; men skønt han var udset dertil af Kardinalen i Perusia, blev han dog forbigaaet af Kong Hans' Kansler Klerken Niels Friis i Børglum, der 1498 blev udnævnt til Biskop i Viborg. Som Plaster paa Saaret faar Laurens Krejbjerggaard og igen fornyet Provision paa Provstiet i Salling. Han var desuden Indehaver af mange flere Embeder, saa det er ikke uden Grund, at P. Severinsen i sin Bog om Viborg Domkirke kalder ham Embedsjægeren. Det er derfor lidet sandsynligt, at han har beboet Præstegaarden i Tøndering.

Paa Tøndering Kirkegaard ligger der en Ligsten, der — efter Udtalelse til mig fra en i dette Spørgsmaal meget kompetent Mand — skal være fra omkring Aar 1200. Stenen har Ligkisteform og er i den øverste Ende prydet med et Prælatkors. Om den har haft nogen Inskription kan ikke ses, da den i tidligere Tider har været benyttet som Bund i en Kalkbænk og er meget slidt; kun en Del af Korset

er synligt. Det er meget sandsynligt, at denne Sten*) har ligget over en gejstlig Persons Grav, og det maa da have været en af Salling Syssels Provster, der altsaa ogsaa omkring ved Aar 1200 har boet i Tøndering.

Hvorfor har nu den lille Kirke i Tøndering i den katolske Tid haft den Anseelse fremfor andre større, mere anseligere og mere centralt beliggende Kirker? I Lyby Sogn ligger Tinghøjen, hvor Sysseltinget holdtes; 1375 holdtes Tinget i Lyby Kirke, og man skulde synes, at denne store, anselige Kirke skulde være blevet foretrukket fremfor den lille. Vi ved imidlertid, at Tøndering Kirke 1420 var Sognekirke for Sysselprovsterne. Hvis Lyby Kirke i 1375 havde været dette, vilde det være mærkeligt, at Provsterne var blevet flyttet fra den store til den lille Kirke, det omvendte kunde snarere tænkes. Hvornaar Tøndering Kirke er blevet Sysselkirke, vides ikke, men fra 1420 var Forholdet et nedarvet. Da Theodosius dette Aar var blevet udnævnt, maatte han opgive sin Sognekirke i Ratow og flytte til Tøndering, hvilket vi ved, han ogsaa gjorde. Tøndering hører til de ældste Lag af Byer; Byens Agerfordeling hører til den ældste Gruppe, det uregelmæssige Landskifte, hvis Alder rækker helt ind i Hedenskabets Dage. Paa Stedet, hvor nu Kirken ligger, har der uden Tvivl været et hedensk Hov. Det er da naturligt, at der ogsaa tidlig er bygget en Kirke, maaske den første der er bygget i Syslet. Kun ved at tænke sig dette kan man forstaa, at den lille Kirke er blevet Sysselskirke.

Laurens Vesteni er den sidste af Sysselprovsterne, vi kender. I et Vidnesbyrd om Tøndering

*) Se efterfølgende Sagn.

Præstegaard 1548¹⁶⁾ findes Navne paa to Tøndering Præster; men der nævnes ikke noget om, at de har været Provster. Indholdet af Dokumentet er følgende: „Anders Skeel til Hegnet kender og gør vitterligt for alle, at han aldrig har hørt, spurgt eller fornummet og ej selv kan mindes andet i Hr. Henriks Tid eller i Hr. Anders' Tid, at der er ganget mere af den Præstegaard i Tøndering til Spøttrup end Stedsmaal og Gæsteri“. Anders Skeels Vidnesbyrd er underskrevet: Hegnet, 21. Oktober 1548*). Desværre er der ikke til de to Præsters Navne knyttet noget Aarstal; men de har altsaa været Præster i Tøndering i Begyndelsen af 1500-Aarene op til Reformationen, altsaa de to sidste katolske Præster.

Kendte Sysselprovster i Salling Syssel, der i alt Fald for en Dels Vedkommende har været Sognepræster i Tøndering og boet i Tøndering Præstegaard, er følgende:

- 1) Niels, nævnes 1252, Biskop i Viborg fra 1267—81.
- 2) Jordan, nævnes 1317.
- 3) Thorben, nævnes 1375.
- 4) Niels Mord (Maar) ?
- 5) Theodosius Grube (Tijdrik), udnævnt 1420.
- 6) Nicolaus Smerchand, afgaar 1436.
- 7) Mogens Madsen, udnævnt 1436.
- 8) Nieves Spyttrup, udnævnt 1442.
- 9) Peder Christjensen, nævnes 1474.
- 10) Laurens Vesteni, nævnes 1495.

Vi er nu naaet op til Reformationen, vel den største Begivenhed i den danske Kirkes Historie, der ikke alene fik indgribende Betydning i Kirkens indre Liv, men ogsaa paa saa mange Maader i dens ydre Former. En af disse ydre Forandringer var dette at sammenlægge flere Landsogne til eet Præstekald.

*) Dette Dokument findes i Diplomatarium Viborgense; men der er Aaret angivet til 1518. Hejse maa have læst forkert; thi i Originalen i Rigsarkivet staar 1548.

Det var dog væsentlig først efter Reformationen, at dette System bragtes i Anvendelse; men det ser ud til, at Durup og Tøndering allerede nogle Aar før var blevet forenede. I Biskop Jørgen Friis' Skatte-regnskab 1529 nævnes en Hr. Anders i Durup. Dersom det er den samme, som nævnes i Anders Skeels Vidnesbyrd, saa kunde det se ud til, at det er i hans Tid, Sammenlægningen er sket. Det skulde saa være Hr. Anders, der flytter fra Tøndering Præstegaard til Durup Præstegaard. Han bliver saa den sidste Præst i Tøndering, og den første i de to sammenlagte Sogne, der nu altsaa i 400 Aar har delt ondt og godt med hinanden, baade med Hensyn til Kirke og Skole og vel ogsaa i kommunal Henseende.

Om Præsterne i Durup før Reformationen ved man kun lidt; ja, der er kun een, man kender Navnet paa, det er Hr. Niels Christensen, der nævnes som Medbesegler paa det Gavebrev, som Albret Andersen Skeel til Hegnet udstedte for forskellige Sjælemesser i sin Sognekirke i Tøndering, underskrevet 11. Juli 1471. Han var ikke Præst i Tøndering, hans samtidige der var Hr. Peder Christjensen.

Den 27. Oktober 1549 har Biskop Kjeld Juel sammenkaldt Præsterne i Salling til et Møde i Oddense Kirke¹⁷⁾. Iblandt de forsamlede Præster nævnes en Hr. Christen i Durup, han anføres paa yngste Plads og maa da ret nylig være ankommet, da den forrige i Rækken kun har været i Plads højst 2 til 3 Aar. Han døde 1553 og kaldes da Christen Brun. 1568 har Biskoppen atter kaldt Præsterne sammen i Oddense Kirke, og der nævnes Niels Brun af Durup. Provsten for Nørre og Harre Herreder Hr. Niels Brun i Durup stævner Præsterne til at give Møde i Tøndering Kirke den 24. Maj 1584 for at vælge Mænd af deres Midte til at give Møde i

Viborg den 15. Juni 1584 for at hylde den 7-aarige Prins, deres fremtidige Konge (Kr. 4.)¹⁸). Niels Brun, der formodentlig er Søn af foregaaende, døde 1595. Hans Søn og Eftermand, Mads Nielsen Brun, døde 1624. Det ser saaledes ud til, at Durup Kald har været arvelig i flere Led.

Nu træffer vi ingen Præst før den første hos Viberg, Melchior Michelsen, der i Henhold til kgl. Forordning af 1. Januar 1551 indsender Designationer over Gaarde, Huse og Boel i Durup-Tøndering. 1661 holder han 50 Aars Præstejubilæum; han kan altsaa godt have været Mads Bruns Efterfølger. Han tager Afsked 1664 og dør samme Aar.

Alexander Jacobsen var Præst i en fattig Tid*) fra 1664 til 1690.

Jens Thomsen Vilbjerg var Søn af Præsten Thomas Jensen af Vilbjerg. Candidat 19. Marts 88 med Karakteren mediocre (middelmaadig). Han blev dog 1707 Provst. Gift 1. Gang med Edel Marg. Friis, der døde 1698, 2 Sønner og 1 Datter. G. 2. Gang med Johanne Marie Brandt, 4 Sønner og 1 Datter. Det var Vilberg, der 1709 bekostede Prædikestolen staferet. Til Durup-T. 15. Marts 1690, død i Durup 1721.

Clemens Jensen Kjærulff fra 1722 til 1727. Født i Nibe 17. Juli 88, Søn af Bagerm. J. Sørensen Kj. og Hustru Dorthe Wiedemann. Student fra Aalborg 1705, Kandidat 1719; Kateket ved Frue- og Holmens Kirke i København. Gift med Juliane Elisabeth Brun, f. 98, Datter af kgl. Gartner P. Brun: 2 Døtre. Kjærulff døde 1727, hans Enke blev gift med Eftermanden.

Peder Christensen Splid fra 1727—1739; f. 1694. Søn af Præsten Chr. P. Splid af Vrejlev og

*) Se Skivebogen 1933.

Hustru Anna Catrine Bjørn af Jerslev. Student fra Aalborg 1711, Kandidat 1716, Laud. Gift med Formandens Enke 3. Oktober 27; hun døde først 1777 i Nykøbing M. De havde 2 Sønner og 2 Døtre; en af Sønnenne blev Præst i Horsens-Hammer. P. C. Splid døde 1739. Pastor Splid staar optegnet i en Gratialprotokol (Fortegnelse over Ansøgere til ledige Embeder) som Ansøger til Sognepræstembedet i Stege den 15. November 1737. Der staar om ham: „P. Splid, som i 10 Aar har været Sognepræst for Durup-T. Menigheder, hvor han ej har uden 100 Rdl. aarlig Indkomme, saa at han med Hustru og Børn sidder i stor Fattigdom“¹⁹).

Jacob Henriksen Morsing fra 1739—1752. Søn af Præsten Henrik Christensen Morsing, Hjerk, kaldet til Durup-T. 21. August 1739. Gift i Viborg 31. August 40 med ... Breunick; 1 Søn og 1 Datter. Han døde 13. Juli 1752 i Durup.

Jens Madsen Hvas, 1752—1758. Født i Tustrup, Frær Sogn, hvor Faderen var Forpagter, Moderen hed Ingeborg M. Tved. Kaldet til Durup-Tøndering 21. Juli 1752, ordineret 17. August 52. Til Brøndum-Hvidbjerg 24. Februar 1758. Gift med Helene Jensdatter Grønbeck, Datter af Provst Grønbeck i Roslev. Entlediget 1791, død i Præstø 14. Juni 1797.

Christian Juul fra 1758 til 1779.

Nicolaj Windfeldt fra 1779—1798. Fader: Købmand Jens W. i Varde og Hustru Kirsten Juul. Student 64, Cand. 71, Karakter Non. Kaldet til D.-T. 25. August 1779, ordin. 14. December 91. G. 1. Gang med Anna Marie Lucassen, d. i Holstebro 92, ingen Børn. 2. Gang med Dorothea Eleonora Møller, 2 Sønner og 1 Datter. Hun blev gift 2. G. med Præsten Jens Nicolaj Krarup i Aal. 1798 blev Windfeldt forflyttet til Aal, hvor han døde 1805. God Taler.

Mens Windfeldt var Præst i Durup, brændte Præstegaarden 2. Marts 1792; desværre brændte alle Kirkebøgerne.

Christian Flor Krüger fra 1798—1806. Født i Ous Malmanger Sogn i Bergens Stift. Forældre: Capellan Joachim Krüger og H. Vinche Catrine Flor. St. fra Bergen 1788, Cand. 1793, Laud. Ordineret 24. Januar 99. Gift 24. Juni 96 med Ida Sofie Birgitte Arentzen, hvis Moder var en bekendt Knipplingshandlerske i København. 1 Datter. Krüger døde 11. Februar 1806 i Durup og ligger begravet der; hans Ligsten blev nu ved Durup Kirkes Restaurering indmuret i Muren i det nye Vaabenhus. I „Viberg“ faar han det Skudsmaal, „at han var særdeles agtværdig“.

Peter Hansen fra 1806 til 1816. Født i Køng, Sjælland, den 1. Juni 1773, Søn af Hjulmand Hans Christensen og H. Maren Hansen. Student fra Vordingborg 1792, Cand. 21. Oktober 1800, Laud. Concistorialraad 30. November 56. Gift 3. Juli 07 med Marie N. Skov, f. i København 20. Januar 1789, levede 1868 i Slangstrup, Datter af Købmand B. Skov. 2 Sønner, der begge blev Præster: Niels P. Hansen i Bølling-Sædding, f. i Durup 18. September 1809, død 1856. Meget afholdt; og Lauritz C. Hansen i Olsker paa Bornholm, f. 1822, St. 42, Cand. 55, Overlærer ved Søetatens Skole 1865. Datteren Axelline Theresia, f. 25, g. m. Præsten Hermann Peter Harbo i Hjørlande. Hun døde 15. Januar 83. P. Hansen døde 1859 efter at have været Præst i 53 Aar. Han var en lærd og saare agtværdig Mand, havde et stort Bibliotek, som brændte med Præstegaarden.

Hans Ravn fra 1817 til 1822. Født i Nautrup 4. November 1776, Student fra Viborg 1794, Cand. 25. Oktober 98, Non. Capellan i Hem-Hindborg-

Dølby og fra 1811—1817 Sognepræst i Vivild. Kal­det den 14. Maj 1817 til Durup-T. Gift i Vivild 2. Juli 12 med Mariane Sørensen, f. paa Hevringholm 1789, død i Randers 1844. 2 Sønner og 3 Døtre. En af Sønnenne Præst paa Sejro. H. Raun forflyttedes 9. Januar 1822 til Dalbyneder, hvor han døde 13. Marts 1836.

Andreas Ammentorp Sørensen fra 14. Juni 22 til 28. November 23. Søn af Præsten i Stadsager, født i Sundby Præstegaard 20. Marts 1793; Student fra Nyborg 1814, Kandidat 9. Januar 1821 med Haud. 1823 til Nordrup-Farringløse, 1830 til Førsløv-Sneslev og 1853 til Terslev-Ørslev. Han var Landstingsmand for 3. Kreds fra 49—53. Gift 1. Gang med Eva Christiane Boserup, en Præstedatter, f. i Hasle 1804, død 1834, 4 Sønner og 3 Døtre. 2. Gang gift med Johanne A. Ammentorp, f. 1792, d. 1857. Han siges at have været rask og dygtig.

Lars Tange Hjerm fra 1824 til 1834; født i Arendal i Norge, Søn af Købmand Ole Hjerm. Student fra Helsingør 1783; Kand. 1786; Kateket ved St. Knuds Kirke i Odense 1799, tillige Kordegn 1802. Gift med Dorthea Catrine Winter, f. 1768, død i Skive 3. Juli 1848. Ingen Børn. Han entledigedes 31. Oktober 1834 og døde 1842. Han var meget svagelig, og der fortælles, at han var skindød i 3 Dage, og at han derefter næsten fuldstændig mistede Hukommelsen. Naar Konfirmanderne sad i en anden Orden, end de plejede, kunde han ikke kende dem.

August Ferdinand Hornemann, 1834—1854; født i København 13. Maj 1803. Faderen var Cancelliraad Wilken H., Moderen Lovise Natalie Wiehe; Student fra Borgerdydskolen 1822, Kandidat 27 med Haud. Han blev ordineret 10. August 31 som resi-

derende Kapellan til Vraa-Emb-Serridslev, hvorfra han kom til Durup-Tøndering, 1854 til St. Jørgens og Sørup. Gift 1831 med Pauline Blædel af Assens, 2 Sønner og 5 Døtre. Han var overordentlig høj af Vækst, saa der fortælles, at i Vendsyssel, hvor han kom fra, havde han i sit Kontor ladet Loftet hæve henne ved Kakkelovnen, saa han kunde gaa derhen og rette sig, da Værelserne var saa lave, at han ellers maatte gaa krumbøjet. Han gik altid i en Bue om Taarnet paa Durup Kirke, da det allerede dengang hældte lidt mod Vest, og han var bange for, at det skulde falde ned. Han holdt meget af at faa sig en L'hombre, helst et Par Gange om Ugen. Han lever endnu i Folkemunde, — se efterfølgende Sagn om ham. — Han omtales endnu som en mild og elskelig Mand, der var meget yndet af Befolkningen. Biskoppen omtaler ham og hans Prædikener overmaade rosende i sine Visitatsanmærkninger. Tog Afsked 1874; død paa Frederiksberg 1878.

Christian Anton Berg fra 1834 til 1861, f. i Grenaa 1811, Student 1829, Kand. 1836. Gift med Anna Marg. Bøggild, f. 1820, levede i Randers til 1897. Berg døde temmelig pludselig 25. August 1861. Han skildres som en god og elskelig Mand, der var meget yndet af Befolkningen. Han ligger begravet paa Durup Kirkegaard lige Nord for Kirken ved Siden af Kryger.

Jens Mathias Blicher fra 1861—1870, født 1822, Søn af Oberstløjtnant Gustav Blicher; Student fra Aarhus 1839, Kand. 47, Laud; Huslærer hos Gunni Busck i Brøndbyvester (Grundtvigs Ven); Lærer ved Søetatens Pigeskole, Overlærer, tillige Kateket ved Holmens Kirke. 6. November 61 til Durup-T. og 22. Marts 70 til Vester Hæsingø paa Fyn. Gift med Frederikke Severine Balle (Sønneatter af Biskop

Balle). I sine sidste Aar var han blind. Han skal have været en nidkær Præst, der flittig besøgte de syge blandt Sognets Beboere. De havde 3 Døtre, hvoraf den ene var den bekendte Forfatterinde Jenny Blicher-Clausen, født i Durup 29. Juli 1865, d. 4. Februar 1907.

Carl Kratzenstein Stub Jørgensen fra 1870 til 1877, født i Aarhus 19. Februar 1824, Forældre: Portrætmaler Søren Møller Jørgensen og Lovise Bendixen. Student fra Aarhus 44, Cand. 55, Lærer ved Holmens Sogneskole, Kapellan 16. September 58, Sognepræst i Durup-T. 24. Maj 70, til Rødding-Krejbjerg 8. Juli 77 og entlediget 31. December 80; boede sidst paa Gammelgaard ved Skive. Gift 1. Gang 2. December 59 med Magdalene Marie Christine Johnsen, f. 6. Oktober 28 i København, d. 20. November 62, Datter af Gehejmekonferentsraad Vilh. Ferd. Johnsen, Departementsdirektør i Finansministeriet, 2. Gang 29. December 64 med Thora Mathilde Christine Petersen, f. 29. December 42 i Roskilde, død i Skive 20. Oktober 1923.

Hans Ludvig Møller fra 1877 til 1886, f. 2. Oktober 43 i Torkildstrup, Søn af Stiftsprovst, Dr. phil. Hans Ulrik Møller til Toreby, d. 20. Oktober 62 (Søn af Biskop Rasmus Møller, d. 2. November 42) og Marie Lovise Hulda Sidenius. Student fra Nykøbing 61, Cand. 68, Skolebestyrer i Nysted, Kapellan i Nysted 13. September 72, ordineret 27. September, Sognepræst til Durup-T. 12. September 1877, til Horslunde paa Lolland 13. Marts 1886, entlediget 18. Maj 1910 og død paa Frederiksberg Hospital 29. December 1911. Paa sin 67-aarige Fødselsdag kort før sin Afrejse fra Horslunde fik han overrakt en Adresse med 425 Underskrifter fra Beboerne i Sognet. Han var gift med Marie Nielsine Elisabeth

Nielsen, f. 30. Marts 1847 i Lyngby, Datter af Stiftsprovst, Lic. theol., Professor Frederik Nielsen til Tjæreby. Deres Søn er den bekendte Dr. juris., Professor Axel Møller, der er en betydelig Retslærd og Politiker, f. i Nysted 14. Januar 1873.

Axel Henningsen fra 1886 til 1896, f. 13. Januar 1859 i Oversø, Søn af Sognepræst Chr. Anton Henningsen og Hustru Kirstine Caspersen, Skævinge. Student Frederiksborg 1876, Cand. 1882, Huslærer hos Lensbaron Reedtz-Tott paa Gaunø, Sognepræst og Lærer paa Øen Nyord 1883, til Durup-T. 18. Juni 1886. Gift 23. Juni 84 med Antoinette Augusta Smith, f. 2. August 1860 i Rødby, Datter af Justitsraad, Borgmester, By- og Herredsfoged Ludvig August Smith af Stege og Hustru Nielsine Marg. Perch. Den 10. Januar 1896 til Kolby paa Samsø og 13. Januar 1914 udnævnt til Provst for Samsø-Tunø Provsti. Den 15. Marts 1921 holdt Provst Henningsen 25 Aars Jubilæum som Præst i Kolby og blev 28. Januar 1926 Ridder af Dannebrog; entlediget 31. Oktober 1926 og død i København 15. November samme Aar; blev begravet paa Kolby Kirkegaard.

Søren Mejsen Westergaard fra 1896 til 1901; f. 4. Februar 1869 i Randers, Søn af Tømmerhandler S. J. Westergaard (d. 1911) og Hustru Ane, f. Mejsen (d. 1902). Gift 19. Oktober 1896 med Christiane, f. Høj, født 23. Februar 1877 i Ringkøbing, Datter af Konsul Chr. Høj (d. 1901) og Hustru Christine, f. Smith. Student fra Randers 1886, Cand. 1891; Lærer ved Birkerød Latinskole 1891—96, til Durup-T. 13. August 1896, til Hjerk-Harre 1906 og til Skive-Resen 1916 til 23; Provst for Salling Herreder 1904—23. Stiftsprovst i Ribe 1923 og Biskop over Ribe Stift 1930. Ridder af Dbg.

Arne Mortensen fra 1901 til 1911; f. 19. No-

vember 1869 paa Jonstrup Seminarium, Søn af Inspektør og Lærer dør, Niels Carl Mortensen og Hustru Marie Louvise Jensen, Datter af Forstander Jensen, Jonstrup. Student fra Nørrebros Latin- og Realskole 1888, Cand. 1894; Lærer ved Sølvgadens Betalingsskole, Kapellan i Farum 1896, til Durup-T. 19. Marts 1901. Gift 14. Juli 1899 med Vilhelmine Nathalie Schiødte, f. 16. Marts 1875 i Skanderborg, Datter af Sognepræst Chr. Cornelius Lerche Schiødte til Farum og Hustru Camilla Elisabeth Poulsen. 24. Juni 1911 Sognepræst til Onsbjerg paa Samsø, 28. September 1915 til Borup paa Sjælland og 11. September 1923 til Sommersted i Sønderjylland.

Otto Theodor Fich fra 1911 til 1923; født i København 13. Januar 1870, Søn af Sognepræst Andreas Gabriel Fich til Karlebo og Hustru Sophie Brorson. Student fra Frederiksberg 1888, Cand. 1895, Kapellan i Kirkehelsinge til 1900 og i Lading til 1901, entlediget 4. Oktober 1901. 27. Marts 1912 gift med Thora Christiane Edel Holme, f. 16. Marts 1879, Datter af Sognepræst Holme til Dreslette og Hustru Edel S. Hansen. Sognepræst til Durup-T. 1911 og til Skovby paa Fyn 1923.

Axel Varming til Durup-T. 1923 og entlediget 1924.

Knud Theodor Hansen, født 9. Maj 1898, Student 1918, Cand. 1924, til Durup-T. 1925. Hustru: Sofie Nielsen.

* * *

Tøndering Kirkes Historie er jo kun en Skildring af Kirkens ydre Former; men den lange Række af Mænd, der har virket som Præster gennem mange Aarhundreder, gaar dog som en Perlesnor gennem

Tiden, der svandt, og giver ligesom en Sammenhæng af Kirkens Historie gennem de svundne Aarhundreder.

Kirkens indre Liv, Ordet, der er talt, Bønnerne, der er bedt, Tankerne, der er tænkt, er for os, den nulevende Slægt, sunket i Graven med dem, der ligger der ude paa Kirkegaarden; men Tusinder af dem har gennem de mange Hundreder modtaget Kristennavnet over den gamle Font, der endnu staaer derinde i Kirken. Maatte det gamle Kirkehus og Menigheden fremdeles have gode Kaar i Ly af vor gamle Kristentro.

Gamle Sagn om Tøndering Kirke.

En Morgen stod der en hvid, opsadlet Hest bundet til den østre Kirkegaardsstøtte, og inde paa den gamle Ligsten paa Kirkegaarden laa der en Salmebog, som var opslagen, og paa det første Blad stod: „Tag denne Sten og vend den omkring, saa skal I se en underlig Ting“. Saa vilde de have Præsten til at hjælpe dem med at vende Stenen, for det turde de ikke selv give dem til. Præsten kom ogsaa derop; men da de skulde til at tage fat, svigtede Præsten Taget, og saa syntes de, at de hellere maatte lade den ligge.

Først i den nyere Tid blev Stenen vendt, men de fandt ikke noget under den.

Den hvide Hest tilegnede den Gaardmand sig, der boede lige Syd for Kirkegaarden, Jakob Pedersen. Han fik 1814 Gaarden i Fæste. Hesten blev i Gaarden til den blev opslidt. Efter Evald Tang Kristensen: Danske Sagn III, Bd. 627.

I samme Bind S. 628 findes en anden Version af Sagnet. Ifølge dette skulde der paa Stenen have staaet: „Tag denne Sten og vend den omkring, saa skal I se en underlig Ting; men vend mig ikke paa min Side, saa skal I faa Skam for, hvad I saa!“ Her fortælles ogsaa om den hvide Hest; men den skulde have staaet bundet til Vaabenhusdøren. I hvilken Form end Sagnet fortælles, saa er Hesten og Stenen dog knyttet til hinanden. Jeg har hørt Sagnet fortælle saadan, at Hesten stod bundet til Stenen!

Om den gamle Ligsten har gamle Folk i Tøndering fortalt mig, at en sparsommelig Kirkeværge langt tilbage i Tiden lod Stenen flytte ind i Taarnrummet, der brugtes til Oplagsrum for alt Skrammel; der blev sat en Ramme om Stenen, saa den dannede Bund i en Kalkbænk; det var dengang man brugte at „slaa Kalken“, saa den fik bedre Bindekraft. Kalkkøllen har næsten slidt Stenens Overflade fuldstændig glat, saa en eventuel Inskription helt er forsvundet.

Trolden i Yttrup Bakker og Tøndering Kirke.

Da der efterhaanden blev bygget Klokketaarne rundt om ved Danmarks Kirker, og Kirkeklokken klang ud over Landet, vakte det megen Forargelse blandt de mange Trolde, der dengang boede omkring i Bakkerne. Trolden i Yttrup Bakker blev ogsaa forstyrret af Klokken i Tøndering Kirke, og han tog derfor en mægtig Sten, bandt den i sit Strømpebaand og slyngede den af al Magt mod Kirketaarnet. Han havde dog ikke beregnet Kraften tilstrækkeligt; thi Stenen naaede kun til det sydøstre Hjørne af Kirkegaardsdiget, hvor den findes den Dag i Dag.

Præsten, der havde gaaet i den sorte Skole, saa han kunde mane.

Om Pastor Hornemann fortæller man følgende: En Aften, da Præsten var paa Hjemvejen fra en Visit paa Hegnet, standsede Hestene pludselig ud for Tøndering Kirke, og det var umuligt for Kusken at faa dem videre. Præsten bød saa Kusken, at han skulde tage det ene Baghjul og lægge det op bag i. Det hjalp, saa gik det i vild Galop til Durup Præstegaard. Her lod Præsten sin Kusk skubbe Vognen baglæns ud i Møddingshullet. Næste Morgen, inden det blev lyst, forsøgte Karlen at trække Vognen op af Hullet; men det var ham umuligt ved egen Hjælp at rokke den. Først da der kom flere Folk til, fik man endelig Vognen trukket op.

Da det blev lyst, kom Præsten til Stede og sagde, at det behøvede man ikke at have haft saa stor Møje med; man kunde blot have ventet, til Solen stod op, saa var det hele gaaet af sig selv. Det var nok „den Slemme“, der havde maattet erstatte det fjerde Hjul.

Følgende Sagn er fortalt mig af Lærer Lund: Det var i Pastor Hornemanns Tid, at Skeel'ernes Gravkammer under

Koret var blevet ryddet, og Kisterne gravet ned ude i det nordvestre Hjørne af Kirkegaarden. Dette Brud paa Gravfreden taalte de gamle adelige Herrer ikke, de „gik igen“, og det var ikke altid hyggeligt at færdes ad Landevejen forbi Kirken ved Midnatstide. Hornemanns Kusk, gamle Peder Chr. Eriksen, skal have oplevet følgende: En Nat kom han kørende med Præsten, der havde været paa Hegnet til et L'hombreparti. Lige uden for „æ Nar Stæt“ stod Hestene pludselig stille, og de var ikke til at drive af Sted. Præsten siger: „Vent lidt, Pe Christian, jeg maa sandelig ind paa Kirkegaarden og faa Gespenstet manet ned!“ Lidt efter kom Præsten, steg paa Vognen og sagde: „Kør nu, Pe Christian, nu skal han sandelig ikke forulempe os mere denne Gang!“ Nu var der heller ikke mere noget i Vejen, de kom velholden hjem til Præstegaarden.

Henvisninger.

- 1) Skivebogen Aargang 25. S. 74 og 75.
- 2) Skivebogen Aargang 25. Sallingske Helligdomme.
- 3) Trap.
- 4) Jydske Samlinger III. 410.
- 5) Ny kirkehist. Saml. III. 375.
- 6) P. Severinsen: Viborg Domkirke. 175.
- 7) Ny kirkehist. Saml. III. 832.
- 8) Skivebogen Aarg. 20. 121.
- 9) Diplomatarium Vibergense 30 og P. Sev.: Vib. Domkirke. 285.
- 10) Acta Pontificum Danica Nr. 1342.
- 11) Dipl. Vib. Side 25.
- 12) Acta Pontif. Nr. 1781.
- 13) P. Severinsen: Vib. Domkirke. 175.
- 14) Dipl. Vib. S. 58.
- 15) Acta Pontif. Nr. 34, 46 og 47.
- 16) Dipl. Vib. S. 299.
- 17) Skivebogen Aarg. 19. S. 187—88.
- 18) Kirkehist. Samlinger, 3. R. II B.
- 19) Kirkehist. Samlinger, V. B. 294.

Nærværende Afhandling om Tøndering Kirke er en Fortsættelse eller et Supplement til mine tidligere Afhandlinger i Skivebogen om Tøndering Sogn: Hegnet I, 1928, Albret A. Skeels Gavebrev, 1928, Hegnet II, 1930 og Tøndering By, 1933. Som Afslutning paa hele Sognets Historie følger senere Durup-Tøndering Skolers Historie.

C h r. N. K r o g h, Lyby.

Genforenings-Mindesmærkerne i Salling og Fjends Herreder.

Af Johannes Vejlager.

Som Glædesvarder langs den alfare Vej, paa Banker og Samlingspladser trindt om i vort Land staar 529 Mindesmærker for Genforeningen. Ingen Tildragelse i vor Historie har givet Anledning til Rejsningen af saa mange Mindesmærker. Deres tyste Tale kan ingen undgaa at høre. De taler om den trofaste Kærlighed, Haabet, der ikke døde, Taalmodet, som bar oppe i trange Tider, og Alvoren, som ikke opgav det rette, selvom Virkeliggørelsen deraf syntes nok saa fjern, og sidst, men ikke mindst om den underfulde Glæde, som Genforeningen var for hele det danske Folk.

Mindesmærkerne findes selv i Landets mest afsidesliggende Egne og paa Smaa-Øerne; men Fordelingen er ikke jævn. Randers og Aarhus Amter har de højeste Antal, henholdsvis 64 og 43, og Bornholm det laveste: 1. Og hvad der gælder for Randers og Aarhus Amter, gælder til Dels for hele Østjylland lige fra Skagen til Flensborg Fjord, hvorimod der er forholdsvis faa i Vestjylland. I Ribe Amt f. Eks., det gamle Grænseamt, hvor Grænsens Sang har tonet gennem 56 Aar, findes kun 6,

og i Tønder Amt 12 imod 31 i det langt mindre syd-østjydske Amt: Sønderborg. Paa Fyn er der 12 Vest for Odense imod 31 Øst herfor. Fordelingen paa Sjælland er nogenlunde ens, men dog tættest i Øst og Sydvest. ... Det nationale Sindelags Styrke og Dybde kan selvfølgelig ikke maales ved Genforeningsmindesmærkernes større eller mindre Tæthed i de forskellige Landsdele; men derimod Folkekaraktærens udprægede Forskellighed, der viser sig saa tydeligt herigennem, at det ikke kan undgaas at bemærkes af enhver, der beskæftiger sig med disse Mindesmærker.

67 af Mindestenene er rejst privat af enkelte Mænd eller Kvinder, som Regel Folk, hvis Vugge har staaet i den genvundne Landsdel, eller som paa anden Maade har haft Tilknytning til Sønderjylland. Det er nogle af de mest særprægede, der findes, og der er ofte anvendt Aars Arbejde paa deres Tildannelse. Langt de fleste er dog rejst i Fællesskab af en Kreds af Mennesker, som oftest Byens eller Sognets Beboere, enkelte Steder af to eller flere Sogne i Fællesskab. De fleste Steder staar Stenene derfor ogsaa i Byen, ved Forsamlingshuset, paa Kirkepolden (Pladsen foran Kirkegaardslaagen) eller paa det tidligere Bystævnes Plads. Og der er næsten alle Steder lavet smukke, større eller mindre Anlæg omkring Mindestenene. Iveren for at skabe noget til Pryd for Byen eller Egnen har virket Haand i Haand med Trangen til at sætte et synligt Minde om Glædesaaaret 1920. Ved Afsløringen har der været holdt store Fester, og flere Steder har de gamle Veteraner afdækket Stenen. Den ældste af disse var den 97-aarige Schmidt i Spandet.

Mange skønne Historier, gamle Sagn o. l. knytter sig til 81 af Mindestenene, der tidligere har været

„Offersten“, „Skelsten“, staaet paa en Kæmpehøj, kastet af en Troid e. l. Der kan fortælles baade morsomme og skønne, ja, næsten rørende Træk fra Rejsningen af de ofte vældige Granitkolosser. Den største er paa 30,000 kg! De er alle udvalgt med stor Omhu, saa der findes flere fine og sjældne iblandt, over hvis Mangfoldighed i Form og Farve enhver vil kunne glædes; og de er som Regel uden anden Udsmykning end Indskriften, der saa til Gengæld kan være meget smuk. To Steder er der anvendt Runer.

Indskifterne er som Regel formet af en Mand eller Kvinde blandt dem, der har rejst Mindesmærkerne, saa de taler med Menigmands Tunge; men netop derved faar disse Indskrifter en særlig Værdi. Deres Form er ofte kort og knap med gammelnordisk Klang.

Saa staar da disse 529 Mindesmærker i Byen, paa Banken, ved Korsvejen og foran Hjemmets Dør og fortæller om vor Tids skønneste Oplevelse, ogsaa naar vort Slægtled for længst er under Mulde. Granittens Holdbarhed var jo kendt allerede af vore Forfædre, da de ristede deres Runer i den haarde Sten; derfor er disse Mindesmærker uforgængelige Glædesvarder om, at den længselsfuldt ventede Genforenings Dag er den skønneste, vi har oplevet. Den vil mindes og forpligte kommende Slægter, saa længe Plov gaar over dansk Jord — Kulturkampen ved vor Sydgrænse er jo stadig standende ...

... Som Slutning paa denne Indledning til en nærmere Omtale af de enkelte Mindesmærker i Amtet skal tilføjes, at de er nævnt i Rækkefølge som Sognene i Trap: „Danmark“, ligesom dette Værks Ortografi er lagt til Grund for Stednavnene, der ofte er afvigende fra den lokale Stavemaade.

Krabbesholm-Stenen.

(Resen Sogn, Hindborg Herred).

Det gamle middelalderlige Herresæde Krabbesholm blev 1906 købt af Skive Købstad, der Aaret efter overdrog Hovedbygningen og den 2,2 ha store Park til Højskoleforstander A. Axelsen, som oprettede Krabbesholm Højskole. I en Del, 0,2 ha, af den store Have blev oprettet en saakaldt Mindepark, hvor der bl. a. af interesserede i Skive og Opland rejstes en overordentlig smuk Mindesten for Genforeningen.

En større Komité med Redaktør Carl Hansen, Skive Folkeblad, som Formand nedsattes til at forestaa Arbejdet. Komiteen henvendte sig til Billedhugger Ølsgaard i Aarhus og bad ham om et Udkast til Mindestenen. Og efter at Billedhuggeren havde beset det Sted i Parken, hvor Stenen tænktes rejst under et aarhundredgammelt Lindetræ, lavede han et Udkast, som enstemmigt blev vedtaget: En stor Natursten rejst paa tre mindre og udenom en Kreds af større Sten.

Hovedstenen fik Komiteen foræret af Direktør Johansen, Skive. Den fandtes ved Udgravningen til Direktørens Ejendom i Torvegade. De mindre Sten til Stenkredsen, i alt 21, blev skænket af Landsbyer og Sogne i Sallingland og Fjends Herred. Højskolens Venner og interesserede for at faa rejst en Genforeningssten i Mindeparken har saaledes været spredt vidt omkring, og der ligger noget overordentligt smukt i den Tanke, at de forskellige Landsbyer og Sogne gav hver sin lille Del af Mindesmærket. Mindre tiltalende er det derimod, at disse Sten hver bærer Giverens Navn. Det minder lidt om Harald Blaatands selvglade og brovtende Indskrift paa Jellingestenen.

Hovedstenen bærer Indskriften, bestemt af Komiteen:

F O R
S Ø N D E R J Y L L A N D
1864—1920

R E T : V A N D T : S E J R

Søndag den 19. September 1920 afsløredes Mindestenen som Indledning til „3 Dage paa Højskole“. Daværende Højskoleforstander Olav Kjems, Krabbesholm, holdt Afsløringstalen og sluttede med Ordene: Nu er det kommen sammen, der var bunden sammen med stærke aandelige Baand. Lad os sørge for at bevare disse Baand, og denne Sten skal minde os om vor Pligt hertil og tale til kommende Slægter herom.

Efter at Dækket var faldet, talte Hans Nielsen, Dølby, der udtalte Haabet om, at som Mindet bestod af Sten, givet af Omegnens Byer og Sogne, skulde det mane til Sammenhold i det større, genforenede Danmark, hvor han haabede, at Retten altid maatte vinde Sejr. Asger Lavrsen, Roslev, takkede de mange Bidragydere, og Redaktør Carl Hansen, Skive, sluttede med et: Danske Sønderjyder! Velkommen hjem! Derefter fremlagde han en Mindebog, hvori Bidragydernes Navne var indskrevet, og oplyste, at der endnu manglede 200 Kr., samt bad alle Fstedeltagerne skrive deres Navne i Mindebogen, som har følgende Ord til Indledning:

„1920!

I dette Aar blev den danske Del af Sønderjylland forenet med Moderlandet. Mange rejste Sten til Minde om Rettens Sejr. Mange saa Guds Styrelse i den lykkelige Kendsgerning, at Danmark fik en ret-

skaffen, national Grænse. Verdens mægtigste Folk kendte for Ret, hvad vi begærede. Men selv de mægtigste styres af den Almægtige. 1920 skal mindes gennem alle Tider som det Aar, da Ret og Billighed satte Danmark en ny Grænse, der skal vare saa længe, som det danske Folk selv holder fast ved Ret og Billighed.

Den er bygget paa de danske Sønderjyders forunderlige Haab om at vinde en national Grænse. De vandt den gennem Trængsel og Lidelse. De vandt den til Trods for Prøjsens Vælde. Alle danske Kvinder, alle danske Mænd beundrer deres Mod, Udholdenhed og Trofasthed. Deres Tro og Haab. Deres Sejr til sidst!

Taknemmelighed og ærligt Venskab skal møde dem. Deres Ofre skal aldrig glemmes i Danmark. Vi rejser Sten til Vidnesbyrd om det Sindelag, der mødte dem ved Hjemkomsten.“

— — En forrygende Vinterstorm væltede i 1924 den mægtige Lind bag Mindestenen, hvorfor der plantedes en Genforeningseg paa Lindens Plads.

Otting-Stenen.

(Otting Sogn, Hindborg Herred).

Paa Hjemvejen fra et Efteraarsmøde i Roslev i 1919, hvor der var blevet talt om Sønderjylland og den forventede Genforening, foreslog Gaardejer Kristen Svejgaard, Otting, at Sognets Beboere i Fællesskab skulde rejse en Mindesten for denne Begivenhed, „der“, som Kristen Svejgaard udtalte, „er Naade over Naade og en Lykke, som kommende Slægter vil misunde os at opleve.“ Svejgaard foreslog tillige at rejse Stenen paa den gamle Gravhøj „Jeghøj“, der er Sognets og Sallings højeste Punkt, og paa hvis afladede Top, der er trigonometrisk

Station. Højens Sider er træbevokset, saa Stenen kunde komme til at staa i smukke Omgivelser.

Der viste sig at være Stemning for Tanken, som ved forskellige Lejligheder blev diskuteret og i Løbet af Vinteren mere og mere tog fast Form. Og da Kristen Svejgaard paa et i Sognet afholdt Møde midt i Februar 1920 meddelte, at han efter lejlighedsvis Søgen paa forskellige Steder i Salling havde fundet en passende Sten ude paa Sørevelen ved Gammelhede i Rødding Sogn, og at Ejeren, Kristen Mikkelsen, Gammelhedegaard, gerne vilde skænke Stenen samt være behjælpelig med Laan af Materiale til Udgravningen o. l., blev der samme Aften nedsat et Tremands-Udvalg med Kristen Svejgaard som Formand til at arbejde videre for Sagen.

Efter den lagte Arbejdsplan var det Meningen, at Stenen skulde læsses paa en svær Slæde og føres den 2 km lange Vej fra Sørevelerne til Kommunevejen Syd for Gammelhede. Planen maatte imidlertid opgives, da der den Vinter ikke kom nævneværdigt med Sne; og først i Slutningen af Maj Maaned var Sørevelerne saa tørre, at der kunde være Tale om at hjemkøre Stenen paa en Blokvogn. Lørdag den 29. Maj drog en Arbejdsstyrke paa 15 Mand til Gammelhede for at faa Stenen gravet frem og læsset paa den fra Skive laante svære Blokvogn og om muligt hjemkørt i Løbet af Dagen. Men det skulde gaa helt anderledes. Thi da Stenen blev gravet ud, viste den sig at være langt større end beregnet, men tillige af en meget smuk og tiltalende Form. Det viste sig, at det fra Nymølle Trælasthanandel lejede Tømmer var for spinkelt og utilstrækkeligt til Opklosning og Underlag for den 1200 kg tunge Sten, hvorfor et Læs svære, længere Tømmer maatte hentes fra Nymølle. Arbejdsstaben blev imidlertid i

Løbet af Dagen mere og mere betænkelig, da den ikke mente det muligt at flytte Kolossen, hvis Opklosning yderligere besværliggjordes ved, at naar Strandgruset var gennemgravet, var Undergrunden saa blød, at næsten alt, hvad der skulde klosses paa, sank ned i Jorden og blev væk. Men Stenens Størrelse og smukke Form forøgede tillige Arbejdsmodet, saa det inden Aften var lykkedes at faa tre Bjælker lagt under hver Side af Kolossen.

Næste Dag, efter Førstegudstjenesten i Otting Kirke, afholdtes der Møde paa Kirkepladsen for nærmere at drøfte Sagen. Og da man fandt, at det kunde blive vanskeligt for det lille Annekssogn, Herredets mindste, at rejse Amtets største Genforeningssten, vedtoges det at forespørge i Hovedsognet Oddense, om det vilde være med til Rejsningen af den store Mindesten. Oddensebeboerne var villige, og Sognets daværende Præst, M. Kragh-Müller, indtraadte i det nedsatte Udvalg.

Imidlertid var der kommet flere forskellige Forslag om Stedet, hvor Stenen skulde rejses, og den oprindelig foreslaaede Plads, „Jeghøj“, blev vraget til Fordel for en mindre, trekantet Plads lige Øst for Otting Kirke, som gratis blev skænket af Ejeren, Jakob Goul.

Onsdag Morgen den 2. Juni drog der saa atter en Arbejdsstyrke til Gammelhede, dennegang 25 Mand fra begge Sogne, for at læsse Stenen paa Blok-vognen; men det lykkedes først efter to Dages Slid. Af Hensyn til Grundlovsdag og Marked i Skive laa Arbejdet stille til Onsdag den 9.; men saa begyndtes der ogsaa Kl. 5 om Morgenen, for nu skulde Stenen til Otting, koste, hvad det skulde være!

Den jævne og faste 2 km lange Kørelinie over Sørevlerne til Gammelhedegaards Agerjord blev

afmærket med hvide Papirflag, saa det tydeligt kunde ses, hvor der skulde køres. Bag Stenen anbragtes to lange Bjælker paa tværs, saa 50—60 Mand kunde skyde paa, naar det kneb, og i Vognstangens Forende fastgjordes to svære Tov, som udlagdes til hver Side, og i hvis Ender kraftige Mænd havde fat for at hjælpe til med Styringen under Kørslen. 10 Spænd Heste, de stærkeste fra begge Sogne, samt et Spænd særlig kraftige, der var lejet i Hem, spændtes for. Pastor Kragh-Müller tog Plads oppe paa Stenen for sammen med en Mand, der løb baglæns foran Hestene, at dirigere Kørslen over Revlerne.

Det eneste Held — Uheld og Vanskeligheder var utallige — under den lange og besværlige Transport var, at alle 22 Heste tog fat samtidig og saa kraftigt, at de halvvejs laa hen ad Jorden, og da 60 Mand samtidig skød paa, lykkedes Igangsættelsen af det tunge Læs. Men Vejen til Otting var lang og trang! I en Vise om Stenens Fund, Transport og Rejsning beskriver Lærer Ørnbøll, Oddense, Transportens Vanskeligheder saaledes:

... just som man mente sig ovenpaa,
saa gik det hele „badovs“ i Staa.

„Hvad skal vi dog gøre ved dette her?“

„Lad ryge og rejse det hele Besvær!“

„Lad ligge den grimme, genstridige Klods!“

„Nej holdt! Vi vil byde hver Hindring Trods!“

Saa sled man og stred et Par Timers Tid
med stor Energi og med megen Flid.

Og Skrænten blev klarer „Hurra, Hurra!“

„Saa kom vi dog heldig og vel herfra.“

Men Vanskelighedernes store Trop
var ikke forbi, thi nu sprang en Strop,
og dernæst en Kætting og saa et Træk,
og derpaa en Firhommel sagde „Krak“.

En Opmuntring og smuk Oplevelse havde Deltagerne dog under den anstrengende Transport. Da de fra en Bakketop kunde se Otting Kirke, saa de, at der vajede et stort Dannebrogflag fra Kirketaarnet. Byens unge Piger, der ogsaa vilde yde deres Bidrag, havde ved fælles Kræfter faaet Flaget anbragt; og skønnere Velkomsthilsen kunde de ikke give. — Sent om Aftenen naaedes, alle Vanskeligheder til Trods, Pladsen ved Otting Kirke, hvor Byens unge Piger, medens Stenen blev læsset af Vognen, sang sønderjydske Sange, og en af de mindrigeste Dage i Oddense-Ottings Historie var endt, og den store, fintkornede Granitsten ført fra Gammelhede til Otting for at rejses som et „Vidne for Slægter, der kommer og gaar, om Glæden i Genforeningens Lykkeaar“.

Efter en Del Oprydnings- og Paafyldningsarbejde paa den lille Trekant Øst for Kirken, hvor Stenen skulde staa, støbte Ungdomsforeningens mandlige Medlemmer med fagkyndig Bistand et solidt Fundament, hvis synlige Del er af Udseende som en stenbelagt Jordhøj.

Mindstenens Indskrift, der bestemtes af Udvalget, da en Del indkomne Forslag ikke kunde samle fuld Enighed, er paa Forsiden:

TIL MINDE OM
SØNDERJYLLANDS
GENFORENING
MED DANMARK 1920

Paa Bagsiden:

GAMMELHEDE SKÆNKEDE MIG
ODDENSE-OTTING REJSTE MIG

En svær Skibskætting er fastgjort paa tilhugne Stenpiller som et Værn for Mindestenen ud imod Vejen. Skibskættingen er tillige med en Flagstang skænket af P. Riis, Frammerslev, og et Flag af Frøken Oline M. Nielsen, Otting.

Genforeningsdagen, 9. Juli 1920, blev Mindestenen afsløret under stor Tilslutning fra de to Sogne. Pastor Kragh-Müller talte og afslørede Stenen. Desuden talte Udvalgsformanden og Lærer Salmonsens, Oddense, og den af Lærer Ørnbo, Oddense, forfattede Sang blev sunget som Vekselsang.

Otting Kirkevæрге, der har overtaget Stenen, værner og vedligeholder Pladsen og Mindestenen.

Rødding-Stenen.

(Rødding Sogn og Herred).

Amtets først rejste og næststørste Genforeningssten er rejst paa et Bakkedrag Nordøst for Rødding By, paa Toppen af en gammel Kæmpehøj, hvorfra der er vid Udsigt over Egnen og over Limfjorden og Kaas Bredning til Mors. Mindestenen rejstes i September Maaned 1919 af Egnens Beboere, særlig Valgmenighedens Medlemmer, efter Tilskyndelse af Valgmenighedspræst J. Bjerre, Rødding. Den næsten 3 m høje, rødlige Granitsten, hvis Vægt er 11 500 kg, er hentet ved Ny-Mølle Teglværk nede ved Limfjorden, hvor den for omkring 30 Aar siden blev gravet ud af Lerbakken ved Teglværket. 20 Mand arbejdede i to Dage for at faa den læsset paa en svær Blokvoغن. Den tredje Dag forspændtes 8 Heste, og Stenen kørtes til Rødding By, hvor der yderligere forspændtes 4 Heste, og med Bistand af en Mængde Mennesker, der dels skød paa og dels trak i lange Tove, fastgjort i Blokvoغن, kørtes

Stenen ud over Marken mod Højen. Baade Heste og Mandskab sled, som gjaldt det Livet, og trods Vanskeligheder gik det fremad imod Højen; men til sidst sank Vognen i til Navet. Her sad den Natten over; men Dagen efter slæbtes Vognen frem paa Planker de resterende 200 m til Højens Fod. 20—30 Mand sled i fire Dage og Aftener med at faa Stenen klosset op og rejst paa Højens Top. Det vældige Arbejde udførtes frivilligt af Egnens ældre og unge Mænd, der mødte op, som var det til Fest; og trods Sliddet gik Arbejdet som en Leg under Sang og Spøg. De godt 1500 Kr., som medgik til Stenens Rejsning, Indhugningen af Indskriptionen, Tinglæsning med videre, indkom ligeledes ved frivillige Bidrag. Gaardejer Magnus Nielsen, Rødning, skænkede Højen tillige med Adgang til den, saa han har givet det største Bidrag.

Indskriften, som Valgmenighedspræst J. Bjerre har foreslaaet, er udført efter Tegning af den kendte Kunstner, Billedhugger Hansen-Jakobsen, Vejen.

M I N D E
O M
S Ø N D E R J Y L L A N D S
G E N F O R E N I N G M E D
D A N M A R K 1 9 2 0

Og paa Stenens Fod med spinkel Skrift:
TIL DEN LYKKE MAN ALDRIG SAA MAGE,
SAA END LEVER DEN GAMLE AF DAGE.

Paa Bagsiden:
NY MØLLE GAV STENEN.
EGNENS BEBOERE SLÆBTE DEN HEROP.

De to nederste Linier paa Stenens Forside er Citat fra næstsidsste Vers af Grundtvigs Sang: „Fædreneland! Ved den bølgende Strand.“

Da Stenen blev rejst allerede i September 1919, er det ikke alene Herredets og Amtets første, men en af de første Genforeningssten, der overhovedet er rejst her i Landet. Genforeningsmonumentet ved Tarm Realskole afsløredes dog 14. September 1919. I Rødding ventedes der med Afsløringen til Genforeningsdagen, 9. Juli 1920. Først var der Festgudstjeneste i Rødding Kirke, som var fyldt til Trængsel. Herfra gik Deltagerne med Faner og Musik ud til Kæmpehøjen, hvor Genforeningsstenen stod blomstersmykket. Her holdt Valgmenighedspræst J. Bjerre Afsløringstalen, og Højtideligheden sluttede med flerstemmig Afsyngelse af Henrik Pontopidans „Det lyder som et Eventyr“.

Ingen privat eller offentlig Myndighed har forpligtet sig til at vedligeholde Mindestenen; men der er tinglæst Deklaration paa Højen og Mindesmærket som offentlig Ejendom, og der regnes saa med, at Beboerne vil holde det i Hævd.

Hem Flagstang.

Ud for Hem Kirke rejstes der i Genforeningsaaret en høj Flagstang, skænket af Proprietær Lønborg, „Mariesminde“. Ved Indsamling i Sognet fremskaffedes tillige Midler til Indkøb af et stort Flag, der første Gang hejstes Genforeningsdagen, 9. Juli 1920.

Hindborg Flagstang.

Ved Hindborg Kirke rejstes der i Anledning af Genforeningen en Flagstang med tilhørende Flag.

Beboerne har i Fællesskab afholdt Udgifterne. Genforeningsdagen, 9. Juli 1920, hejstes Flaget første Gang.

Hjerk Flagstang.

Nu afdøde Sognepræst Mølgaard, Hjerk, foranstaltede i Genforeningsaaret en Indsamling i Sognet, og for det indkomne Beløb rejstes en stor Flagstang med tilsvarende Flag paa en Gaardejer Anders Bach tilhørende Høj i Hjerk By, hvor Flaget vajer de nationale Festdage.

Johannes Vejlager.

Amstrup.

Af J. Skytte Andersen.

Den vejfarende, som kommer ad Landevejen Holstebro—Viborg, og som er kommet lidt Øst for den gamle Kro Hagebro, vil ikke have undgaaet at lægge Mærke til et karakteristisk Bakkedrag, der med sine talrige Oldtidshøje og sine dristigt svungne Linier landskabeligt set behersker Egnen. Og naar han saa har klaret Bakken, vil det være i høj Grad lønnende for ham at standse lidt, bestige en af Højderne og se sig omkring.

Geologisk set er Stedet saare interessant. Det er en Moræne fra Istiden, og herfra strømmede Smeltevandet ud over de mod Vest liggende lavere Egne og aflejrede de Sandmasser, der blev store Dele af Vestjyllands Fordærv. De store lyngbevoksede Dale, der aabner sig ned mod den kildefriske Sejbæk, bærer endnu Vidnesbyrd om Naturkræfternes Jættestyrke.

Se dig om! Her er saavist noget at se! Mod Syd standser Øjet først ved Sdr. Resen Kirke, der i omtrent Mils Afstand løfter sig ensomt af Lyngtoppene — ja, for endnu er her Lyng, idet den ret anselige Resen Hede har ligget saa nogenlunde uberørt af Plovens Tand. Hinsides Kirken ligger de store Flader — ogsaa for en stor Del Hede — ud mod Grove Kirke, der tydeligt kan ses i klart Vejr.

Mod Sydvest ligger den opblomstrende Hede-landsby Haderup, og bag denne ses den store Feldborg Plantage. Mod Vest standses Blikket af Højderne ved Herrup og Sevel hinsides Karup Aa-Dalen, og mod Nord ses Vridsted og Vroue, hvis nære Nabo-skab bærer Vidne om frugtbarere Jord med tættere Bebyggelse. Mod Øst hindrer Sjørup Plantage os i at se den sagnrige Daugbjerg Daas; men til Erstatning løfter her den guldgule Gyvel i ødsel Gavmildhed sine rigtblomstrende Klaser over de høje Lyngtoppe. Hvor længe mon? De Vroue Mænd, som ejer Jorden herude, er et vindskibeligt Folkefærd, og de ved helt vel, at Guldet skjuler sig under Gyvelrod. Kan det hjælpe at bede for det prægtige Bakkeparti ned mod Sejbæk, der her muntert rislende og intetanende iler sin nære Grav, Karup Aa, i Møde?

Her, ret Østen for, i Vinklen mellem Holstebro—Viborg-Vejen og „æ Præjstvej“ mellem Vroue og Annekset Resen, ligger Amstrup, om hvilket Sagnet ved at berette følgende:

I længst svundne Tider laa her en Borg, der ejedes af „en underlig Kumpan“. Ugift og barnløs var han, og da han saaledes maatte savne et Hjems Glæder, blev det hans kæreste Tidsfordriv at strejfe Heden rundt med sin Bøsse og sine to Hunde. Vennesæl, som han var, levede han i Fred og god Forstaaelse med sine Naboer, de Vroue Bønder. Men dette gode Forhold mellem Borg og Hytte fik en brat Afslutning ved hans Død. Han testamenterede nemlig Borgen til sin Amme, der gav sig til at føre stort — og vildt — Hus. Saaledes samlede hun om sig en hel Trup tøjlesløse Svende, der havde sin Moro ved at drille og plage de arme Vroue Boere. Især var det dem en yndet Fornøjelse at tage Bøndernes Kvæg i Hus. Og se saa, om de kunde bære sig ad

som andre ordentlige Kristenmennesker: tage en Skillingspenge i Opbringelsesgebyr. Nej, aah nej! Vovede en sølle Bonde sig op til Røverkulen for at fordre sit Liggendefæ tilbage, ja, saa havde de først rigtig Løjer. Dyret blev trukket frem og slagtet for Øjnene af dets retmæssige Herre, der skyndsomt tog Flugten for ikke at friste samme Skæbne. Men ogsaa god Hund kan trædes saa længe paa Halen, til han bider. En mørk Nat samledes mellem de lave Længer i Byen dens vaabenføre Mandskab. De slagtede Bossers Blod skreg mod Himlen om Hævn, og Hævnens Time var nær. I dyster Tavshed nærmede Skaren sig til Røverreden, hvor man efter Sædvane sov sig fra Aftenens Rus. Faa Øjeblikke efter var Borgens Mandskab overrumplet, og Knipler, Leer og Høtyve gjorde deres Sager upaaklageligt. Til sidst blev der stukket Ild paa Borgen, og en rygende Brandtomt hilste Morgensolen.

Men siden den Tid blev Stedet kaldt Amstrup (Ammens Trup) efter den vilde Horde, og det skulde for Resten ikke være hyggeligt at færdes der senere ved Nattetid, idet alskens Spøgeri havde sin Tumbleplads paa de sørgelige Tomter, hvorover Sandet og Lyngen til sidst lagde sit forbarmende Tæppe.

Saa vidt Sagnet, der lyder lige saa sandsynligt — eller usandsynligt, om man vil — som saa mange andre af lignende Art, og jeg skænkede det ikke nogen større Opmærksomhed, da jeg hørte det fortælle, dels paa Grund af den udviskede Almindelighed, der præger det (de to Hunde kan staa for en god Fortællers Regning), og dels vel ogsaa paa Grund af den diletantiske Tydning af Navnet Amstrup, og sidst — men ikke mindst — paa Grund af Stedets særlige topografiske Forhold, hvad jeg imidlertid ikke skal komme nærmere ind paa her.

Imidlertid, ogsaa i Avner kan findes et Korn, og min Interesse for Sagnet vakt, da Amstrups forrige Ejer, nu afdøde *Jens Chr. Andersen*, fortalte mig, hvad han vidste. Han købte Jorden, et Stykke ubebygget Hede fra Vroue Præstegaard, i 1880'erne og opførte Bygninger af ny derpaa. Hans Svigerfader, der kendte Sagnet, bad ham lægge Mærke til, om der ved Pløjningen skulde vise sig noget, der talte for Sagnets Rigtighed. Da Amtsvejen for nogle Aar tilbage (i Halvtredserne) blev anlagt, havde Arbejderne et Stykke nede i Jorden paa Amstrups Grund fundet en Del „Teglstensbroklinger“, og nu var „den Gamle“ interesseret i, om der skulde vise sig noget. Ganske rigtigt: ved Pløjning lidt Vesten for „æ Præjstvej, lieg ved æ Øwerkyr'en“ stødte Plovjernene mod mange Teglstensstumper. Andet fandtes ikke, og en senere Ejer har heller intet fundet af Betydning for Sagen. Alligevel — Teglsten i Jordens Skød paa et Sted, om hvilket man ved, at det „altid“ har ligget hen som Ødemark, kan jo nok pirre Sporsansen, og i det følgende har jeg samlet sammen, hvad jeg hidtil har fundet angaaende Amstrup, af saavel trykte som utrykte Kilder.

1580 „erfarer Kong *Frederik II.*, at der nogen Aar siden forleden skal af ny være blevet opsat et Bygge udi Vroue Mark, kaldet Amstrup, den Tid, Hr. *Otte Krumpen* havde Hald i Forlening*.“

Altsaa synes der ikke at have været bygget paa Amstrup før 1544. Endvidere hedder det, at Bønderne i Vroue skal være storligen fortrængt og forlagt med dette Bygge baade paa Fægang og Ildebrand. Derfor har de begæret, at det nye Bygge og

*) Svend Aakjær: Fjends Herreds Selvejrbønder i 16. Aarhundrede.

Bol igen maatte afskaffes og Ejendommen at blive under Byen, som den tilforn været haver.

Landsfaderen var forstaaende nok til at kunne sætte sig ind i Kalamiteten, hvorfor han bevilgede Andragendet, mod at Bymændene delte og tog paa sig den Skyld og Landgilde, som hidtil havde hvilet paa Bolet Amstrup*).

I Hald Lens Jordebog 1599**) opføres Kroneafgifterne af Amstrup saaledes: Skilling Leding: 2; Hestegæsteri: 4.

Til Sammenligning skal jeg anføre samme Afgifter for et Par af Gaardene i Vroue By.

1. Matrikel $6/_{1688}$ (nuværende Søndergaard): 30 Marker Smør, 1 Lam, 2 Sk. Leding, 6 Sk. Sommer-skat, 12 Sk. Vinterskat og Hestegæsteri 8.

2. Matrikel $5/_{1688}$ (nuværende Storgaard + Brøngaard): 30 Marker Smør, 1 Lam, 4 Sk. Leding, 6 Sk. Sommerskat, 12 Sk. Vinterskat og Hestegæsteri 8.

Disse Tal giver os et Begreb om, at Navnet Bol passer bedre end Navnet Borg paa dette Bygge.

Det naturligste maa vel nemlig være at søge Sagnets Kærne i Nedlæggelsen af Bolet. Af det vildt-romantiske Hævntogt bliver jo saa ganske vist kun et trivielt og hverdagsgraat Andragende til kgl. Majestæt tilbage, hvilket Resultat kan være magert nok for de romantisk anlagte.

Dog er der jo en vid Tumleplads for Fantasien tilbage endnu, nemlig Aarhundrederne før det sekstende. Umuligt er det jo ikke, at der kan have været en tidligere Bebyggelse end det her omhand-

*) Lovhjemmel hertil findes i Jydske Lov I Cap. XLVII: Om Torps Mark skilt ved Adelby.

**) Svend Aakjær: Fjends Herreds Selvejerbønder i 16. Aarhundrede.

lede Bol, men om en saadan vil det sikkert være omsonst at søge i Arkiver. Selve Navnet tyder maaske paa en saadan ældre Bebyggelse. I alt Fald er de fleste Torpnavne fra en ældre Tid. Det eneste sikre Middel til Sagens Oplysning bliver nok Spaden, om den da overhovedet kan give nogen Oplysning.

Her kunde denne Undersøgelse for saa vidt godt sluttes, men for Fuldstændigheds Skyld lader vi endnu et Par Gange Arkivaliernes Søgelys spille over Amstrups lyngklædte Jorder.

1625 hedder det: Amstrup, ejes af *Jens Esper-*
sen i Vroue (til Søndergaard) og hans Medbrødre. Er øde, og med kgl. Bevilling avles til Vroue By. Dette bruges til Fædrift, som Bønderne beretter.

1651. Hr. *Oluf**) (Sognepræst i Vroue 1634—81) og mange Vroue Mænd giver af dette Bol 2½ Byskæpper (15 Skæpper) Rug, 2 Skilling Leding, 4 Heste Gæsteri, 1 Svin.

I Matriklen 1662: Sognepræsten og mange Vroue Bymænd giver aarlig af hvis Ejendom, som

*) Nævnte Hr. Oluf Knudsen gav 50 Sletdaler til Viborg Skole. Denne Gave blev foraarsaget af følgende:

En Mand ved Navn Chr. Jensen fra Sjørup havde den 10. Juli 1645 „tribuleret, skanderet, slaget og bierret sin Præst og Sjælesørger uden al skyld og brøde i alle Maader, efter syn, sigtelse, Klager, vidners og Tingvidners formeldelser, hvilken skammelig Gjerning Chr. Jensen selv inden Tinge offentlig haver bestaaet og været bekjendt“. Det havde ingen rigtig Art med Fogdens Behandling af Sagen, og den blev derfor indstævnet for Landsdommeren, som dømte Chr. Jensen til „i Menighedens Forsamling publice at deprecere (aabenlyst at gøre Afbigt for) sin skammelige Gjerning og Forseelse og staae aabenbarlig Skrifte og 40 Sldr. at udgive“. De 40 Daler blev af Provst Knudsen forhøjet til 50, og denne Sum blev funderet som Legat 24. Juni 1649.

Redaktionsudvalget.

haver ligget til en Bolig (et Bolssted) kaldes Amstrup udi Vroue Mark, som formedelst deres Fædrift er afbrudt og lagt under Byen med fremfarne højlovlig Kongers Bevilgning, til aarlig Landgilde $2\frac{1}{2}$ Byskp. Rug, 1 Svin, 2 Sk. Leding, 4 Heste Gæsteri. Hartkornet andrager: 2 Tdr., 4 Skp., 2 Fj., 0 Alb. I en Indberetning om Vroue Præstekald fra Aar 1630 siges under (Punkt) Afsnittet Gravsmiina bl. a.:

Nok gives til velb. Landsdommer Lerche af Præstegaarden, saavel som af de andre Gaarde i Wroe, for et Stycke øde Boels Jord, som er lagt til Byen, formedelst deres Fædrift, aarligen: Rug: 2 Skp., 1 Fj. Nok Landgildspenge 1 Mark 12 Sk.

Saaledes er Forholdet for det 17. Aarhundredes Vedkommende klart nok, og derved er det blevet gennem det 18. Aarh. med indtil Udskiftningen, der fandt Sted 1794.

De Vroue Mænd maatte udrede Amstrups Skyld formedelst deres fri Fædrift.

Desværre har jeg ikke haft Lejlighed til at se det (vistnok) eneste Udskiftningskort over Vroue, og den skrevne Beretning skal man ikke blive klog af. Det synes, som om Amstrup (eller i alt Fald Hovedparcellen) er tilfaldet Præstegaarden, idet det nuværende Amstrup er købt fra Præstegaarden og bærer dennes Matrikelnummer.

Amstrups Lyng har maattet dele Skæbne med saa megen anden jydsk Lyng. Dens Sejghed — hvor stor, den end var — stod ikke Maal med Hedeopdyrkernes. Hvor før Ræv, Urkok og Hugorm nød den velsignede Ro, kun iwessomda brudt af Fædriften dernede fra Bondebyen i Nord, der ligger nu to pynkelige Husmandshjem, kranset af grønne Marker.

J. Skytte Andersen.

NAVNELISTE

A

Aakjær, Jeppe, 38, 51, 52, 63, 65,
78, 84, 85, 86.
Aakjær, Svend, 51, 65.
Andersen, A. C., 97.
" Jens Chr., 141.
Axelsdatter, Anne, 49.
Axelsen, A., 127.

B

Bache, Otto, 71.
Barfod, H. P., 74 ff.
Bjerre, J., 134 ff.
Bjørn, Volmer, 88.
Blicher, St. St., 41.
Bloch, Carl, 97.
Bugge, Sophus, 1.
Brøndum, J. J., 46.

C

Christensen, Laurs, 85.
Christian III, 57.
" IV, 57.

D

Dalgas, E., 74.
Degn, Niels, 37.
Deichmann, 99, 100.
Didriksen, Jens, 46.
Dorschæus, Peder, 49.

E

Ellekilde, Hans, 12, 18.
Erichsdatter, Susanne, 38.
Espersen, Jens, 143.

F

Flemming, Karen, 102, 103.
Frederik II, 57, 58, 141.

G

Georgius, 60.
Glipping, Erik, 73.
Goul, Jacob, 131.
Grundtvig, Svend, 13, 18.

H

Hansen, Carl, 127, 128.
Hansen, J. C., 38, 49, 60, 65.
Hansen-Jacobsen, 135.
Heilmann, 85.
Henningsen, Niels, 85.
Hviid, Christian, 81.

J

Jacobsen, Peder, 41 ff.
Jensen, Chr., 143.
" Christen, 85.
" Einar, 99.
" K. Kr., 18.
" Peder, 41.
Juel, Kjeld, 82.
Jæger, A. F., 97.

K

Kalf, Erland, 75.
Kjems, Olav, 128.
Knudsen, Oluf, 143.
Kragh-Müller, M., 131 ff.
Kristensen, Ev. Tang, 15, 18,
30, 31.
Kristensen, Peder, 20.
Krumpen, Otto, 141.

L

Laang Laust, 42.
Lange, Thomas, 86.
Lauritsen, Jacob, 85.
Lavrsen, Asger, 128.
Lerche, 144.
Lund, I. C., 104.

M

Mathiasens, Claus, 38.
Matthiessen, Hugo, 66.
Mikkelsen, Kristen, 130.
Mulvad, Bent, 47.
Müller, Henrich, 45.
Mylius Erichsen, 85.
Mølgaard, 137.
Møller, 20, 30.
" P. M., 83 ff.
" Provst, 96 ff.

N

Nees, A., 85.
Nielsen, Joh., 18, 30.
" O., 35.
" Oline M., 134.
Nielsdatter, Kirsten, 38.
Nørgaard, Bertel, 49.

P

Pallesen, Chr., 85.
Pedersdatter, Mette, 38.
Pedersen, Andrea, 101, 103.
" Niels, 38.
" Peder, 49.
" Poul, 85.

R

Rantzau, Chr., 39.
Riis, P., 134.

Rosenkrantz, Beege, 102, 103.
" 77.
Rosgaard, Chr. P., 85, 86.
Rygaard, 87.
Røjkjær, Georg, 20.

S

Schütte, Gudmund, 93.
Simonsen, J. K., 64.
Skiærup, Jens, 44.
Skeel, Albret Chr., 99.
" Anders, 102.
" Christen, 77.
Sveigaard, Kristen, 129, 130.
Svendsgaard, Peder, 20.
Sørensdatter, Birgitte, 38.
Sørensen, Orgelbygger, 101.

T

Thiesen, Charles, 64, 65.

U

Uhrbrand, P., 18.

V

Vilberg, Jens, 99.
Villadsen, Jørgen, 20.

Ø

Ørnbøll, 132, 134.